

A bázeli új egyetemi könyvtár.

KÜLFÖLDI KÖZKÖNYVTÁRAKRÓL

TANULMÁNY

NÉMETORSZÁG, SVÁJC, FRANCIAORSZÁG, ANGLIA,
HOLLANDIA, BELGIUM ÉS AUSZTRIA
NEVEZETES B K Ö Z K Ö N Y V T Á R A I R Ó L

ÍRTA

DB. GYALUI FARKAS

I. KÖTET

P CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE
MAGYAR VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTERÉNEK

NAGYMÉLTÓSÁGÚ

WLASSICS GYULA ÚRNAK

V. B. T. T., AZ I. O. V. K. R. L.-, A JOG DOKTORA, ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ, A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA RENDES TAGJA, A MAGYAR JOGÁSZGYÜLÉS ÁLLANDÓ
BIZOTTSÁGÁNAK, A FRANCIA »LÉGISLATION COMPARÉE«-NAK S A NÉMET JOGÁSZGYÜ-
LÉSNEK TAGJA STB. STB.

LEGMÉLYEBB TISZTELETE JELÉÜL AJÁNlja E MŰVET

DB. GYALUI FARKAS.

TARTALOM.

Oldal

Előszó.....	VII
-------------	-----

Németország.

I. MÜNCHEN. 1. A müncheni kir. udvari és állami könyvtár	1
2. A müncheni egyetemi könyvtár	12
II. STRASSBURG. 3. A császári egyetemi könyvtár	17
III. KÖLN. 4. A kölni városi könyvtár	40
IV. BONN 5. A bonni királyi egyetemi könyvtár	48
V. FRANKFURT (a Majna mellett). 6. A frankfurti városi könyvtár.....	52
VI. LIPCSE (Leipzig). 7. A királyi egyetemi könyvtár.....	64
VII. HALLE. 8. A hallei egyetem könyvtára	68
VIII. BERLIN. 9. A királyi könyvtár.....	77
10. A berlini egyetemi könyvtár.....	8H
IX. DREZDA. 11. A drezdai királyi nyilvános könyvtár	89

Svájc.

X. ZÜRICH. 12. A zürichi városi könyvtár	94
13. A múzeum-egylet könyvtára	97
XI. LUZERN. 14. A kanton könyvtára	99
XII. BÁZEL. 15. A nyilvános egyetemi könyvtár.....	101

ELŐSZÓ.

Valahányszor a külföld valamelyik nagy városában megfordultam, láttam és fölkerestem dúsgazdag nemzetek fényes, óriási könyvtárait. Nagy városokban palotáknak építve, kisebb városokban házaknak, falvakban apró épületnek: mindannyit azért emelték, hogy fiatal és öreg, gazdag és szegény egyaránt forgathassa bennök szabadon a művelődésnek azt a szerszámát, melyet könyvnek nevezünk. Valahányszor láttam azt a megizmosodott, erőteljesebb duzzadó könyvtári életet, mely mégis egyre fejlődik és erősödik, nem tagadom, mindig egy kis szomorúságot éreztem. A szeretett édes anyára, a Hazára gondoltam. Neki nincs annyi fényes palotája, könyvek számára, sőt háza is kevés még most arra, hogy minden városára és falujára jusson a közművelődésnek egy-egy nyitott kincstára. Kincsház, melynek drágaságai garadájából két kézzel vehessen mindenki; kapjon közkincset mely soha el nem fogy, de mindig szaporodik. Magtár, melynek tiszta búzaszemei a nemzeti közművelődés barázdájába jussanak s, az őseréjü magyar talajból, gazdag termést adjanak.

Ám ezért sem szegyenkezést nem éreztem, sem csüggedést. Szegyenkezést nem, mert nem a nemzet oka annak, hogy nincs elég nyitott könyvtára, valamennyi a szükséges magas színvonalon. Hogy múlt volna ez azon a nemzeten, mely a művelődést mindig oly sóvárogva várta, kívánta, mint szoinjú föld a langy esőt. Honszerző

királyának, Árpádnak házából származó fejedelmei szerették a könyveket és könyvtárakat alapítottak. — Az ezredév elején, *Kálmán* királyunkat *Könyves* névvel tisztelte meg a nép, mert ez a felvilágosodott fejedelem sokat forgatja vala az írott könyveket is, abban a korban, midőn oly keveset járt királyok kezében a könyv.

És Hunyadi Mátyás, kinek világhírű nyilvános könyvtára volt akkor, midőn a mai hatalmas könyvtárak legtöbbje nem is létezett. Nem szégyenkeztem, sőt a büszkeségtől hevesebben dobogott szívem, midőn, szerzetészét Európa minden pontján, sajnos hogy nem itthon, kezembe került egy-egy fényes *Corvina*, sajátos művészi, szép kötésével, színes képeivel, melyek színe századok óta el nem halványult. Éppen, mint a dicső, igazságos király emlékezete nem, a magyar nép lelkében. Az egész művelt világ ismerte és csodálta ezt a magyar könyvtárt. A külföld művészei vetekedve dolgoztak e könyvtár részére. Tudósai siettek Buda várába, hol nem csak a vitézség, de a tudomány is dicsőséget, becslést és tiszteséget kapott. A hatalmas király üdülni könyvei közé vonult, könyvtárában pihent, tudósok körében, tanulva. Megnyitotta Magyarországot a könyvnyomtató sajtónak, az egyetlennek, melynek szabad volt akkor ez országban hódítania: kardnak nem.

Nem csak királyok, nem csak főnemesek, a köznemeség és, a mint terjedt a nyomtatás, a nép is szerette a könyveket és vette, olvasta nálunk. Sokan gyűjtöttek s gyűjtették a *scholák* számára. Volt könyvtár elég Magyarországon, nyilván megbizonyult Mátyás király idejében is, hogy értik s tudják Magyarországon a bibliotékák szükséges fontos voltát, a művelődés szükségességét.

Ámde, más volt a magyar nemzet történeti missiója. Ama néhány pillanat után, melyet egy-egy bölcs király alatt hagyott a sors pihenőnek, erőgyűjtésül a nagy feladatra, hivatását kelle teljesítenie. Elő védőfalul kellett a kelettel szembeállania, hogy azalatt, mögötte, más nemzetek fej-

lódhessenek, hogy a művelődést el ne borítsa ismét az a barbár áradat, melyből kiemelkedett. Ezért kellett saját hazáját annyi vérrel védenie a nemzetnek s ezért kellett Isten gondviselésének rendeletéből, éppen ilyen fajnak ide, e helyen államot alkotnia.

Az eleven védőgát föltartóztatta a tengert, de ennek harsogó hullámai előntötték a védők földjét s magukkal vittek sok jó magyart, emberben, kincsben. Elsöpörték a nagy király csodás könyvtárát is, utána pedig kétszáz esztendeig nehezítették a könyv terjedését ez országban.

Még így is, olt, a hol lehetett, gyökeret vert a nyomtató sajtó, ha pedig nem: vándorolt. De könyv termett és akadt az is, aki gyűjtse. Kolostorok, iskolák, magánosok. Egyre tart a háború, a török áramlat újra meg újra beomlik és hullámaival elárasztja a pártoskodó országot. Ám azért Brassó, Kolozsvár, Sárospatak, Lőcse, Debrecen könyvnyomtatói ontják a könyveket. Ha nem vették volna, kinek nyomtatták volna? És a legháborúsabb időben a magyar tudományos könyvtudomány is megszületett. *Apácait*, az ifjú tudóst, egy rejtelmes erő haza hozza, azokkal a láthatatlan szálakkal, melyek hazánkhoz fűznek. Megszólal, általa elsőnek magyarul a tudomány. Meg kell írnia, mint ifjúnak, magyar tudományos *Enciklopédiáját*, haza kell jönnie, hogy félreértést, üldöztetést szenvedve, próféta legyen, elültesse a magyar tudományosság mustármagját. Ugyanilyen a sorsa *Tótfalusi Kis Miklósnak*, kit mint világhírű könyvnyomtatót a gondviselés hazarendel, épp oly módra: jöjjön haza, fejlessze a könyvnyomtatást ez országban. Szenved ő is, de sajtója alól omlik a szebbnél-szebb művészi nyomtatású könyv. Volt könyv is elég, könyvtár is. Csoda-e, hogy abban a folytonos harcban, mely az egész országot, akár Kolozsvárt a *kincsesből romlott-ra*: szegénynyé tette, abban a sok égetésben, sarcolásban, pusztításban, nem igen lehetett a könyveket együvé halmozni. Hány könyvtárt foszthattak ki, égethettek össze

törökök, tatárok, kurucok és labancok. Csoda, hogy ennyi maradt, a mennyi van. A XIX-ik század közepén még könyvtárt gyűjtött fel és pusztította az ellenséges csőcselék, a könyveket sárba tiporva és a sárban pallónak használva a foliánsokat. Igaz, Strassburgban is elpusztult a német-francia háború alatt a strassburgi könyvtár. Egy pár bolond bomba elhamvasztotta. Ekkor az egész művelt világ, Magyarország is adományaival, könyvekkel hozzájárult a könyvtár helyreállításához. A győztes német nemzet pedig az elpusztított rozoga épületért fényes *ékes-séggel*, pazarul épített gyönyörű könyvtár-palotával vigasztalta meg a meghódítottakat. Nekünk Isten adta meg a kárpótlást.

Még nem ragyogott föl a nemzet napja, alig derengett már, midőn megindult újra a mozgalom, nemzeti kulturális téren. 1859-ben már megalapítják az Erdélyi Múzeum Egyletet, mely könyvtárt hoz létre, nyilvános könyvtárt. Ekkor, újból a gondviselés; mint *Toldy* Ferenczet az irodalom-történetnek; ide rendeli *Szabó* Károlyt. Egyetlen rövid emberi élet alatt megteremti, föllendíti a magyar bibliográfiát, bejárja az ország könyvtárait, kikeresi a régi könyvkincsek nagy részét, leírja őket, s ime látjuk, hogy egész könyvtárra való maradt nekünk is a régi magyar művekből. A mi könyvtáraink polcait is kezdik lassan-lassan leporolni, annak tudatára ébredve, hogy kincseket őriztek meg bennük

Megőrizni a könyvet, jól elzárni. Ez volta háborús múltban a magyar könyvtárak föladata. Ma már ki kell nyitnunk a könyvtárakat, oda kell adnunk, szívesen, használatra a könyveket. Ez a jelen feladata. Láttuk, hogy nincs okunk szégyenkezni, hogy eddig kevés a nyilvános könyvtárunk. Nincs okunk *csüggedni sem*. Az 1885. évben történt könyvszámlálás bizonyítja, hogy *van*, szép számmal, könyvtár s könyv, nálunk is Magyarországon. Akkor a köz- és magánkönyvtárak megközelítő száma 2,270 volt 7,328,128 kötettel, köztük 129 nagy könyvtár.

Ámde másfélezernyi köz-könyvtárunk közül csak tizen-négyszáz volt akkor nyilvános, könnyen hozzáférhető, azóta is kevéssel szaporodott ez a szám. Zár alatt tartják, még mindig őrzik nálunk a könyvtárak nagy részét.

A modern könyvtár-tudomány egyik főfeladata, hogy a meglevő könyvkincset célszerűen elhelyezve, rendezve, a közönséghez hozzáférhetővé tegye. Segítsen könyvtárakat építeni úgy, hogy azok alkalmas és kellemes köz-mivelődési műhelyekké váljanak. Tanítson meg arra, hogy mi a könyvtár hivatása, kötelessége, miként teljesítse ezt, minő berendezéssel, szervezéssel, minő kezeléssel. Világosítsa fel a közönséget, hogy minő jogai vannak. Mert a könyv nem a könyvtaré, az a köz. A könyvtár megőrzi a közhasználat számára a könyvet, de csak azért, hogy minél tovább, minél többen használhassák. Viszont a közönségnek vannak kötelességei, de csak maga iránt: épen a könyvek életben tartása és a hozzá való egyenlő jogok tisztelete szempontjából. A könyvtári tudomány feladatául vallom azt is, hogy mutasson reá a nagy könyvtárak történetére, buzdítás, serkentés és példaadás okáért. A legnagyobb világhírű könyvtárak, mint apró kis könyvtárak kezdték meg életüket. Az államhatalom nem egy könyvtárt gazdagított, de ma még több könyvtár virul melyet a polgárok szeretetteljes támogatása, a társadalom áldozatkészsége gyámolított. Nálunk a Múzeumok és könyvtárak Országos Bizottsága kezdte meg, pár évvel ezelőtt, Szépi Kálmán elnökletével a munkát újból, társadalmi téren. Ma már e bizottságnak Wlassics Gyula miniszter állandó szervezetet és széles hatáskört adott, sőt eszközöket is munkájához. És habár még mindig nem mind köz-könyvtárak, nincs okunk csüggedni, ha a magyar társadalmat, az egész nemzetet annak tudatára ébresztjük, hogy a könyvtári ügy csak az ő szeretetében képes fejlődésnek, indulni és felvirulni.

Éppen ezért kell a könyvtári szaktudományt most már Magyarországon is fejleszteni. A könyvtári szak-

emberek, ők a könyvtári tudomány átültetői a gyakorlatba. És a mi könyvtáraink régi törzsébe bele kell ültetni a külföldi faiskolából néhány nemes gallyat. Gyümölcsözzenek.

Annak a nagyobb tanulmányútamnak, melyet *Wlassics Gyula* dr. közoktatásügyi miniszter úr ő Nagyméltósága megbízásából és támogatásával tavaly-előtt teltem, az volt célja, hogy néhány ilyen ojtó-gallyat hozzak haza. Külföldre tett előbbi, gyakori kirándulásaim alatt is meglátogattam a könyvtárakat. Ezúttal a Minister úr ajánló levele megnyitotta előttem Európa legnevezetesebb könyvtárainak belső műhelyeit is.

Alkalmam volt a maga valóságában is látni, tanulmányozni azt a hatalmas munkát, melyet a könyvtári szaktudomány végez, a könyvtár belső munkáin kívül. Azt a nemzetközi szövetkezést, mely például az *Institut International de Bibliographie* brüsszeli műhelyében óriási útmutatókat készít és készíttet a nemzeti tudományos irodalmakról, egy közös amerikai rendszer, a *Dewey-Melvilé* nyomán. Nemzetközi kongresszusok tárgyalják a könyvtári szaktudomány által feldolgozandónak mondott ügyeket, melyek közé vétetni óhajtanám, csekélységem részéről mielőbb, a nemzetközi könyv-kikölcsönzésnek egységes, nemzetközi úton való rendezését. — Legyen módjában minden civilizált európai államnak, a másik állam könyvtárából biztonsággal és szállítási költségmentesen könyvet kapni kölcsön.

Azt, a mit, tapasztalatban, e tanulmányútamon gyűjteni és közel évtizedes könyvtári szolgálatom alatt a gyakorlatban szerezni igyekeztem, közzé adom e könyvemben. Azért választottam az előadásnak ezt a formáját, hogy a könyvtárakat alapításuktól kezdve leírom, mert ez által úgy a szakembernek, mint az ügy iránt érdeklődőnek alkalma nyílik, úgyszólván, résztvenni egy tanulmányúiban. A helyszínére megyünk, együtt az olvasóval és látni fogjuk, együtt, Európa legnevezetesebb könyv-

tárait. Megismerjük berendezésüket, kezelésüket, egész működésüket. A látottakból, a tapasztaltakból kiemeljük azt, a mi nálunk is átültetendő. Alkalmaznunk kell aztán ebből, a gyakorlatban, helyi viszonyainkhoz képest azt és úgy, a mit lehet. Mindenesetre, minél több jót.

Legyen szabad rámutatnom arra, hogy a legújabb könyvtárakat tárgyalom legrészletesebben s, hogy különös tekintettel voltam az új könyvtárak építkezésére is. A könyvtári tudomány ez újabb ágára nagy figyelemmel kell lennünk s ezt folytonosan figyelemmel kísérnünk. *Nem szabad* meglőrténie annak, hogy Magyarországon ezután olyan könyvtár-épületet emeljenek, a mely ne feleljen meg teljesen a modern igényeknek. Ezzel kapcsolatos a könyvtárak berendezésének tana is, mely, hosszas kísérletezések után, ma már szintén eléggé megállapodott, alapelveiben, sőt néhány állandó jellegű találmánnyal is. Ezek közé számítom, hogy csak egyet említsek itt, a bámulatosan egyszerű új szerkezetű könyvpolcokat (Bázel, Strassburg), melyek eddig nem is sejtett mértékben teszik lehetővé a könyvtárakban a hely kihasználását és megkönynyebbitik a könyvek elhelyezését.

Országok és városok szerint csoportosítva, az országok sorrendjét útirányom szerint felsorolva, a következő nagyobb közkönyvtárakat látogattam meg és tanulmányoztam.

Németország. 1. *München*·. 1. Udvari könyvtár. 2. Egyetemi könyvtár. II. *Strassburg*·. Országos és egyetemi könyvtár. III. *Köln*·. Városi könyvtár. IV. *Bonn*·. Egyetemi könyvtár. V. *Frankfurt*·. Városi könyvtár. VI. *Lipcse*·. Egyetemi könyvtár. VII. *Halle*·. Egyetemi könyvtár. VIII. *Berlin*·. 1. Királyi könyvtár. 2. Egyetemi könyvtár. IX. *Drezda*·. Királyi nyilvános könyvtár.

Svájc. X. *Zürich*·. 1. Városi könyvtár. 2. Múzeum-Egyetemi könyvtára. XI. *Luzern*·. A kanton könyvtára. XII. *Bázel*·. Az egyetem könyvtára.

Franciaország. XIII. Paris: 1. Bibliothèque Nationale. 2. Mazarin könyvtár. 3. St.-Geneviève könyvtár.

Anglia. XIV. London: 1. British Museum könyvtára. 2. Guildhall, nyilvános városi könyvtár. XV. Oxford: Bodley-könyvtár és Radcliff-könyvtár, mindkettő az egyetemé.

Belgium.. XVI. Brüsszel. Királyi könyvtár; továbbá az *Institut International de Bibliographie*. Anversbe csakis híres könyvnyomtatási múzeum: a *Musée Plantin* megtekintésére mentem.

Hollandia. XVII. Hága. Királyi könyvtár. XVIII. Amsterdam. Egyetemi könyvtár.

Ausztria. XIX. Prága: Egyetemi könyvtár. XX. Bécs: 1. Udvari könyvtár. 2. Egyetemi könyvtár.

Könyvemben tárgyalom 9 német, 3 svájci, 1 francia, 2 angol, 1 belga, 2 hollandi, 2 osztrák városnak 29 nagyobb könyvtárát, köztük Európa legnagyobb könyvtárait. Az anyag arányos elosztása céljából, az első kötetben Németország és Svájc könyvtáraival foglalkozom, a többivel a második kötetben, mely a lehető legrövidebb időn követi az első kötetet.

A brüsszeli *Institut International de Bibliographie*-ről, az anverszi *Musée Plantin*-ről, valamint az általam nagy szeretettel tanulmányozott francia, angol és svájci népkönyvtárakról külön tanulmányban óhajtok megemlékezni.

Teljesítem most azt a kedves kötelességet, hogy hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak, kik tanulmányútamot lehetővé tették és kik külföldön tanulmányaimban segítettek, kalauzoltak, magyaráztak.

Mindenekelőtt *Ijr. Wlassics Gyula* vallás- és közoktatásügyi Minister úr ő Excellenciájának, ki állami ösztöndíjjal küldött tanulmányútra és személyesen adott ajánló-levelet, ő Excellenciájának ajánlom e művemet. *Széli Kálmán* miniszterelnök úr ő Excellenciájának, ki mint a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottságának

megalapítója, annak idején nemcsak bevászártatni kegyes volt e bizottságba csekélységemet, de aki *Magyarország közkönyvtárai megnyitása* tárgyában beadott indítványomat és elnöklete alatt tartott egyik országos értekezleten, előterjesztésemet figyelmére méltatni kegyeskedett. Az Országos Bizottság is támogatót tanulmányútamban, miért *Porzolt Kálmán* úrnak, akkori titkárnak is köszönettel tartozom.

A külföldi szakférfiak közül valamennyi általam meglátogatott könyvtár igazgatójának és főkönyvtárosának köszönetét mondok. Mindannyian legnagyobb szívesseggel és leköt elező készséggel bocsátották rendelkezésemre a szükséges adatokat és nyomtatványokat. De különösen ki kell emelnem *Delisle* úrnak, a híres francia bibliográfusnak, a párisi *Bibliothèque Nationale* igazgatójának és *Butler* Edw. *Dundas* urak, a londoni *British Muséum* egyik könyvtári örének, szívességét. E két könyvtárban tartózkodtam leghosszasabban és úgy *Delisle* úr személyesen, mint *Butler* úr igazán tudóshoz méltó önzetlenséggel táradozott abban, hogy alkalmam legyen minél alaposabban tanulmányozni óriási könyvtáraik szervezetét, igazgatását.

Továbbá, külön köszönetét kell mondanom *Laubmann* titkos tanácsos úrnak, a müncheni udv. könyvi.; *Barack* titkos tanácsos úrnak a strasburgi országos és egyet, könyvtár; *Gebhardt* úrnak, a lipcsei egyet, könyvt.; *Erman* úrnak, a berlini egyet, könyvt.; *Ebrard* úrnak, a frankfurti városi könyvtár; *Hartwig* úrnak, a hallei könyvt.; *Bernoulli* úrnak, a bázeli egyet könyvt. igazgatóinak; az *Institut International de Bibliographie*-nak Brüsszelben, mely tagjai sorába igtatva csekélységemet, megtisztelő megbízással részt jelölt ki számomra is a nemzetközi nagy munkából; *Fétis* úrnak, a brüsszeli királyi könyvtár érdemes igazgatójának. Nagyrészü, azóta is, levélneli úton az összeköttetést föntartva, nagybecsű tanácsával és adataival útbaigazít. Annál nagyobb a köszönetéim irán-

tuk, mert rokonszenvüket nem személyem, hanem hazám keltette föl és szívességük nem nekem, hanem a magyar szaktudománynak szólt. Azon leszek, hogy *mindenikük* jóindulatát ne csak köszönettel, de a magyar könyvtári ügy és szaktudományunk előbbvitelén való törekvéssel és munkával tudjam meghálálni. Boldog volnék, ha könyvemmel e tartozásom egyik parányi részletét sikerülne törlesztenem.

Dr. Gyalui Farkas.

NÉMETORSZÁG.

I. MÜNCHEN.

1. A müncheni kir. udvari és állami könyvtár.

Európa egyik legjelentékenyebb és Németország első, leggazdagabb könyvtára a müncheni *Königl. Hof-u Staats Bibliothek*. Alapítása abban az időszakban történt, melyben Németországban a könyvtárak létesítése egyszerre élénk lendületet vett. A középkor vége és a harmincéves háború kitörése között számos uralkodó, herceg, fejedelem és nemes ember alapított Németországban könyvtárakat, melyek, bár a harmincéves háború erősen megviselte őket, mégis alapját képezik több tekintélyes és jelentékeny mai könyvtárnak. Az *ansbachi*, *detmoldi*, *heidelbergi*, *kasseli*, *drezdai*, *wolfenbütteli* stb. könyvtárak magvát képező gyűjteményekkel egy korban alapította a münchenit V. *Albert* bajor herceg (1550—1579). Könyvtárakat egyébiránt a német fejedelmek Nagy Károlytól kezdve alapítottak és gyarapították. A középkor utolsó századaiban megerősödött városok Németországban is fejlesztették a könyvtárakat, akárcsak Olaszországban, hol jóval előbb alapították már az első igazi nyilvános könyvtárt Flórencben, 1444-ben. Természetes, hogy ama kor nyilvános könyvtárait nem szabad a maiakkal hasonló mértékkel mérni. A nyilvános-

ságuk többnyire abból állott, hogy az érdeklődőknek kulcsuk volt a könyvtárhoz, oda bejárhattak és a ritkaságuk miatt le nem láncolt, lakatolt művekből, könyvekből vihetek magukkal, másokat is bevezethettek. Idegenek nagynehezen, zálog mellett kaphattak könyvet. A könyvnyomtatás terjedése szaporította, a dolog természetéhez képest, a könyvek s aztán a könyvtárak számát, mely számot a humanizmus és a reformáció egyaránt emelt.

V. Albert, a müncheni udv.könyvtár alapítója,^e könyvtárban az elődeitől örökölt műveket vásárlások által gyarapította. Itáliából vásárolt könyveket, főként azonban bárom jelentékeny gyűjteményt vásárolt és kebelezett be a könyvtárba: *Schedel* Hermáim nürnbergi történettudós-nak († 1514) és orvosnak 645 nyomtatványát és kéziratát; *Widmannstadt* bajor követnek és osztrák kancellárnak (1558) 500 nyomtatványát és keleti kéziratát és a legbecsesebbet: *Fugger* császári tanácsosnak († 1575) mindenféle kéziratokban gazdag gyűjteményét.

Albert utódja, V. Vilmos két másik gyűjteményt vásárolt a könyvtárhoz: *Stöckel* spanyol könyveit és *Hörwart* augsburgi tanácsos könyveit, melyeket 1585-ben 1500 írtért vásárolt és melyek főként arról nevezetese, hogy ama kor nyomtatott zeneműveinek legteljesebb gyűjteménye megvolt köztük. 1595-ben, I. Miksa uralkodása előtt egy évvel, 11,000 kötetből állott a könyvtár; 1618-ban pedig 17,046 nyomtatványból, 275 görög, 723 latin kéziratból. A harmincéves háború alatt a könyvtár sok veszteséget szenvedett. Gusztáv Adolf svédjeivel betört Bajorországba, elfoglalván Münchent. A könyvtárt megsarcolták, bár egy részét a bajorok nagy gyorsasággal biztonságba helyezték Burghausenben.¹ Nemsokára azonban bőven kárpótolta Miksa a könyvtár veszteségeit. A svédeknek Nordlingennél történt veresége alkalmával, 1634-ben,-Kristóf württembergi

¹ Az 1870-iki francia-német háború alatt is (igen helyesen) biztonságba helyezték e könyvtár legbecsesebb darabjait.

herceg gazdag könyvtára birtokába került, tíz év múlva pedig Müller augsburgi püspök könyvgyűjteményét szerezte meg a müncheni könyvtár számára.

Úgy látszik, hagyományná vált a bajor fejedelmeknél e könyvtár gyarapítása. *Ferdinánd* Mária választófejedelem (1651 — 1679) azt az érdekes és fontos rendeletet adta, hogy minden könyvnyomtató vagy könyvkereskedő tartsa kötelességének a Bajorországban megjelenő művekből egy *köteles példányt* adni a müncheni könyvtár részére, mindjárt a könyv megjelenése után. Ezt a jogot a könyvtár mai napig élvezi és kétségtelen, hogy e fontos intézkedés nagyon sok becses hazai művel gyarapította könyvkin.'sét.

József Miksa, választófejedelem (1740—1777) a föl-oszlatott jezsuita-rend könyveit bekebelezte. Károly Tivadar újabb szerzeményekkel gyarapította. Legnagyobb lendületet vett szaporodása József Miksa király alatt, midőn 1803-ban a *mannheimi* udvari könyvtár egy részét beleolvasztották a münchenibe, ezenkívül az ebersbergi, szt.-emmerani, szt.-adelrichi, szt.-afrai, augsburgi, tegernseei megszüntetett zárdák és alapítványi helyek feloszlatása által, mindezek könyveit bekebelezték a müncheni könyvtárba.

I. Lajos uralkodása nevezetes volt a könyvtárra. Ekkor kapta a könyvtár jelenlegi nagyszerű palotáját és könyvei is szaporodtak a *Moll*-féle ritka spanyol és portugál művekben gazdag gyűjtemény, továbbá a *Neumann* Frigyes Károly 8000 kötetet tevő chinai könyvtárának megvásárlása által.

II. Miksa 1858-ban nagybecsű gyűjteményt szerzett meg könyvtára részére: megvette a *Quatremère* István francia orientalista könyvtárát, mely 40,000 kötet nyomtatványból és 1200 kötet kéziratból állott, mindannyi a keleti irodalomra és nyelvtudományra vonatkozóan.

E nagyobb gyűjteményeken kívül sok apróbb vásárlással gyarapították, természetesen, azóta is a könyvtárt, mely jelenleg több mint 980,000 kötet nyomtatványból, közte 13,000 ősnymtatvány és 40,000 kötetnyi kéziratból

áll. A kéziratok legnagyobb része *latin* kézirat, számra nézve következnek a német, keleti és másnyelvű kéziratok, 3000 kötet zenemű. Minket különösen érdekel, hogy a kéziratok közt néhány *Corvina* is van. Kérésemre *Laubmann* titkos tanácsos úr, az udvari könyvtár érdemes igazgatója alkalmat nyújtott a Corvinák megvizsgálására. Dicső Mátyás királyunk hatalmas könyvtárának néhány szép darabját nem csekély örömmel néztem meg. A codexek igen jó állapotban vannak, de kötésük kopott, szakadozott, egyiknél másiknál foszlányokból áll. A következő hat mű kétségkívül *Corvina*:

Cod. lat. 69. szám alatt, Celsus;

Cod. lat. 310. szám alatt, Demosthenes;

Cod. lat. 341. szám alatt, Thomae Senecae de gestis Galeatii Marescotti et Hannibalis Bentivoli libri IV.;

Cod. lat. 627. szám alatt, Aristes;

Cod. lat. 294. sz. alatt, Agathias;

Cod. lat. 15731—33. szám alatt (állítólag *Attavantes*) Livius.

Kérdésesek a cod. lat 175 (Fugger) és 18901 (Clemens codex), melyeket némelyek Münchenben Corvináknak tartanak, de melyek egyáltalán nem számíthatók biztosan azoknak.

A *könyvtár épülete* első rangú látványossága Münchennek. A Ludwigstrasseen, a város egyik legszebb s legfőbb utcáján van elhelyezve (23-ik sz. a.). Maga az épület ó-florenci, XV-ik századbeli stílusban épült, hatalmas palota; *Gärtner* tervei szerint készült 1832 -43-ig. Az épület hatalmas voltáról fogalmat nyújtanak a következő adatok. A hosszú négyszöget képező épület homlokzatának, a Ludwigstrassera nyíló nyugati és a megfelelő keleti szárnyának, mely az u. n. angol kertre nyílik, hossza 151 méter, szélessége (mélysége) 76 60 méter. Fölötte imponál ez épület nemes homlokzata 27 méternyi magasságával, 72 ablakával. Tűzbiztonsági szempontból igen előnyös intézkedés volt, hogy az épületet magas kőfal által jókora távolságra elválasztották a szom-

széd épületektől. A derékszögben épített palotának két udvara van, mert a nyugati és keleti szárnyat egy közép-rész köti össze. Főbejáratának közepén, a Ludwigstrassen, méltóságteljes lépcsőfeljárát van, két oldalt lépcsőkkel. A kapu előtti lépcsőfalon Homéros, Hippokrates, Thukydides és Aristoteles szobrai *Sanguinettitől*. Az épület, magas föld-szintjén kívül, két emeletes.

Különösen pompás és fényes a lépcsőfölgjárát: márványoszlopok ékesítik a márványlépcsőzetet és a tetőzet színes ékítményekben gazdag. A földszinten az országos levéltárt helyezték el. A lépcsőzet közepén, szemben a fő-bejáratnál, két életnagyságú márványszobor emelkedik: V. Alberté, a könyvtár alapítójáé és I. Lajos királyé, a könyvtár építtetőjeé, *Schwanthaler* művei.

A könyvtári helyiségek az egész első és második emeletet foglalják el. 78 kisebb-nagyobb terem áll a könyvtár rendelkezésére. A lépcsőfeljárát, melynek ízléses és megkapó volta gyönyörködteti a belépőt, egyenesen a kezelési helyiségekbe vezet, a könyvkiadó terembe és olvasó terembe, melyből, a bejáratától jobbra, a katalógusterembe és ebből a különböző könyvraktárakba, az olvasóterem bejáratától balra pedig a titkári hivatalba (Sekretariat), a folyóiratok termébe, innen az igazgató szobájába, ebből a kézirati dolgozóterembe, majd ismét a könyvtári raktárhelyiségekbe nyílik átjárás. A könyvkiadó terem, voltaképen szoba, mert nagy, két oldalt korlátokkal elválasztott helyiség, főelőnye, hogy a bejárataihoz legközelebb fekszik. Az olvasóterem 90 személyre van berendezve, a mindenütt oly gyakorlatinak bizonyult és új könyvtári épületeknél okvetlenül alkalmazandó linóleummal a padozaton.¹ Az olvasóterem oszlopos, díszes, de nem eléggé világos, mert csupán egyik oldaláról

¹ Nemcsak azért kitűnő a linóleum, mert könnyen tisztán tartható, mosható és így nem poros hanem mert tompítja a léptekeket és ezáltal az oly szükséges csöndet lehetővé teszi. Csaknem valamennyi külföldi nevezetesebb könyvtárban használják sikerrel. Legjobb szürke színű.

van világítva. Az, a mit fönnebb említettem, hogy sokat járnak át rajta, néha zavarja az olvasókat.

Az olvasóteremben igen érdekes újítás, melynek alkalmazását szintén ajánlom minden könyvtárban, főlegnánk, hol nők megjelenése kissé szokatlan még a nyilvános könyvtárakban, a hölgyek számára készült külön dolgozó asztalok, melyeket *Laubmann* igazgató csináltatott olaszországi mintára. Ez asztalok két oldalán két falap elfödi a dolgozó nőket a kíváncsi fiatal emberek nézegetésétől Voltaképen mindenik ülőhelyen be kellene ezt így rendezni, amint *Londonban* a *British Museum* olvasótermében jó formán így is tettek, ha azonban nem lehet minden ülőhelyet így elválasztani, tényleg igen kellemes a könyvtárban dolgozó hölgyeknek, ha tudják, hogy egész nyugodtan dolgozhatnak, minden kíváncsi szemtől védve.

Az első emeleten van a külön elhelyezett zenemű-könyvtár, külön nagy terem a könyvtár szép kötésű és ritka műveire, cimeliáira, melyeket kiállítanak a közönség részére. Ilyen kiállítási helyisége minden nagyobb külföldi könyvtárnak van, a *British Museum* Londonban és a *Bibliothèque Nationale* Parisban, mint majd látni fogjuk, különös súlyt és fontosságot helyez arra, hogy a közönséget könyvkinésnek legszebb és legérdekesebb darabjaival megismertesse. Föltétlenül szükséges nálunk is minden nagyobb könyvtárnál ilyen kiállításról gondoskodni, igen tanulságos gyűjtemények állíthatók össze a könyvnyomtatásról, a könyvek történetéről.

A könyvtár többi külön helyiségei közül főlemlitem az ősnymtatványok (inkunabulák) részére berendezett, teljesen tűzmentes termeket és mint igen gyakorlati újítást, melyet *Laubmann* igazgató hozott be. egy kis *sötét-kamarát* (*caméra obscura*) a fényképezek részére. Tudvalevő, hogy csaknem minden könyvtár jut olyan helyzetbe, hogy valamelyik becses, talán legbecsesebb, régibb művének címlapját, vagy képeit le kell fotografálni Hogy a lefényképezendő művet ne vigyék ki a teljesen tűzmentes könyvtári

helyiségből, erre legjobb óvintézkedés és kényelmes az igen könnyen bármely nagyobb könyvtárban létesíthető sötét-kamara.¹

A könyvtár a régi rendszer szerint van elhelyezve, vagyis a fal mellett futnak végig a könyvvállványok, szintén fából, a hely kihasználása tehát fölötte kedvezőtlen, néhány teremben egyébiránt az igazgatóság már is megkezdte az üresen álló hely fölhasználását, odahelyezett 2· 10 m. magas könyvvállványok által. Bár régi rendszerű az elhelyezés, mégis a 8 méter magas könyvtári raktártermekben kettős farkazat fut végig, úgy hogy a könyvvállványok 2 20 méternél nem magasabbak, tehát ott nem kell az oly kellemetlen és a könyvtári személyzetre nézve mindig veszedelmes falétrákat használni.

A *könyvek elhelyezése* szakok szerint történik a könyvtárban, a szakok keretén belől betűrendben és külön, alakjuk szerint. A szakrendszer alapját 1814-ben állapította meg egy vegyes bizottság, melyet a könyvtár néhány főbb tisztviselőjéből és a tudományos akadémia kijelölt tagjaiból állítottak össze. Tizenkét osztályból, 180 alosztályból állott ez a szakrendszer, melyhez hozzájárult még 12 kiegészítő osztály. A jelenlegi rendszer³ a tizenkét régi osztályból áll, mely a jelenlegi könyvtárba való költözés óta (1843) 89 alosztályra van osztva, ezenkívül még 19 külön osztályból (Extravagantes). Az osztályok a következők: I. Encyclopaedia, II. Philologia, III. História, IV. Mathematica, V. Physica, VI. Anthropologia, VII. Philo-sophia, VIII. Aesthetica, IX. Politica, X. Medicina, XI. Jus, XII. Theologia. Legrészletesebben van tagolva a III. osztály,

¹ Hasonló célból *Baselben* az ottani pompás új könyvtárban a palaeografiai előadások számára külön tantermet láttam berendezve, a kéziratár közelében, avégből, hogy a palaeografiai gyakorlati előadásokhoz szükséges kéziratokat ne legyen szükséges a könyvtári épületből kivinni.

² A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára lényegtelen változtatással ezt a szakrendszert vette át.

mely 48 alosztályból áll, míg a VII. a philosophia, csupán 3 alosztályt képez. Az *Extravagantes* következő osztályokból áll. 1. Dissertationes. 2. Dissert. medicae. 3. D. chemicae. 4. Xylographa. 5. Libri impressi membranacei. 6. Incunabula cum anno. 7. Incunabula sine anno. 8. Chaleographa. 9. Rariora. 10. Remota et erotica. 11. Cimelia. 12. Sinica. 13. Icones. 14. Imagines mortis. 15. Ex libris. 16. Autographa. 17. Főliáé volantes (egylevelű nyomtatványok). 18. Donatio Ludovici I. 19. Libri impressi cum notis manuscriptis. A 189 alosztályt az extravagantessel összeadva, 208 szakra vannak osztva a nyomtatott könyvek. A kéziratosokat 49 Szakba osztották, nyelvek szerint. A könyveket ívrét (2°), negyedré (4°) és nyolcadrét (8°) szerint helyezik el, a nyolcadrétnél kisebb műveket is a nyolcadrétű könyvek közé teszik. Az ívjelzés szerint osztályozzák a formákat, megtartva a régi szokást. Mindenik könyv vagy kézirat sarkán kívül apró papírcédula jelzi azt a szakot, melybe tartozik. így:

<i>Philol.</i>	<i>Liturg.</i>	<i>Cod. germ.</i>	<i>Cod. arab.</i>
----------------	----------------	-------------------	-------------------

A szakjelzésén kívül rávezetik a könyvre, külön papírpajzsoskán (cédulán) az alakot és, hogy mely száma van az általa elfoglalt szakban és alakok közt. Például Anatómia. 8° 570. Ha ugyanabban a szakban az *abc* és alak szerint két már számozott mű közé kerül, akkor exponensekkel pótolják a számokat. így 570/a vagy 570/aa stb.

A könyvek kezelése. Mindenek előtt hangsúlyoznom kell, hogy Münchenben, mint minden nagyobb külföldi könyvtárban, külön adminisztráló hivatalnokok vannak, kik a könyvtári igazgatás teendőit végzik és külön szakemberek, kik a tulajdonképen való könyvtári szakmunkát (címtározás, könyveknek szakokra való beosztása) végzik. A müncheni könyvtárban, minthogy, mint említők, a könyv-

tár Bajorország területéről köteles példányt kap minden nyomtatványból, külön kezelik a beérkező kötelezpéldányokat. A többi könyveket (az újon megjelenőkről van szó) a könyvkiadók, könyvkereskedők beküldik s ezeket a műveket az igazgató szobája mellett egy hivatalszobában kiteszik. A könyvek beszerzése fölött az igazgató határoz. A könyvtárba bejáró tudósok, ismerős szakemberek megnézhetik a *novákat*, melyek aztán szerzeménykönyvbe íratnak. Minden kiadónak külön rovata van, melybe a tőle vásárolt könyveket beírják. A cédulakatalóguson kívül az igazgató részére 8° cédulakatalógus áll szobájában rendelkezésre. Az ajándékokról szintén külön naplót vezetnek. A folyóiratokat külön naplóban nyilvántartják, minden szám érkezését bevezetik és az évfolyam teljessége esetén rögtön kötésbe adják, bevezetvén a dátumot, a melyen a könyvkötőhöz küldték. A könyvkötés alkalmával azt az igen helyes módot követik, melyet a kolozsvári egyetemi és múzeumi könyvtárnál is már meghonosítottunk, dr. Ferenczi Zoltán igazgató úr kívánságára: hogy a *külső borítékot* szintén bekötik. Miután a művet a könyvtár bélyegzőjével megjegyezték, a szerzeménykönyvbe bevezették, beírják az *új szerzemények katalógusába.*, melyből a közönség a könyvtár új műveiről mindig tájékozva van, aztán megkapva a maga könyvtári számát és szakjelzését, az általános betűrendes cédulakatalógusba írják be gondosan a könyvet.

A könyvtár *címjegyzékei* (katalógusai) a következők: Általános szakcímjegyzék, 1810-ig kötelekben, azóta félkemény papírlapokon (karton) (221X 182 mm., tehát még régi, nagy alak), melyeken a budapesti nemz. múzeumban használt lapokhoz hasonló üres rovatok vannak a szerző, kiadó és szokásos adatok számára. Van ezenkívül hely-katalógus (Nummern-Repertorium), mely, minthogy a könyvek föllállítása, mint említettük, szakok szerint történik a könyvtárban, egyúttal szakcímjegyzék is; van továbbá egy történelmi tárgyú külön tárgy-katalógus és egy életrajz-

címjegyzék. Említésre méltó, még e helyen is, a már említett címjegyzék az új szerzeményekről, mely szintén szakok szerint, betűrendben sorolja föl az új műveket. E jegyzék igen jó, csavarokkal zárható táblákban van és nyolcadról albumszerű köteteket képez. Csupán csavarkulccsal lehet kinyitni e köteteket, a melyekbe az új lapok kényelmesen beilleszthetők. Münchenben készülnek Bozer könyvkötőnél és darabjuk 10 márkába kerül. Igen ajánlatosak minden könyvtárhoz és minta után bármely ügyes kezű könyvkötő bizonyára képes elkészíteni e kitűnő táblákat.

A *könyvkiadás* az olvasóteremben való használatra és a könyvtáron kívül való kikölcsönzésre történik. Minden tisztességesen öltözött embernek szabad az olvasóteremben könyvet használnia, a folyóiratok termébe azonban az igazgatóság által kiállított külön beléptijegy szükséges.¹ Megemlítendő, hogy a kéziratokat is szívesen kikölcsönzik, ha könyvtárak kéri az illető könyvtár helyiségében való használatra. A könyveket kívántlapon (Schein) kell kérni, mely egyszerű papírlap, minden rovat nélkül 10½ X 16½ cm. a következő nyomtatott felirattal:

München..... 189 ..

Schein

über den Empfang des nachstehenden an den Unterzeichneten auf 4 Wochen aus der k. b. Hof- und Staatsbibliothek verabfolgten Werkes:

A könyvkiadás nyilvántartása a könyvek címeinek a kívántlapok által, a kivevők neveinek pedig betűrendes jegyzék által való megőrzésével történik. A kikölcsönzés rendes ideje négy hét. A könyveket nem hozzák ki azonnal, csupán 24 óra múlva kaphatók, a kívántlap beadása után. Hivatalos órák: hétfőtől péntekig d. e. 8—1-ig; szombaton 8—12-ig; hétfőn, szerdán, pénteken (aug. és szept. kivételével) d. u. 3—5-ig. Ez utóbbi időben csak az olvasóterem

¹ A könyvraktárakba vezető ajtók mindig zárva vannak. A könyvtári személyzet mindenik tagjának kulcsa van a maguktól záródó ajtókhöz,

van nyitva és a könyvtár fiatalabb személyzete váltakozva jár föl felügyeletre. Nagyobb ünnepen s az egész nagyliéten a könyvtár zárva. A címéliumok kiállítása a nagy és díszes *Fürstensaalban* hétköznapi d. e. 9—12-ig.

A könyvtár személyzete 1 igazgató, 1 főkönyvtáros, 2 könyvtáros, 3 őr, 6 titkár, 5 assistans és néhány gyakor-nok tiszteletdíj mellett. Összesen 1<S rendszeresített tisztvi-selő, még pedig külön adminisztráló és külön könyvtári szakemberek. A szolgálatszemélyzet áll 12 szolgából, 1 kül-dönc, 1 kapus és 1 házmesterből.

A budget kerek összegekben a következő: évenként fizetésekre 93,000 márka, dologi kiadások 12,000 márka, könyvbeszerzésre 70.000 márka.

A könyvtárról szóló irodalom.

a) nyomtatásban megjelent címjegyzékek:

Hardt, .1. *Catalogus. codd. Mss. graecorum I—V. Monachia* 1806—12.

— *Catalogus codicum Mss. Bibl. Regiae Monacensis I. 1 hebr. v. Steinschneider Cl Aull* 1895) I. 2—3. arab. pers. v. *Aumer.* 1866. 1875.4 orient. 111. 1 — 3. IV. 1—4. lat. v *Haim, Thomas, Laubmann. Keim, Meyer* V—VI. germán, v. *Schmeller.* Vil. roman, engl. etc. v. *Thomas Vili.* 1. musikal. v. .1, *Manier.* Monach. 1858—1894.

6) a könyvtár ismertetéséről.

Edwards, Edw. *Memoirs of libraries.* London. Trübner. 1850. vol. 2. *Allgemeine Jusa/in/Zübeidie K. Hof- und Staats-Bibliothekzu Mün-chen. Renseignements sur la Bibliothèque royale à Munich suivies d' une Précis français.* München 1846. és újabb kiadás 1851.

Quaesada, Vicente, G. *Las Bibliotecas Europeasy algunas de la Amë-rica Latina.* Buenos-Ayres. Mayo 18 7.

Gräsel *Bibliofil. Lehre.* Leipzig 1890.

Centralblatt für Bibliothekswissensch. I. 275; I. 278. 1.294. VII. 50.

VIII 282. X. 181. (többnyire adatok az adminisztrációra, míg más kötetekben a könyvtár néhány kéziratának ismertetése van) *Minerva.* Jahrbuch d. Gelehrten Welt. Strassburg I—VI Jahrgang (főleg statisztikai adatok)

Handbuch, d. Architektur IV. Th. 6 Halbband. 4. Heft. Gebäude für Sammlungen u. Ausstellungen. Darmstadt 1893.

Sacconi-Hicci Giulia. *Una visita ad alcune biblioteche* Firenze 1893.

Szent-Katolna. (Schwarcz Gyula) Magyar író külföldön. Pest 1865.

(Ütleírás. I. köt 57—58 1., elragadtatással ír útirajzaiban a mün-cheni könyvtár kitűnő berendezéséről)

Ferenczi Zoltán *Modern könyvtárak szervezéséről* Budapest 1895.

Gyalui Farkas. A bajor fővárosból. („Kolozsvár“ 1897. évf. 93. sz)

2. A müncheni egyetemi könyvtár.

A müncheni egyetemet 1472-ben alapították Ingolstadtban, 1800-ban Landshutba, 1820-ban Münchenbe helyezték át. Az egyetem alapításával] óformán egykorú a könyvtáré is, melyet a művészeti fakultás részére szántak. 1482-ről fennmaradt már a könyvtár szabályzata, mely a könyvtárak kulcsainak használatát szabályozza, bizonyos díj lefizetését kötvén ki azért. Az első könyvtáros, kinek neve fennmaradt e könyvtárból, *Egkental* János mester, kit 1484-ben neveztek ki és ki 1485-ben megcsinálta a könyvtár első katalógusát. Bár a könyvtár rendszeres szaporításáról sok ideig nem volt szó, az egyetem számos pártfogója mégis nagyszzerű könyvadományokkal szaporította a könyvtár állományát, ehhez járult a tanárok sok ajándéka is. Egyik lényeges szaporodása volt az augsburgi püspöknek, Knörigeni *Egolinak* (1573.) könyvtára, mely 6062 kötetből állott, ritka nyomtatványokban és kéziratokban nagyon gazdag volt, továbbá az *ingolstadtijezsuita* kollégium könyvtára, melyet a kollégiumnak feloszlata után kapott. Az egyetemi könyvtár is, épen mint az állami, igen gazdag gyarapodásban részesült 1803-ban, a bajor kolostorok és szerzetesrendek feloszlata alkalmával. 1794-ben a könyvtár 40,000 kötetből állott és 300 kéziratból. 1802 óta az egyetemi könyvtárt is köteles-példányok illetik meg, melyek most a bajor kormány területéről még mindig kijárnak a könyvtárnak. A könyvtár Münchenbe való áthelyezése után rohamosan szaporodott, úgy, hogy 1860-ban 237.000 kötete és 55.638 értekezése volt. Azóta is nagyon szaporodott, többek közt 1877-ben a dr. *Hoíniann* 6805 kötetből álló jogi könyvtárával. A könyvtár állománya jelenleg mintegy 400.000 kötet nyomtatvány, közte 2900 inkunabulum, mintegy 2000 kézirat, 700 térkép, 9600 arckép és 3200 érem. A könyvállományban képviselve van a tudomány mindenik szakja, de leg-

bővebben a teológiai, jogi és történeti szak. Az újabb szaporodásból sok az orvosi. A kéziratok nagyjából XVI-ik századbeli, de van néhány korábbi is, csaknem mind németnyelvűek.

A *könyvtár helyisége* jelenleg még az egyetemen van, azonban külön épületet fog kapni, mert mint mindenütt, belátták annak szükségét, hogy nagy könyvtárt csakis külön erre a célra emelt épületben lehet alkalmasan elhelyezni. Természetes, hogy az egyetem régi termeiben régi rendszer szerint elhelyezett s még hozzá a második emeleten levő könyvtár helyisége teljesen alkalmatlan, vajmi kevés mondani valónk és foglalkozni valónk lehet vele. A közönség olvasóterme egészen külön teremben van elhelyezve, a folyosó elválasztja a könyvtári helyiségektől. Az egyetemi tanárok részére külön olvasóterem áll rendelkezésre, mint Európa legtöbb egyetemi könyvtárában. Hogy az egyetemi hallgatóság, mely a könyvtár közönségének legnagyobb részét teszi, minél gyorsabban jusson könyvhöz, a könyvtár jelenlegi igazgatója Carolsfeldi *Schnorr* János (Hans) jelenleg mintegy 5000 kötetből álló *kis könyvtárt* állított össze a leggyakrabban használt könyvekből, mely külön az olvasóteremhez közel van elhelyezve s melyből a könyvek azonnal kikölcsönözhetők, míg az oda be nem osztott könyvek csak 24 óra múlva kaphatók ki. E külön könyvtárt, mint velem közölte, 10.000 kötetre szándékozik szaporítani az igazgató és előnyösnek mondja ez először általa használt fiókkönyvtárt azért, mert először a hallgatók gyorsan kapják a könyveket, aztán a szolgaszemélyzetnek nem kell a gazdagsága miatt nagy terjedelmű könyvtárban anynyi ideig összekeresnie a szerte-szét fekvő könyveket.

A *könyvek elhelyezése* szakok szerint s ezeken belől alakok szerint történt, azonban itt már nem betűrendben, mint az állami és udv. könyvtárnál láttuk. A könyvtár szakrendszere a század elejéről való, *Hupfauer* prelatus állította össze. E szakrendszer a következő:

Artist	Misc.	Hist. auxil.	Poetae Ital.
Theol. (generat.)	Oecon.	- ecel.	- Hispan.
„ asc.	Patres.	„ lit.	„ Orient.
„ bibl.	Philol.	„ nat.	Lat. rec.
„ homilet.	Philos.	Zool.	Polit.
„ lit.	- pract. (Paed.)	Phytol.	Rhetores
„ pastor.	Phys.	Mineral.	Script. hebr.
Acut. vet. graeci.	Poetae germ.	Itinera.	„ slav.
„ „ Lat.	Collectiones.	Jus civili.	Mappae.
Chemia.	Epist.	Jus canon.	Incunab.
Math.	Latomia.	Poetae Angl.	Codd. Msc.
Med.	Hist. (generat.)	„ Gall.	

Mint látható, ez a szakrendszer meglehetősen elavult és épen nem mondható részletesnek. Nem is hiszem, hogy az új épületbe újabb rendszert ne hozzanak be. *A könyvek kezeléséről* szólva, meg kell jegyeznünk, hogy nagy súlyt fektetnek a könyvek bekötésére és bár a müncheni egyetemi könyvtár dotációja az összes német egyetemek között a legkisebb, mégis a menyinyire lehet, a könyveket bekötik, az egyetemi hallgatók által használni szokottakat okvetlen. A kezelésnél az udvari könyvtárnál dívó eljárást követik nagyobbára. A könyvek sarkára itt is, az udvari könyvtárnál használatos szakotjelző pajzsoskákat ragasztanak.

A német egyetemi doktori értekezéseket szakok szerint helyezték el, a külföldi egyetemekéit egyetemek szerint. Külön kezelik az utóbb megszerzett nagyobb magán könyvtárakat, mintegy hatot, ami természetesen megnehezíti a könyv-kihozatalt és az egész adminisztrációt.

A címjegyzékek a következők. Van egy általános betűrendes cédula katalógus (Nominal-Zetlel-Katalog), mintegy 1200 darab keménypapír-tartóban, a cédulák régiesen, szabadon vannak a tartókban, vastag papírból 21.2x17.2 cm. nagyságban, az állami könyvtár mintája szerint készültek és a nemzetközileg elfogadott adatokon kívül az egyes művekről szóló más művek utalását is följegyzik reájuk, van továbbá helycímjegyzék, életrajz-katalógus, tárgy-kataló-

gus, a tanulók könyvtárának címjegyzéke, a doktori értekezések egy részének szakcímjegyzéke (az orvosi szak a betegségek szerint); térképek címjegyzéke és az arcképekről szóló katalógus, mindenik cédulakatalógus. Ezeken kívül készül egy részletes szakcímjegyzék.

A kéziratok három kötet jegyzékben vannak fölvéve, hely, tárgy és tartalom szerint. A kéziratok részére külön szakrendszert állapítottak meg. Az ősnymtatványok, melyekről *Seemiller* 1787—1792. négy nyomtatott füzet címjegyzéket adott ki, betűrendben és helyszerint vannak gondosan címjegyzékbe véve.

A kézikönyvtár címjegyzéke 1896 novemberben jelent meg, egy kis nyolcadrét füzetben, 124 lapon. Mintegy 2000 művet, 5000 kötetben sorol föl, igen részletes szakbeosztás szerint, melyet később aligha nem terjesztenek ki az egész könyvtárra. E szakrendszer 11 osztályból állu.m.I. Irodalomtörténet. II. írók. III. Nyelvtudomány. Filológia, és neveléstan. IV. Bölcsélet. V. Széptan és műtörténet. VI. Történelem és földrajz. VII. Jogtudomány. VIII. Nemzetgazdaságtan, pénzügytan és statisztika. IX. Orvostudomány. X. Természettudományok és mennyiségtan. XI. Hittudomány.

A kézikönyvtár új műveiről a könyvkiadó teremben kifüggesztett írott jegyzékekről értesül a közönség.

A könyvkiadásnál szintén érvényre jut az a fölfogás, hogy ez a könyvtár úgyszólván kiegészítője az állami könyvtárnak, (ezért is oly kevés a rendelkezésére bocsátott budget). Azok, a kiknek jogosultságuk van az állami könyvtárból könyvet hazavinni, ezt a jogukat itt e könyvtárnál is érvényesíthetik, mindenik egyetemi hallgató föltétlenül vihet haza is könyvet? Míg a könyvtártól bizonyítványt nem hoz, hogy oda semmivel sem tartozik, okmányait (index, bizonyítvány) nem állítják ki a félévek végén.

Húsvéti szünidő és a nyári szünidő előtt köteles mindenik egyetemi hallgató a nála levő könyveket, (még ha ki is akarja venni a beadás után), beadni. A könyvtár igazgatósága hirdetményben tudatja a beadás napját, aki késik, meg-

intést kap, melyért 20 fillért fizet, ha ez sem használ, 3 nap múlva újabb megintést intéznek hozzá, ezért már 40 fillért fizet, s ha most is makacskodik, a könyvtár bejelenti az egyetemi hatóságoknak.

Egyik legszebb és nézetem szerint leghelyesebb intézkedés e könyvtárnál, hogy az egyetemi hallgatók, mindkét félévi szünidők alatt, tehát a nyári nagy szünidő alatt is, e szünidők egész idejére nemcsak, hogy könyveket kivehetnek, de a város területéről el is vihetik a műveket magukkal. Kötelesek azonban címöket a legpontosabban nyilvántartatni és az első fölszólításra a kikölcsönzött műveket tartózkodási helyökről a könyvtárnak, saját költségükön beküldeni, mindenesetre pedig felszólítás nélkül is, legkésőbb ápril 21-ig, illetve november 3-áig visszaszolgáltatni. Egyetemi könyvtárban, melynek főcélja a fiatalságnak módot nyújtani arra, hogy könyveket használhasson, ezt az előzékeny intézkedést rendkívül helyesnek tartom s mindekik magyar egyetem könyvtárában behozni ajánlom.

A könyvek kikölcsönzésének ideje d. e. 872-től— 1-ig ésszombat kivételével délután 3—4. Ünnepnapokon és vasárnapokon a könyvtár zárva van. A szünidők alatt a könyvtár csupán a délelőtti órákban van nyitva. Kikölcsönzési határidő 1 hónap. A könyvek kikölcsönzésére szolgáló kívánciatlapok két részből állanak, a nagyobbik részén a szöveg ez:

Aus der Kgl. Universitäts Bibliothek München habe ich auf einen Monat erhalten:

Következik a mű címe, mely után, alatt, a kivevő nevét és lakását kívánó szöveg olvasható. A kisebb részre, mely egyharmadát képezi a kívánciat lapnak és mely letéphető, a könyvtári jelzést írják, s egyúttal ellenőrzési célra is szolgál. Akiadott művek nyilvántartása úgy történik, hogy a kívánciatlapokat másoló papíron egyszerre két példányban másolják, egyiket a szerzők szerint, a másokat kivevők szerint betűrendes sorban őriz vén meg. E rendszernek az az előnye megvan, hogy így az összes kívánciatlapok bizonyára helyesen és olvas-

hatóan töltenek ki, mert a közönség legtöbb esetben sietve és sokszor alig olvashatóan szokta az adatokat a kíváncsi lapokra rájegyezni. A könyvtár évi budgetje nagyon kevés, az összeg feltűnő csekély voltának okát már említettük főnebb. A tisztviselői kar 1 főkönyvtárosból, 2 titkárból és 2 tisztből áll. Szerzeményekre, könyvkötésekre és dologi kiadásokra évenként 15,000 márkát kap a könyvtár, személyi kiadásokra 20,000 márkát. Ezt az összeget legújabbban valamivel, de igen kevéssel emelték. Ilyen nagy könyvtár megfelelő szaporítására sehogyszem elegendő ez az összeg.

Irodalom.

a) *nyomtatásban megjelent címjegyzékek:*

Bibliothecae Acad. Ingolstadiensis incunabula typographica. Fase. 1—4. Ingolstadt. — 1787—1792. *Katalog* d. Handbibliothek des Ausleihe- Zimmers. November 189f>. Erlangen (érdekes, hogy nem Münchenben nyomtatták) k. 8° Vili 124 1.

b) *Ismertetések:*

Prantl, Carl d. Geschichte b. Ludwig Maximilians Univers, in Ingolstadt, Landshut, München. München. 1892. I—II kötet.

Ruepprecht, Dr. Christian. Die Büchersammlungen d. Universität München. Regensburg. G. .1. Mans 1892.

Sacco-Ricci Giulia, előbb idézett műve.

II. STRASSBURG.

3. A császári egyetemi és országos könyvtár.

Az európai könyvtárak egyik legújabbikáról, legfényesebbikéről, a német könyvtárak gyöngyéről, a strassburgi új egyetemi és országos könyvtárról részletesebben kell szólnunk. E könyvtárt mintaszerű berendezése, fényes palotája bámulat tárgyává teszi mindenki előtt. Könyvtári szakkal foglalkozó ember igazi elragadtatással nézi végig a könyvtári szaktudományok által kívánt legújabb és legteljesebb berendezését, mely egyesíti magában a hasznost, a célszerűt a széppel. A könyvtár története pedig, a

mily sötéten kezdődik, csata zajában, tüzes bombák veszt-hozó pusztítása közben, oly kiengesztelően és lelkesítően végződik. A háború által elpusztított régi könyvtár helyén egy lelkes férfi kérésére megmozdul egész Németország, meg a művelt világ s adományokból, a német birodalom áldozatkészségéből csakhamar hatalmas, fényes könyvtári palota emelkedik, olyan, melynek csodájárajárnak és a szép új könyvtárban sokkal több könyv van, mint az előbbi ócska épületben volt: a fönixsz meséje ez . . .

A francia-német háború alatt győzelmesen előre haladó német csapatok 1870. augusztus 11-én jelentek meg a strassburgi vár előtt. A vár parancsnoka *Uhrich*, arra a fölszólításra, hogy adja föl az erősséget, különben bombázni fogják Strassburgot, határozottan elutasító választ adott. Augusztus 23-án tábori ütegekkel kezdte löni a városi a német ostromló sereg, augusztus 24 és 25-e közt való éjszakán pedig nehéz várágyukkal folytatták a város bombázását. Az első éjjel egy gyújtógránát az úgynevezett »új templomot«, a hajdani dominikánus templomot találta saz épület a strassburgiak kétségbeesésére, az egész művelt világ fájdalmára leégett. Hogy miért keltett épen e templom pusztulása oly nagy sajnálkozást, oka az, hogy nagy hajójában két igen becses könyvtár volt elhelyezve és mindkettő a szó szoros értelmében porrá égett.

Az új templom a strassburgi városi könyvtárnak és a protestáns szeminárium könyvtárának adott helyiséget. Mindkét könyvtárnak közös olvasó terme és közös bejárata, lépcsőháza volt a templomban.

A szeminárium könyvtára, melyet a 16-ik század óta e helyen őriztek, a kisebb és kevésbé becses könyvtár volt. 1531-ben alapította Sturmecki *Sturm* János, 1621-ben a strassburgi régi gimnáziumot egyetemmé alakították át s e könyvtári az egyetem hivatalos könyvtárának jelentették ki. A 17. és 18-ik század alatt több tudós könyvgyűjtemény által jelentékenyen gyarapodott. A régi német egyetem megszűntetése után a francia köztársaság rendeletéből, a

mely »an IX. 30 Floréal«-ban kelt, (1801. május 30.) a könyvtárt a protestáns szemináriumnak adták, minthogy a szemináriumot tekintették az egyelem örökösének, minden tekintetben. E század folyamán is több tudós hagyatéka, részint könyvtáraik megvásárlása által a könyvtár jelentékeny terjedelművé növekedett. A folyó vásárlásoknál különösen a hittani és fideiologiai irodalomra fektettek súlyt. Egész sereg pótolhatatlan kézirata és nyomtatványa is volt a könyvtárnak. Különösen becses volt egy 500 kötetbe kötött, kötetenként átlag 30 darabot tartalmazó theologiai röpirat-gyűjtemény a 16. és 17. századból.

A városi könyvtár sokkal fiatalabb volt ugyan, de mégis becsesebb. *Schöpfün* strassburgi történetíró és régiségtudós 1765-ben több mint 10,000 kötetből álló könyvtárát az egyetemnek följánlotta. Az a különös dolog történt erre, hogy az egyetem nem fogadta el ezt a szép ajándékot azzal az indokolással, hogy nincs módja a könyvtár fejlesztésére és műveinek pótlására. *Schöpfün* erre a furcsa határozatra a város tanácsának adta könyvtárát, kikötvén a saját részére életfogytiglan tartó használati jogát, a legkevesebbet, a mit kérhetett, öt évvel később meghalt az ajándékozó és 1771. október végén a *Schöpfün*-féle könyvtárt, 11.425 kötettel, a közönség részére megnyitották. A könyvtár főleg történelmi tárgyú művekből állott. Nehány év múlva egy *Silbennann* nevű híres orgona-építő gazdag könyvtárát és kézirat-gyűjteményét a városi könyvtárnak adományozta. Óriási gyarapodásban részesült a könyvtár a francia forradalom alatt, mikor is a könyvtár vezetője *Obcrlin*, a fölosztatott kolostorok, apátságok könyvtárait, a jezsuita kollégium és a katolikus szeminárium könyvtárait a város részére megszerezte, miáltal több mint 100,000 kötet érkezett a már meglevő könyvekhez. Az így megszorított könyvtárt egyik helyiségből a másikba tették át, végül a régi dominikánus-templomba, a templomkarban helyezték el.

Ez évszázad folyamán is jelentékenyen gyarapították

a könyvtárt. Egyik legfontosabb gyarapodása *Breu* geográfus könyvtára volt, melyet tulajdonosa végrendeletben hagyományozott. A restauráció alatt a szeminárium visszakapta a maga 30.000 kötetét, mégis a városi könyvtár ekkor már 200.000 kötetre szaporodott. A természettudományi szakot kivéve, melyet csak az utóbbi időben kezdtek gyarapítani, mindenik szak, de különösen a német és francia történetírás bőségesen képviselve volt. Különösen nagy és pótolhatatlan veszteség érte a tudományos világot, a 8000 számot tartalmazó ősnymtatvány- és kézirat-gyűjtemény elpusztulása által.

A gyűjtemény gyöngye a hohenburgi apátnő (1170.) *Hortus deliciarum-codex* volt, egy hatalmas folio kötet, mintegy 600 pergamen-levélből, majdnem mindenik lapján ragyogó bizantini színezési móddal festett képpel, az akkori tudás enciklopédiája, mely főként a középkor építkezésére és viseletére vonatkozó igen becses adatokat tartalmazott. Részben ismertették ugyan e művet, egy pár képét ki is adták színes nyomásban, de ez vajmi kevésbé pótolja e nagy hírű mű elpusztulását. Ezenkívül egész sereg becsesnél becsesebb kézirat, Strassburg városának középkori szabályrendeletei, *Gutenberg* és *Dritzehn* periratai, több mint 500 inkunabulum *Fást*, *Mentelin* és *SchöiTer* könyvnyomtató műhelyéből stb. pusztult el. A városi könyvtárral egybekötött régiséggyűjtemény, a könyvtárhoz képest kevésbé becses volt, mindazonáltal több igen értékes tárgyat tartalmazott.

A szóban lévő két könyvtár egy igazgatás alatt állott, legutolsó főkönyvtárosa, 1865 óta, *Saum* főkönyvtáros volt. A sors csodálatos szeszélye, hogy e régi német egyetem helyére fölállított francia akadémia könyvtára, *Hausmann* szerint egy elhanyagolt könyvtár 40.000 kötetel, az akadémia régi épületében teljesen épen maradt.

Önként fölmerül a kérdés, hogy nem lehetett volna-e a strassburgi két egyesített becses könyvtár könyvkincsének legdrágább darabjait előre biztonságba helyezni? És itt

nem habozom a legszigorúbb kárhoztatással szólni arról a végzetes hanyagságról és gondatlanságról, melylyel a könyvtár személyzete, első sorban az igazgatója, e nehéz napokon viselkedett. *Semmisem* menti előttünk azt a rövidlátást és könnyelműséget, hogy bár csak a könyvtár legbecsebb kézirateit, ha mind nem, legalább *néhányat* előre meg nem mentették, biztos helyre nem tették. Hogy előre nem lehetett látni a város ostromát, az nem mentség, hisz Stuttgart, München könyvtárainak igazgatósága, bár e városok sokkal távolabb fekszenek a határtól, megtették a szükséges biztonsági intézkedéseket. A *donaueschingeni* könyvtár, melynek főkönyvtárosa akkor a strassburgi könyvtár jelenlegi igazgatója volt, becsesebb darabjait Svájcba vitette, sőt magában Strassburgban is más hivatalok a maguk okmányaikat biztonságba helyezték. A két könyvtár igazgatója figyelmeztette a város polgármesterét a könyvtár veszedelmére, ámde a polgármester annyira el volt foglalva egyéb főbenjáró dolgaival, hogy a könyvtárost későbbre bízatta. Ezzel azonban a könyvtár igazgatója nem tette meg. Véleményünk szerint, a kötelességét, Inában mentegeti őt *Hausmann*, általunk is felhasznált művében azzal, hogy: vájjon akárhova vitette volna a becses könyveket, biztos lett volna-e az a hely? Feleletünk erre: ki kellett volna válogatni a legbecsesebb unikumokat és nedvesség ellen védő takarók között ládába téve *eláshatta* volna valahol. És ha egyebet nem ment meg, csupán a *Hortus deliciarumot*, szolgálatot tett volna a tudománynak és kötelességei teljesített volna, de még ezt sem tette. Nagy és végzetes bűnét legfőnnebb az magyarázza meg, bár nem menti előttünk, hogy a francia császári kormányzat oly annyira bürokratikus vala, hogy a közép és kisebb hivatalnokoknak semmi fontosabb ügyben semmi kezdeményezést nem engedett. A könyvtári szakot azonban — ez az eset is bizonyítja, — épenséggel nem lehet és nem szabad bürokratikus láncokba verni.

A leégett könyvtárak helyébe újat létesíteni, ez úgy a francia, mint a német nemzet tudósai körében rögtön

fölmerült 1870. augusztus 31-én *Zeller* tanár, a strassburgi akadémia rektora írásban *Brame* francia közoktatásügyi miniszterhez fordult, kérve, hogy mindent megtehesse a könyvtár helyreállítása érdekében. E levelében *Zeller* egyúttal reámutat a francia ministeriumokban heverő könyvekre, többnyire köteles példányokra, továbbá a nagyobb állami könyvtárak másodpéldányaira, valamint arra, hogy francia írók és könyvkiadók műveiket és kiadványaikat ajándékozhatják, hogy ez úton létesítsék az új könyvtár alapjait. Megpendíti azt az igen helyes eszmét is, hogy vajjon nem kellene és lehetne a franciával barátságos viszonyban élő nemzetekhez fordulni, melyek bizonyára szívesen bekötöznék a francia tudományon ütött sebet. A miniszter válaszában, teljesen érthető fölháborodással szól az ostromló ellenségről és ígéri, hogy mindent meg fog tenni a könyvtár újjáteremtése érdekében. Az események azonban tudvalevőleg másként ütöttek ki Strassburg sorsára nézve: a város Németországa lön. Német részről 1870. október 5-én, pár nappal azután, hogy Strassburg megadta magát, megkezdte működését *Barack Károly Ágost dr.*, az a férfiú, aki csodálatos lelkesedéssel és kitartással, méltó fényes sikerrel vezette mindvégig a új könyvtár megalapításának nehéz munkáját. Ő az, aki megindítja a könyvtár újjá alapításának mozgalmát, melyet nemzeti érzésének egész erejével, részvételével vesz magára az egész német nemzet s a művelt világ. Csoda-e, ha a siker oly páratlanul fényes volt?

A *Barack* munkájának kezdetben valóban óriási nehézségei voltak. Október 5-én a háború kellős közepén levelet intézett*27a7znhoz, a müncheni könyvtár igazgatójához és *Stalinhe?*, a stuttgarti könyvtár igazgatójához, előadván tervét, hogy gyűjtés által ismét új könyvtárt létesítsen a súlyos megpróbáltatáson átment város részére. Nehány nap múlva mindkettőjüktől megkapta a választ, hogy szívok szerint gondolkodik *Barack*, sőt *Halm* még a levél érkezése előtt, meg lévén győződve arról, hogy Stassburgban okvetlen *kell*

az elpusztított könyvtár helyett újnak létesülnie, engedélyt kért a bajor minisztériumtól, hogy a könyvtár nagyszámú ősnymtatvány-dublettjeit rögtön odaadhassa, mihelyt az újjáalakítás munkája megkezdődik.

Erre Barack, mint róla Hausmann csakugyan találóan írja, szinte *érthetetlen*, megfoghatatlan bizalommal hozzá kezd terve megvalósításához Strassburgba utazik okt.11-én, ott a városi hatóság örömmel üdvözli tervét, de kijelenti, hogy lehetetlen most helyet adnia az érkező könyvek részére, a középületek részben szétvannak rombolva, részben más célokra lefoglalva. Nincs más mód, mint az, hogy az adományokat előbb Németország különböző városaiban helyezték el, míg a békét megkötik és akkor alkalmas helyiségről gondoskodhatnak.

Barack egyúttal Németország számos szakemberéhez fordult, megkérdezve őket, nem vennének-e részt egy nyilvános fölhívásban. E tárgyalás eredményre vezetett és 1870. oki. 30-án, 000 példányban szétküldi Barack a meleg hangon megfogalmazott fölhívást, mely 49 tekintélyes egyén, köztük 39 könyvtáros, 6 könyvkereskedő, a müncheni tudományos akadémia elnöke, *Liebig* és a nürnbergi múzeum két direktora írtak alá. A rövid felhívás aláírói a nemzeti érzésre hivatkozva, »bizalomteljesen fordulnak minden némethez, különösen pedig a könyvtárak elöljáróihoz és tulajdonosaihoz. a tudósokhoz, szerzőkhöz, könyvkiadókhöz, antikváriusokhoz, egyetemekhez, akadémicákhoz és más tudós társaságokhoz és tudományos egyesületekhez, ezzel a sürgős kéréssel:

»segítsenek alkalmas könyvek vagy pénz adományozása által Strassburgban egy könyvtárt létesíteni. Egyúttal kijelentik, hogy készek az adományokat elfogadni és azoknak rendeltetésük helyére való elszállításáról, a béke helyreállítása és alkalmas helyiségek létesítése után gondoskodni«. A fölhívást valamennyi tekintélyesebb német lap közölte és eredménye valóban minden várakozást felülmúlt. November 12-én már 72 gyűjtőt nyertek meg, 47 gyűjtőhelyen.

Vilmos császár a *saját kezikönyvtárából* 4000 kötet duplumot *adományozott*, a német államok legelőkelőbbjei, hercegek, fejedelmek, követték eszép példát. 1871. januárban Barack a német könyvkiadókhöz külön felhívást bocsátott ki és a könyvkereskedők egylete legmelegebben ajánlotta a tagoknak jóindulatába az ügyet.

Valóban jellemző a német könyvkiadók önzetlenségére, hogy 1871 augusztusig több mint 300 cég tett ígéretet arra, hogy kiadványaiból adományozni fog és ezek közül mintegy kétszázan összes kiadványaikat rendelkezésre bocsátották, sőt akadtak olyanok is, kik kijelentették — így *Braumüller* Bécsben — hogy jövőre is a könyvtárnak adományozzák mindenik kiadványukat. Londonból *Triibner* könyvkiadó kijelentette, hogy összes kiadványának egy példányát a könyvtárnak adja, késznek nyilatkozott arra, hogy angol és skót társaihoz fölhívást bocsát ki s a gyűjtésre Észak-Amerikában is mozgalmat indít. Tényleg Angliában bizottságot alakított, melyben *Carlyle* és *Müller* Miksa is tevékeny részt vettek. Amerikában pedig *Muckle* ezredes vezette a gyűjtést, mely szakadatlanul folyt Európa minden államában. Ennek a hatalmas szervezkedésnek, igen természetesen az eredménye is nagy volt. 1872 októberig 1673-an adtak adományokat, vagy bejelentették, hogy adnak, 421 helyről és pedig 293 helyről Németországban, 192 Európa más részeiből, 17 helyről Észak-Amerikában, 2 Dél-Amerikában, 4 Indiában, 1 Chinában. Az adományok is nagyszerűek voltak. A német nagy könyvkiadó cégek, mint *Cotta*, Stuttgartban és *Ausburgban*, *Brockhaus* Lipcsében, 1000 kötetre menő adományokat is küldtek egyszerre, a könyvtárak *egerekre* menő duplumokat küldtek, így a *königsbergi* egyetemi könyvtár egymaga mintegy 15,000 duplumot bocsátott a strassburgi újonnan létesítendő könyvtár rendelkezésére.

Arról is gondoskodtak az adományozók, hogy a könyvtár értékes és ritka, régi művekhez jusson. *Heilbronn*, *Trier* és *Schweinfurth* városok egész sereg ősnymtatványt ajánlkoztak, maga *Schweinfurth* városa 100 kötetnél többet

küldött és becses kéziratokat is. Kelet-Indiában élő németek keleti kéziratokat küldtek: szóval, megkapó és megindító példáját látjuk e könyvtár ujjaáteremtésénél az emberi humanizmusnak, melynek áldozatkészsége a háború által a tudományon ütött sebet csakugyan meggyógyította, a mennyire lehetett.

Igen fontos és helyes intézkedése volt Baracknak az, ami nélkül nagy könyvtárt alapítani lehetetlen: gondoskodott arról, hogy egész könyvtárakat, szakemberek szakkönyvtárát megvásárolja a kormány. Így mindenek előtt, *Heitz* strassburgi elhunyt könyvkereskedőnek elzászi művekben gazdag, 27,503 számból álló könyvtárát, közte 1818 kézirattal, megvásároltatta. Az első két évben még több igen nevezetes könyvvásárlás sikerült. *Wangerow* heidelbergi jogi könyvgyűjteménye, *Block* wesztfáli lelkész gazdag ltheologiai könyvtára, *Böcking* bonni tanár nagy könyvgyűjteménye a humanisták és a reformátorok korából, *Uhland* hagyatékából számos mű az ó-német irodalomról, a strasburgi könyvtaré lön. 1872-ben *Goldstücker* Londónban elhalt tanárnak igen nevezetes könyvtárát vették meg, mely 2302 számban majdnem minden, a szanszkrit filológiára és az indiai régiségtudományokra vonatkozó művet magában foglalt.

Csakis így történhetett meg az, hogy 1872 tavaszán, mikor az újon alapított Vilmos-császár egyetemet Strassburgban megnyitották, a könyvtár, melyhez a régi akadémiai könyvtárt is csatolták, 200,000 kötetből, közte több mint 120,000 kötet ajándékból állott. A könyvtárak történetében ez az eset, egy könyvtárnak ilyen rohamos szaporodása és megnövekedése, egyszerűen páratlan. Rendkívül érdekes az a nagy munka, melyet Baracknak végeznie kellett. a könyvtár személyzetével együtt, hogy a duplumok összehalmazódását kikerüljék. Az adományok, a kiadók jegyzékeit és a könyvtárba olvasztandó akadémiai könyvtár katalógusát át kellett nézni és így összeválogatni a műveket. A duplumokat, illetőleg azt a helyes eljárást követ-

ték, hogy duplumokat, melyekről kilátásuk volt, hogy főként régi művekért cserébe adhatják, elfogadtak; megemlítendő az a gyöngéd figyelmesség is, hogy a könyvkiadók, antikváriusok jegyzékeiből legutoljára válogattak, hogyne vegyék túlságosan igénybe áldozatkészségüket. Barack óriási munka terhét vette magára és hogy erre ideje jutott, az *Fürst-tenberg* fejedelem érdeme is, aki udvari könyvtárosának törekvését pártolta és melegen támogatta.

Hosszas tárgyalások folytak a könyvtár jogi helyzetéről, végre számos nehézség és küzdelmek között azt határozták, hogy a könyvtár egyetemi és országos könyvtár (Universitäts u. Landesbibliothek) legyen. Ilyenformán legjobban biztosíthatják jövőjét és a város, leégett könyvtáráért, mégis csak nyilvános nagy könyvtárt kap cserében.

Az 1871 június 14-iki törvény Németországban elrendelte többek közt azt, hogy Elzász-Lotharingiában a bombázás által az ingóságokban és ingatlanokban okozott kárt az állam megtérítse, a kár teljes mértékében.

A kár összegét a városi könyvtárért 600,000 márkában állapította meg a kormány, illetve ekkora összeget kínáltak kárpótlásul Strassburg városának és a város törvényhatósága azt el is fogadta. A szeminárium könyvtáráért 400,000 márkát ajánlottak föl, ez összeget is elfogadták, de vita támadt a körüli, hogy ez összeg egészen az egyetemet illeti-e, mint a szeminárium örökösét? Végre 1878-ban egyezséggel oldották meg a vitás kérdést; a följánlott összegből 160,000 márkát, mint könyvtáralapot kivettek s ezt az összeget a könyvtárnak adták, alkalmi vásárlások, nevezetesen egész könyvtárak vásárlására, különösen értékes kéziratok megszerzésére, általában arra, hogy megvásárolhassanak olyan műveket, melyekre a könyvtár folyó jövedelméből nem telnék. Azok a könyvek, melyeket ebből az alapból vásároltak, a *Thomasstift* tulajdona. A *Szt-Tamás* alapítvány egy középkorból eredő, ma is fennálló, kizárólag egyházi és iskolai célokra használható alap, mely mint ilyen, az egyetemmel is kapcsolatban áll és önállóan intézi ügyeit,

kebeléből választott igazgatósággal. Az elkülönített könyvtári alapból vásárolt könyveket azonban a strassburgi országos és egyetemi könyvtár helyiségében tartják és kezelik.

Mikora strassburgi egyetem 1872 májusban megkezdte munkáját, a könyvtár már javában működött, ügyeit saját igazgatóságán kivid egy könyvtári bizottság intézte és ugyanazon év elején már olvasótermet nyitott, 400 folyóirattal.

1872 jun. 19 én császári rendelettel megkapta egy nyilvános intézet minden jogát, legkivált a jogi személy jellegét. Nem sokára a könyvtár szabályzatát is kibocsátották. Megjegyzendő, hogy a könyvtárnak teljesen önálló igazgatósága van, mely egyenesen a ministerium alá van rendelve. Köteles példányt kap minden Elzász-Lothringiában készült nyomtatványból.

Azon a napon, melyről a könyvtár alapító oklevelét keltezték, kinevezték *Barack* udvari könyvtárost, e könyvtár alapítóját s vezetőjét, az új intézet császári főkönyvtárosának, rendes egyetemi tanári jelleggel. Valóban meg is érdemelte, valamint megérdemelte később kapott kitüntetését, a titkos tanácsosi címet.

Hogy a könyvtárt sikerült megalapítani, ezt voltaképpen csak fele-munkának tekintette *Barack*. A könyvtárt ugyanis »ideiglenesen« egy régi kastélyba helyezték el, *Rohan Soubise* hercegnek, Strassburg hajdani bibornok-érsekének kastélyába, mely 1871-ben, mikor a könyvtárt odahelyezték, nagyon is elhanyagolt állapotban volt. Az ideiglenes állapot majdnem negyedszázadig tartott. Hosszas fáradozás után sikerült elérni, hogy a törvényhozás 1889 februárban új könyvtár építését mondta ki. Kidolgoztak olyan tervet, mely szerint az új épület 1.130,000 kötetet foglalhat magában s ennek költségeit 1.116,000 márkára számították. Ezzel egyidejűleg azt is tanulmány tárgyává tették, hogy nem volna-e elegendő olyan épület, mely 981.000 márkába kerülne és mintegy 850,000 kötetet foglalhatna magában. Ez utóbbi tervet fogadták el. A végleges

terv kidolgozását a kormány *Hartel* és *Neckelmann* építészekre bízta. Az építésre a ministerium építési osztálya ügyelt föl. Neckelmann tanár, építész az összes művészi ékítést (oszlopokat, szobrokat) tervezte és kivitelét vezette. 1889 májusában fogott hozzá a könyvtár építéséhez és 1891. őszén fejezték azt be. Az épület azonban jóval többbe került, mint a hogy előirányozták. Ugyanis az épület összes költségei az építészek tiszteletdíjával és az építési fölügyelet, vezetés költségeivel 1.411,000 márkába kerültek. Ez összeg igazán olcsó ár, mert a 60,200 köbméternyi beépített terület köbméterének költsége 24 márka 50 fillért tesz ki. A be rendezési költség a vas-könyvszekrényekkel együtt 285, 000 márkába került.

Nem fejezhetjük be a könyvtár történetéről szóló adatainkat a nélkül, hogy még egy érdekes és jellemző tényt föl ne említsünk. Az a nemzeti és politikai ellentét, mely a hetvenes években még oly éles volt a városi lakosság és az új politikai hatóságok közt, az új könyvtár alapítása közben is kitört s majdnem megzavarta az új könyvtár részére a gyűjtést. Ugyanis 1872 áprilisban, a város által kiküldött bizottság az elpusztított városi könyvtár helyreállítására ölhívásokat bocsátott ki. Természetes, hogy ebből nagy zavar keletkezett, némely helyen a gyűjtést beszüntették, egyéb kellemetlenkedések is történtek; azonban *Barack* tapintatossága ezt a bajt is elhárította. A városi könyvtárt, talán inkább politikai érzések rugóiból, létesítették és különösen elszázi tárgyú művekkel gazdagították.¹

Minthogy e könyvtárban is sok becses munka van és a közönség által könnyen hozzáférhető, végre is nyereségnek mondhatjuk a város részére e könyvkincset, mely azonban mégis csak egyesítendő volna a strassburgi országos és egyetemi nagy könyvtárral.

* Ez a városi könyvtár jelenleg 49,101 számból áll, 109,682 kötettel és füzetel, közte 732 ösnyomtatvány és 783 kötet kézirat. Hetenként négyszer van nyitva.

Addig is, míg az országos és egyetemi könyvtárnak új palotát sikerült kieszközölni, a könyvtár gyarapítására rendkívüli figyelmet és gondot fordítottak. 1872-ben 42,000 márkát vettek föl a költségvetésbe rendes könyvvásárlásokra, egy-két év múlva évi 36,000 márkát állapítottak meg, 1879-től 1893—91-ig 55,000 márkára, azóta 56,800 márkára emelték föl ezt a tételt.

Ezenkívül az 1874 december 25-iki törvény Elzász-Lotharingia 1875-évi kiadásairól 150,000 márka alapítványi összeget rendelt a strassburgi új könyvtárnak.

De még ezenfölül 1876-ig, rendkívüli kiadások címén évenként mintegy 40,000 márkát kapott a könyvtár, a következő két évben 35,000 márkát, 1879-ben 23,000-et, aztán 1880 és 1881-ben 8000-et, majd 5000-et 1893—94-ig, csak ezóta szűnt meg a rendkívüli segély. így persze lehetségessé vált egész könyvgyűjtemények megvásárlása. Megvették a strassburgi könyvtár számára *Menke* filológiai könyvtárát, *Jfeaze*/nek újabb irodalmi műveket tartalmazó könyvgyűjteményét, *Poggendorf* természettani könyveit. *JEfótenek* Dante irodalmat tartalmazó könyvtárát, *Bódd igeinek* szemitikáit, *Stahl* filológiai és történeti tárgyú könyvtárát, *Baum és Reuss* theologiai könyvtárát, *Schauenburg* báró elzászi műveket tartalmazó könyvgyűjteményét és még egy egész sereg könyvgyűjteményt a legkülönbözőbb szakokból. Csakis az ilyen szakgyűjteményekből összeállított könyvtár tartalmazza az igazi tudományos működést lehetővé tevő könyveket, mert világos, hogy egy szaktudós, a ki egy életen át gyűjti gonddal, kizárólag csupán a saját szakjára vonatkozó műveket, legilletékesebb e művek megválogatására és bizonyára legteljesebbé tudja tenni szakkönyvtárát. A magyar ifjabb könyvtárakat is ilyen módon kell gyarapítanunk! A strassburgi könyvsár részére, megszerzett kéziratok közül megemlíthető több *Goethe*-kézirat, melyeket *Stein-Kochberg-gyártól* vásároltak és *Spitta* bey híres arab kéziratgyűjteménye. Még a folyton érkező ajándékok között is több egész nagy szakkönyvtár is érkezett. *Bentheim-*

Steinfurth herceg egy régi kolostor könyvtárát küldte ajándékba, mely kéziratokat és régi theologiai irodalmat tartalmazott. Gróf *Blankensee-Firks Wessenberg* diplomatának könyvtárát, *Hirzel* Salamon Lipcsében Zwingli-irodalmat tartalmazó könyvtárt ajándékoztak, érkeztek egész orvosi könyvtárak, különösen becses volt továbbá *Bethmann-Ilollweg* minister szép könyvtára, *Fichte* tanár bölcséleti könyvtára stb.

Ilyen körülmények közt nem csoda, ha az új könyvtár oly gazdag könyvkincsre tett szert, hogy ma már a nagy Németországban harmadik helyen áll (az első a *müncheni*, a második a *berlini* udvari könyvtár) könyvei számát illetőleg. A könyvtár köteteinek száma 1872 végén mintegy 220,000-re terjedt, 1875-ben 370,892, 1880 végéig 509,812, 1885-ig 587,629, 1889-ig 680,152 kötetre emelkedett. A legutolsó kimutatás 1895-ről szól. 1895 elején pontosan meghatározva, 749,372 kötet műből állott; ehhez hozzávéve az 1895. és 1896-iki szaporodást, a könyvtár állományát mintegy 780,000 kötetre tehetjük. Érdekes és főlemlítésre méltó, hogy 1896-ban a 19,554 kötetnyi szaporodásból 7120 kötet ajándék volt. A német nemzet tehát még mindignem feledkezett meg Strassburg könyvtáráról.

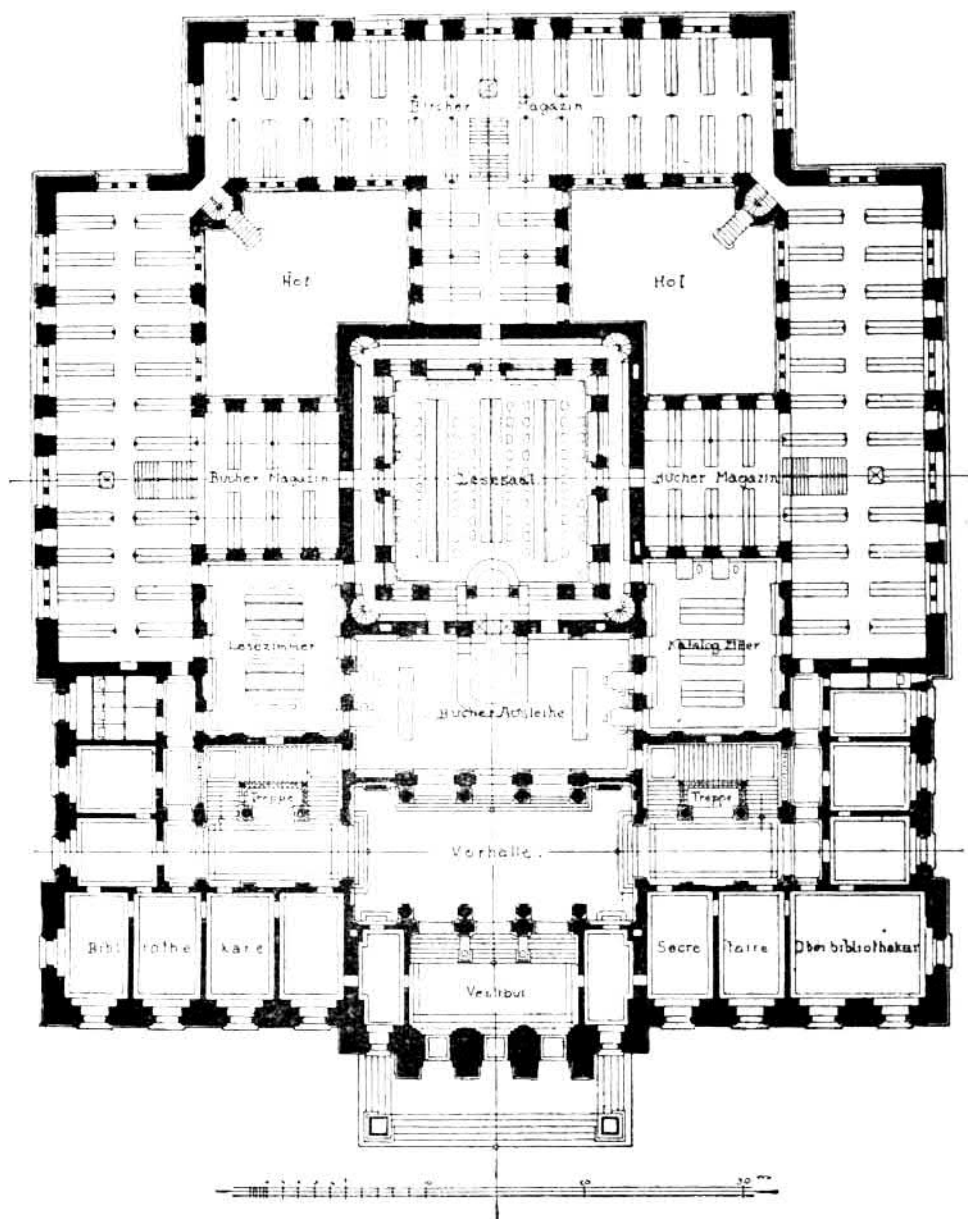
A könyvtár épülete és berendezése. 1895 november végén nyitották meg szép ünnepélyességek közt a strassburgi egyetem fényes könyvtárát s ugyanazon napon kapta meg Barack igazgató titkos tanácsossá történt kinevezését. A könyvtári épület ellen többen panaszkodtak. A strassburgi élclapok egy része karrikaturákat is közölt, a szerintük hibás épületről. A panaszok egyrésze nevetséges volt. Azért panaszkodtak, mert rossz levegő van a könyvtárban. Természetes, hogy a rengeteg új épületben, melyet csupa új bútorttal, linoleumpadlóval rendeztek be, erős festékszag lehetett, melyet akkoriban, még 1896 elején is, nem tudtak semmiféle szellőztetéssel kiűzni. Mégis a szellőztetés használhatóságát vonták kétségbe. Hogy mennyire alap nélkül, azt igazi szakemberek már akkor megmondták, kijelentvén,

hogy ha az új festék megszárad, nem lesz rossz a levegő sem. Hogy ez tényleg igaz, magam bizonyíthatom, ki 1897 ápril havában a könyvtárban több ízben tartózkodtam, levegőjét kifogástalannak találtam. A *Centralblatt für Bibliothekswesen* érdemes szerkesztője, a jeles könyvtári szaktudós Hartwig az 1896. év február végén, mintán egész sereg panasz érkezett hozzá, felszólítást intézett egyik strassburgi szakemberhez, hogy nyilatkozzék az új épületről. Az illető szakférfiú az említett folyóiratban (1896. évf. 176 — 177 l.) megcáfolta a könyvtár épídete ellen felhozott vádakát. Mindazonáltal az épületet mégis élesen bírálta meg *Schwedeler-Meyera'*. *Allgenieine Zeitung* 1896. évi áprilisi számának mellékletében. A mennyiben az épület egy pár hiányáról meggyőződtem s ezek természetesen nem műszaki építési hibák, melyekhez nem értek, hanem a könyvtár használhatóságának rovására esnek, azokról alább szót teszek, de előre jelezhetem, hogy nagyon kevés ilyen hiba van; már pedig első sorban a könyvtári épület *praktikus* volta a fő. Teljesen és tökéletesen hibátlan könyvtári épület egyébiránt szintén csak annyiban lehetséges, a mennyire ember egyáltalán tud tökéletes művet létrehozni—a gáncs azonban nagyon könnyű.

A könyvtár épülete a jelenleg létező európai könyvtári épületek közt a legdíszesebbnek mondható. Strassburg városa egyik legelőkelőbbé vált terén, a császár-téren, (Kaiserplatz) a nagy tér északnyugati részén, hatalmas telket ajándékozott a könyvtárnak. E telken az országos bizottság szomszédságában, közel az egyetem hatalmas központi épületéhez s az egyetemi intézetekhez, a császári új fényes palotával majdnem szemben, emelkedik a minden oldalról szabadon álló hatalmas könyvtári palota, 3320 négyszögméternyi beépített területen, olasz renaissance stílusban. Rendkívül méltóságteljes benyomást tesz az épület, melynek kellős közepét 300 négyszögméter nagyságú olvasóterem foglalja el, az épület egész magasságában, mintegy tizenhat méternyire, tetején üveges kupolával. Az épület

külsejéről szólva, bár művészi vagy technikai részletes leírása nem lehet célunk, mégis meg kell említenünk, hogy homlokzatát, mely a Kaiserplatzra nyílik, igen hatásosan ékesíti egy hatalmas kettős rizalit előépítmény, földszintjén négy szögletes oszloppal (pillér), ezek fölött pedig az emeleti részen, négy hatalmas joniai oszloppal. A joniai oszlopok fölött levő háromszögű párkányos mezőn a könyvnyomtatás, a fametszés, rézmetszés és a fényképészet mesterségeinek képletes alakjai láthatók. E kiszögellő középipítmény pártafalán (attikáján) két nemes szoborcsoportozat díszelg, a tudományt és a művészetet ábrázolván. Az épület számos gazdag külső díszítése között legjellemzőbb, hogy igen bőségesen használtak éremszerű domborművű arcképfeket (medaillonokat). Az épület főhomlokzatán balról Shakespeare, Calderon, Dante és Molière domborművű képei, jobbról Strassburgi Gottfried, Lessing, Goethe és Schiller képei láthatók. Az oldalhomlokzatokat a kereszténység előtt való kor, továbbá a középkor és ókor tudományát és irodalmát jelképező szoboralakok díszítik, de ezeken kívül egész sereg az említettekhez hasonló mellkép. Ott látjuk Humboldt, Descartes, Leibnitz, Kepler, Grotius Hugó, Hippokrates képeit, az épület hátsó részén Melancton és Aquinoi Tamás képeit, majd a másik oldalon Homér, Aristoteles, Virgilius, Cicero, Erasmus és Scaliger mellképeit. Ezeken kívül Elzász-Lotharingia szellemi jeleseinek mellképeit. Mind e mellképeket Á/e^er János strassburgi szobrász készítette.

Az épület maga úgy van beosztva, hogy az igazgatási és a kezelési helyiségek az épület előrészén foglalnak helyet és — az olvasóterem, mint említők, az épület közepén áll, — elvannak különítve a könyvraktáraktól. Az oszlopos előcsarnokba jutva, jobbról az igazgató és titkárok, vagyis a könyvtári adminisztráció teendőit végző tisztviselők szobáiba jutunk, balról a könyvtárosok hivatalos szobáiba érünk. Ez utóbbi oldalon van a könyvtár könyvkötője részére egy szoba. A mély-földszintben a szolgálak lakásai, gépek, fűtés



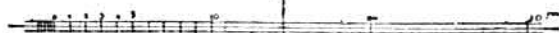
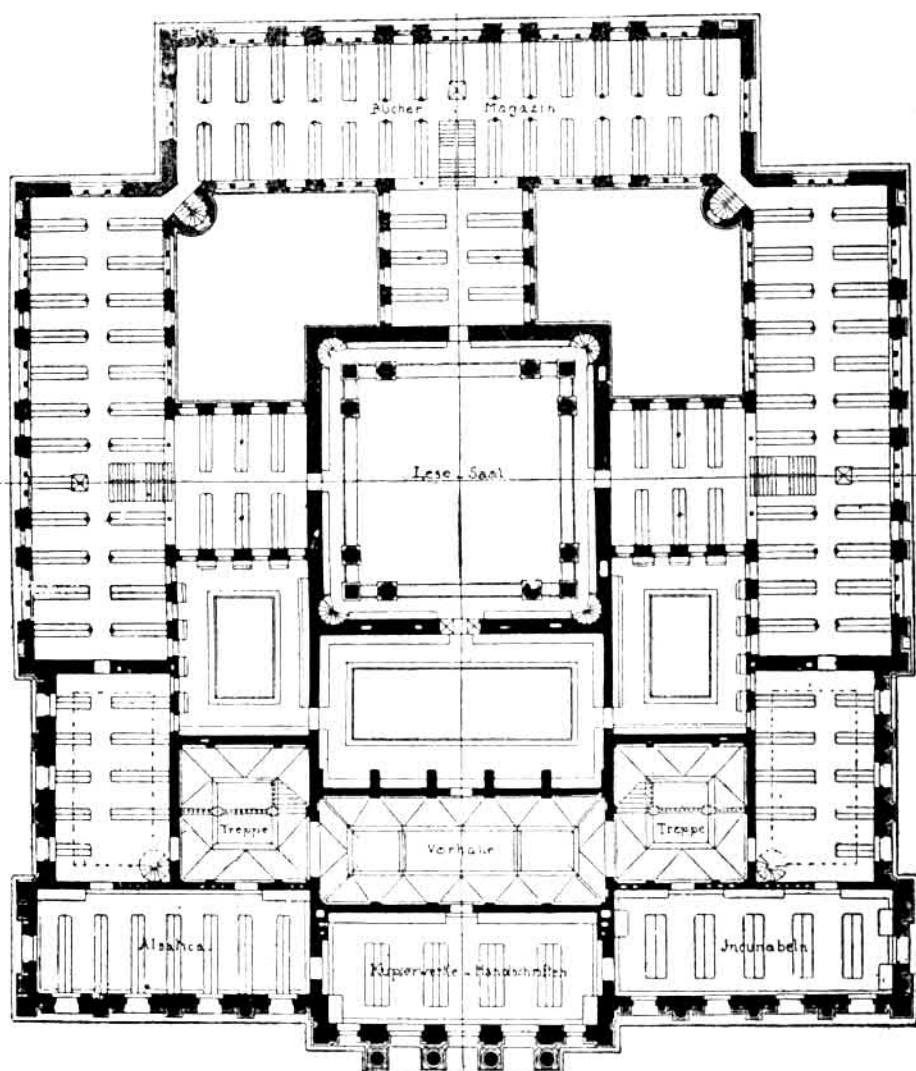
helyiségei vannak. Az emeleten pedig, az épület elő részén kiállítási termek vannak, ösnyomtatványok, kéziratok, díszművek. rézmetszetek részére, ugyanoda helyezték el az elszázi művek külön gyűjteményét.

A bejárattal szemben találjuk rögtön a könyv-kikölcsönzési helyiséget, melyből egyenesen a nagy olvasóterembe lehet jutni Igen sikerűit és a lehető legkedvezőbb ez a berendezés, mert a közönség által leginkább használt helyiségek egymás mellett vannak, a könyvraktárba az olvasóteremből közvetlen be lehet jutni, az ellenőrzés is jóval könnyebb így. Ezenkívül, ami fontos, a *könyvkiadás* egy helyre van központosítva, a kikölcsönzési teremben adnak ki az olvasóterem részére is könyveket, az olvasóteremben magában csupán felügyelő hivatalnokok és ellenőrzők vannak, a könyvek beadására. A nagy olvasóterem az épület leghatalmasabb terme, ritka fényvel berendezve, márványoszlopokkal díszítve, felső világítással és három hatalmas, csinos ablakon át oldalvilágítással is. Három karzat vonói egymás fölött, a terem falán a kézikönyvtár részére E kézikönyvtárban 33.000 kötet fér el. Az olvasóteremben nyolcvan ülőhely van. Ezek közűi, nagyobb térképek részére felállítható asztalappokkal, 10 külön dolgozóhely berendezve Az asztalokon kettős könyvpolc vonul végig. Mindenik dolgozó vagy olvasó részére 1 méter hosszú és 170 méter széles hely van számítva, úgy ebben az olvasó teremben, mint a folyóiratok olvasótermében. A dolgozóhelyeken villamos asztali lámpák világítanak, szükségeseién. A terem cement-padozatát szürke linóleum szőnyeg vonja be. Az ilyen színű linóleum szőnyeg a legjobbnak bizonyúlt.

A nagy olvasóteremből, mint említők, két oldalt a könyvraktárakhoz van bejárat. Az olvasóterem túlságosan magas, rengeteg kupolája miatt Ez okból átfűtése lassan történik és a felső világítása a dolgozó asztaloknál sem érvényesül kellően, bár az olvasóterem világossága ellen semmi panasz sem lehet. Fölösleges azonban ily nagyon magas terem. *Barack* titkos tanácsos igazgató úr, ki abban

a szerencsében részesített, hogy személyesen kalauzolt, az olvasó teremre nézve ezt jegyezte meg; »Ha még egyszer kellene építtetnem, alacsonyabbra csináltatnám az olvasótermet.« Az olvasóterem előtt levő kikölcsonzó helyiségből (mindig a bejáratától számítva) jobbra a katalógus-szoba következik. A karton lapokra írt cédula-katalógus díszes tölgyfa-szekrényekben, fiókokban van elhelyezve, a lapokat vasrudacsák tartják a fiókokban. Az olvasó teremtől balra a folyóiratok szobája van, szintén olvasóterem.

A könyvraktárak kétnyolc-könyvemeletes oldalszárnyból és egy nyolcemeletes hátsó részből állanak. Az olvasótermet e raktárakkal ötemeletes (könyvtári emeletek) rész köti össze. A könyvemeletek átlagos magassága 2 20 méter. A szárnyépületek 8 40 méter szélességű hatalmas termek, melyeket 1'30 méter széles folyosók osztanak kelté. A kettős vaskönyvvállványok 2.30 méter tengelytávolságra vannak fölállítva, igen kényelmesen lehet bennük járni és a könyvekkel bánti. A könyvraktárak két oldalról kapnak világítást, világító udvarok által és mondhatom, hogy túlnyomó részük nagyon világos. A mesterséges világítást pedig villamos lámpák szolgáltatják, még pedig igen praktikus módon. Fogantyú által kézben hordozható vagy akár fölakasztható villamos lámpák vannak 4 méteres zsinórokkal. Minden második könyvszekrényben a lámpazsinór végén levő és rézrudacskával be lehet csatolni a villamos áramba a lámpákat s így akármelyik könyvet kényelmesen meg lehet világítani a kéz által feléje tartott és teljesen tűzbiztos villamos lámpával. A vaskönyvszekrények magassága 215 méter, tehát a legkényelmesebben elérhetők a legfelső polczok is. A könyvszekrények mozgatható könyvpolczokkal vannak ellátva, melyek szerkezetét *Ferenczi Zoltán dr. Modern könyvtárak szervezéséről* c. művében (8 I.) leírta, még a lakatos műhelyben látott minták után. A gyakorlatban alkalmazásuk csakugyan fényesen bevált. A könyvpolczok szabadon függnék, egy elmés, egyszerű vasbádogakasztó segítségével, vasfogsoron, melyen nagy könnyűség-



gel föl s alá mozgathatók. E szerkezetet *Lipman* strasburgi lakatos készítette, részben Barack utasításaival és az eddig létező könyvpolcok közt a lehető legtökéletesebb, jobbat kívánni sem kell. Az egész könyvpolcot könyveivel együtt, csekély erővel nagyon könnyen a vasfogakon föl s alá lehet emelni, szállítani, ami tudvalevőleg igen fontos, mert ezáltal a polcok a könyvek alakja szerint szabályozhatók és a helyet tökéletesen ki lehet használni a szekrények magasságában. Minden előnye mellett e szerkezetnek hátránya nincs, *új könyvtár építésénél föltétlenül ezt a szerkezetet ajánlom.* Az új *baseli* egyetemi könyvtárban is ilyen szerkezetet láttam, valami változtatással és a baseliek saját találmányuknak mondják e szerkezetet, mit a strassburgiak a prioritásnál fogva, föltétlenül magukénak tartanak. A strassburgi szakkörökben az a nézet uralkodik, hogy a baseli könyvtárban egyszerűen átvették, lemásolták e szerkezetet, magukénak vallván azt mégis.

A könyvraktárak könyvemeleteinek padozata beton, áttört könyvpadozatra azért nincs szükség, mert a világítás két oldalról jön. A könyvek szállítását mind a nyolc könyvemeleten át villamos emelőgép végzi.

Az igazgatási és könyvraktári helyiségeket gőzfűtéssel fűtik. A könyvraktárakat +10 Celsius fokig fűtik, a többi helyiségeket +20 Celsius fokig. Az olvasótermet külön légfűtéssel fűtik. A világítás, mint említettük villamos, az átvitel a szomszédos, országos bizottmányi palotából történik. Az olvasóteremben az izzólámpákon kívül négy nagy villamos ívlámpa is van. A bútortzat egyszerű, de szép tölgyfából.

A kéziratár vasajtóval tűzmentesen van elválasztva a könyvtári raktártól, melyek azonban szintén tűzmentesek.

A könyvek elhelyezése. A hatalmas könyvraktárak elég helyet ígértek s adtak arra, hogy a könyveket szakok szerint lehessen elhelyezni. A könyvvállomány egy igen részletes szakrendszer szerint van elhelyezve, melyet 1892 január elején állapították meg véglegesen. E szakrendszert

könyomatú táblán sokszorosították, egész kis nyomtatott füzet válnék belőle, oly nagy. A következő főszakokra van osztva. *A)* Általános művek, irodalomtörténet és enciklopédiák. *B)* Bölcsélet, neveléstan, művészet. *C)* Nyelvek és írás (Filológia). *D)* Történelem, államok s azoknak egyes kora szerint felosztva, nagy részletességgel. *E)* Theologia. *F)* Jogtudomány. *G)* Államtudomány. *II)* Természettudomány. *I)* Orvostudomány. *K)* ősnymotatványok. *L)* Kéziratok. *M)* Alsatica A szakrendszer százakra, mondhatni, ezerre menő alszakra oszlik.

A könyveket a szakokban betűrend szerint helyezik e l csupán leltári s illetve szerzetménykönyvi számot kapnak, úgy, hogy a könyvtár maga egy nagy eleven repertórium. Az egyetemi professzoroknak és docenseknek meg van engedve, hogy a könyvtár helyiségébe menjenek, többen nem is igen használják a katalógust, hanem benn, a saját szakjukat illet) könyveket nézik át. Egyéb előnye nincs is ennek a bonyolódott és óriási helyet igénylő elhelyezésnek.

A könyvek kezelése általában a Németországban általánosan divó elvek szerint történik. Mint említettük, a strassburgi könyvtárnak is külön administratív hivatalnokai vannak. A szerzeményeket szerzetménykönyvbe igtatják és az új művet először is a *szakcímjegyzék* részére másolják le, majd a betűrendes címjegyzék részére.

A nagyon is részletes szakrendszer szerint a könyveket csak is úgy lehetséges beosztani, hogy minden főszakra külön szakemberek vannak könyvtárosok, kik aztán felelősség mellett művelik és kezelik szakjuk irodalmát, melyet gyarapítani is kötelesek a bevásárlásokkal. A könyvtár teljesen független az egyetemtól, minden ügyét maga intézi, és a miniszterrel közvetlen érintkezik, ez is egyik oka folytonos állandó fejlődésének, könyvbevásárlásait is szakemberei javaslatának alapján, könyvtártisztviselői tanácskozásokon állapítja meg.

A könyvtár címjegyzékei. A katalógus teremben a közönség részére rendelkezésre áll a nagy szakcímjegyzék,

rl. Universitäts- und Landesbibliothek zu Strassburg habe ich auf die
 hen erhalten:

dessen **Vornamen, Titel und Druckjahr** des Werkes:

189

Bei Bestellungen für das
Lesezimmer ist hier unten
 zu vermerken: „L.-Z.“.

Verfasser
 oder
Stichwort:

Titel:

Druckjahr:

Datum: 189

Entlehner:

Die Entlehner sind gebeten, auch diesen Zettel
 auszufüllen.

Zweite Ausfertigung nebenstehenden Zettels zur Kontrolle.

könyomatú táblán sokszorosították, egész kis nyomtatott füzet válnék belőle, oly nagy. A következő főszakokra van osztva. A) Általános művek, irodalomtörténet és enciklo- csak is úgy lehetséges beosztani, hogy minden főszakra külön szakemberek vannak könyvtárosok, kik aztán felelősség mellett művelik és kezelik szakjuk irodalmát, melyet gyarapítani is kötelesek a bevásárlásokkal. A könyvtár teljesen független az egyetemtől, minden ügyét maga intézi, és a miniszterrel közvetlen érintkezik, ez is egyik oka folytonos állandó fejlődésének, könyvbevásárlásait is szakemberei javaslatának alapján, könyvtártisztviselői tanácskozásokon állapítja meg.

A könyvtár címjegyzékei. A katalógus teremben a közönség részére rendelkezésre áll a nagy szaccímjegyzék,

mely félkemény papírlapokra van írva. Van ezenkívül alfabetikus jegyzék, szerzők szerint. Nyomtatott szaccímjegyzék nincs, az olvasóteremben elhelyezett kézikönyvtár címjegyzékét 1895-ben kinyomtatták, a többi nyomtatásban megjelent címjegyzéket alább, a könyvtárról szóló irodalomnál soroljuk föl.

A ÆônyFÀ'/adàs'Strassburgban a könyvtár egyik leg-híresebb működése, mert általánosan elfogadott vélemény szerint a könyvek kiadásában ez a könyvtár egész Németországban legliberálisabb. Ennél nagyobb dicséret nem érhet egy könyvtárt sem ennél. Véleményem szerint, erre még büszkébb lehet az igazgatóság, mint szép palotájára.

A strassburgi könyvtár igazgatóságának elve, a Barack állal behozott szellem szerint az, hogy a könyvkiadásoknál a könyv biztonsága érdekében szükséges elővigyázatot a lehetőlegkevesebb mértékre: épen csak annyira szorítják, a mennyi a könyvtár könyveinek kötelességszerű megőrzésére múlhatatlanul szükséges. Ezt tartom egyetemi könyvtárnál a helyes rendszernek, a könyvtár nem arra való hogy műveit elzárja — vigye a közönség a könyveket minél nagyobb számban és csupán a pótolhatatlan műveket nem szabad kiadni. Igaz, hogy minden órs ágbán kell azután lennie egy gyűjtő könyvtárnak, mely feltétlenül megőrizzen minden művet, tehát onnan könyvet kikapni nem lehet, ilyen a British-Museum, Bibliothèque Nationale, melyeknek kötelességük a hazai irodalmat a maga egészében megőrizniük, a többi könyvtárak pedig csak adják a könyveket minél nagyobb szabadsággal. Ámde az ilyen gyűjtő-könyvtáraknál múlhatatlanul szükséges egy sok ezerre menő kötetből álló kézikönyvtár, hogy az olvasó teremben szükséges általános művek kéznél legyenek mindig, egyébként is a liberálisizmust a könyvtári szolgálatban csakis úgy értelmezhetem, hogy az egyáltalán *kiadható* könyvek kiadásánál kell a legnagyobb engedékenységet tanúsítani, mert ha — és ez természetes — pótolhatatlan könyvet adunk ki s az elvész, magának a könyvtár közönségének is nagy kárt okozunk.

A strassburgi könyvtárnál (bár az ilyen statisztikai adatokat sehol sem tartjuk egészen megbízhatóknak), 1894-ben 28,246 egyén 101,628 kötetet használt, és pedig 25,851 Strassburgban 90,161 kötetet. 1873-ban 861 egyén 16,074 kötetet használt.

Könyvet minden egyetemi hallgató kaphat haza és mindenki olyan, aki az igazgatóságtól engedélyt nyer, akár valakinek (egyetemi tanárnak, strassburgi tisztviselőnek, tekintélyes polgárnak) jóállása alapján, akár pénz biztosítékkal.

A könyvkiadás kíváncsiak útján történik, még pedig egyetlen kíváncsi van, úgy az olvasóterem részére, mint a könyvtárból való kivételre. Egy üres rovatba be kell írni, ha az olvasóteremben való használatra szükséges a mű. A kíváncsi a szokásos rovatokkal benyomtatott szelvény, két részből, a kivevőnek kétszer kell kitöltenie és e szelvények két része képezi a nyilvántartást. Könyvet egyáltalán nem vezetnek a kiadásról, hanem a beadott szelvényeket külön szerzők és kivevők szerint betűrendben megőrzik. Úgy vélem, hogy a szerzők neve szerint sokkal biztonságosabb könyvvel vezetni a nyilvántartást a kiadott könyvekről. Igaz, hogy ez nagy munkát ad a könyvtárnak, mert a strassburgi rendszer szerint maga a közönség végzi a beírást, a mit így a tisztviselőnek kell végeznie, ámde oly annyira fontos, hogy a kiadott művek egy bekötött könyvben megőrizhető könyvben legyenek, hogy ezzel szemben nem szabad tekintetbe venni a munkát, melyet ez ellenőrzési rendszer megkíván.

A könyveket rendszerint 4 hétre kölcsönzik ki. A könyvtár előcsarnokában gyűjtőszekrények vannak a kíváncsiak benyújtására, melyeken beadott kéréseket csak *másnap* teljesítik, a min a könyvtár nagy terjedelmét tekintve, nem is csodálkozom.

Hivatalos órák. A könyvtár vasárnap és ünnepnapok kivételével naponként délelőtt 9 — 1, d. u. 2—4-ig, az egyetem szünideje alatt délelőtt 9—1-ig van nyitva. Zárva van egészen a nagyhét alatt, takarítás céljából és augusztus hó utolsó hetében.

A könyvtár személyzete. Az igazgatón kívül két főkönyvtáros, négy könyvtáros, négy tudományos szak-alkalmazott »Wissenschaftliche Hilfsarbeiter« címmel, kik a tulajdonképpen való bibliográfiai munkát s a szakok gyarapítására való örökösést végzik.

A könyvtár évi általányáról és költségeiről fönnebb már szoltunk. A legutóbbi budget-kimutatás 1895—96 évről a következő: 56,000 márka személyi kiadás, 58,000 márka könyvekre, 10,750 márka dologi kiadás és 1200 márka az éremgyűjteményre, melyet az emeleten levő kiállítási helyiségek egyikében helyeztek el.

A könyvtárról szóló irodalom.

a.) nyomtatásban megjelent címjegyzékek'.

Katalog d. Kaiserl. Universität u. Landes-Bibliothek in Strassburg. Arabische Literatur. Verfasst v. Dr. Julius Euting. 1877. 4° VI, 1111. (Festschrift z. 400 jähr. Jubelfeier d. Eberhard Karl Universität zu Tübingen.

Hebräische, arabische, persische u. türkische Handschriften bearb. v. Dr. S. Landauer. 1881. 4· 75 I.

Elsass-Lothringische Handschriften und Handzeichnungen bearb. r. Prof. Dr. V. A. Barack. 1895.

Katalog d. im Lesesaale aufgestellten Handbibliothek. 1895.

b.) a könyvtár ismertetéséről:

Die Neugründung d. Strassburger Bibliothek etc. am 9 Aug. 1871. Strassburg, 1871.

Hottinger. Die Kaiserliche Universitäts u. Landesbibli, in Strassburg. Ein Vortrag. Strassburg. 1872. 2 Aufl 1875.

Klatte. Nach zwanzig Jahren Ein Gedenkb, zur Geschichte d. Kaiserl. Universitäts u Landesbibliothek in Strassburg. Strassburg, 1890, *Hausmann* S. Dr. Die K. U. u. L-Bibliothek in Strassburg. Festschrift z. Einweihung d. neuen Bibliotheksgebäudes. Strassburg 1895 Mit Abbild.

Strassburg u. seine Bauten, herausgeg. v dem Architecten u. Ingénieurverein für Elsass-Lothringen. Strassburg 1894.

List. W. Übersiedelung d. K. U. u. d. — B. in Strassb. in d. Neubau. Centralblatt f. Bibliothekswiss. XIII. Jahrg. 1896.

kerenczi Zoltán dr. idézett műve. Bpest, 1893.

III. KÖLN.

4. A kölni városi könyvtár.

Minta legtöbb városi könyvtárnak, Köln városa könyvtárának alapját is az a könyvgyűjtemény képezte, melyet a városi tanács kézikönyvtárul létesített a saját használatára. Jogi és politikai tárgyú művekből állott Köln város tanácsának kézi könyvtára is, melyre már 1602-ben költséget vetettek ki. A könyvtárt a tanács könyvtárának: *Senats-bibliothek*, *Syndikats-bibliothek* nevezték. Egy 1653. keletű »Inventarium librorum bibliothecae amplissimi senatus hujus liberae imperialis civitatis Coloniensis«, két pótlékkal, 1658 és 1659-ről, 805 nagyobb nyomtatott művet sorol föl, 1824-ben 1040 műből állott a könyvtár, 1817 kötetben. A jogi és államtudományi műveken kívül néhány fontosabb történelmi forrásművet is vásárolt a tanács. Egy áldozatkész kölni polgárnak: *Wallraf* Ferenc Ferdinándnak, a kölni egyetem tanárának és volt rektorának hagyatéka változtatta meg a könyvtár jellegét, nagy városi könyvtárrá alakítva azt. Wallrafegész vagyonával együtt, igen sok érdekes kölni nyomtatványban gazdag könyvtárát, képeit, ásványgyűjteményét szülővárosának. Kölnnek hagyományozta, azzal a határozott kikötéssel, hogy ezeket a művészet és tudomány hasznára kezelje Köln városa. A hagyományozott könyvtár 14,303 kötetből állott. A város átvette a könyvtárt, kezdetben keveset fordíthatott rá, de a könyvtár ajándékozások és hagyományok útján szépen gyarapodott. Az adományozók között látjuk 1838-tól a *Bachem* féle könyvkiadó vállalatot, érdekes a *Bülligen* lelkész adománya 1848-ban: egy gyűjtemény az *Imitatio Christi* különböző kiadásából, 1876-ban *Steinberger* főpolgármester állam- és jogtudományi műveket ajándékozott. A könyvtár kezelését a városi levéltárnok végezte, a kezelés gyöngye lehetett mert, több értékes mű eltűnt s a kölcsönvevőktől csak

igen keveset lehetett visszaszerezni. A könyvtár vándorolt a tanácsház tornyából, a Hansa-terembe, aztán a városi kápolnába, majd a spanyol-épület nevű városi házba.

1869-ben már szóba került, hogy a városháztéren könyvtári épületet emeljenek, a közbejött francia-német háború a tervet késleltette, de 1874-ben elhatározták a könyvtári épület építését s azt 1875—77 meg is építették, 1877—78 telén beköltöztek. Ez időtől fogva lehet igazán városi könyvtárnak nevezni a kölni könyvtárt, mely most már nyilvános művelődési, városi intézménynyé válhatott, amint azt alapítója óhajtott. Az új könyvtárnál sokbajt okozott, hogy nem volt elegendő személyzet s ami volt is, az nem állandó jellegű volt, hanem napidíjasok. E miatta címtározási munkák lassan haladtak. Nincs is rosszabb gazdálkodás a könyvtárban, mint nem állandó jellegű személyzetet alkalmazni. A napidíjasok munkájában nincs köszönet, mert mikor már beletanultak a munkába, mihez egy-két év kell, akkor bármely jobb vagy állandó állásért - s ezt nem is lehet tőlük rossz néven venni, ott hagyják a könyvtárt, ekkor aztán elől kezdődik a fáradozás az új napidíjasokkal.¹ 1880-ban a könyvtár kezelését külön választották a levéltárétól éskönyvtári szakembert állítottak élére. A könyvtárt elsősorban a városi közigazgatási hatóság hivatali könyvtárának mondták ki, de az 1890-ben kiadott szabályok szerint, a közönység részére a legteljesebben megadták a könyvtárnak a nyilvánossági jelleget. Az új épületben a könyvtár váratlanul rohamosan szaporodott. Mi e szaporodást természetesnek tartjuk.

A közönség, mely látja, hogy egy könyvtár köztulajdon és alkalmas helyiségben bármikor használható, bizonyára sokkal szívesebben keresi fel adományaival mintha

¹ Kolozsvárit is ismerjük ezt a bajt, melynek gyógyítására az egyetemi könyvtár igazgatója már többször tett fölterjesztést, — remélhetőleg most már mielőbb sikere lesz e fölterjesztéseknek. Könyvtárban a felelősség miatt is, csupán csak állandó jellegű tisztviselőket volna szabad alkalmazni.

azt hozzáférhetetlen helyen tartják és — mint fájdalom, Magyarországon most még legtöbb könyvtárral van — csupán a könyvtáros *szívésségéből* lehet odajutni.

Magánosok ajándékain kívül a kölni kiadók, kiadványaik nagy részét ingyen adták, könyveket ajándékoztak a kölni kereskedelmi kamara, letét gyanánt átadta könyvgyűjteményét az alsó-rajnai történelmi társaság. Leghatalmasabb gyarapodás volt a katolikusgymnáziumok tulajdonátképező, úgynevezett *jezsuitakönyvtár*, melyet 1885-ben a város átvett könyvtárába, állandó kezelésre. Ez a jezsuita könyvtár 45,000 kötetből állott és most egyik kiváló részét képezi a városi könyvtárnak.

Nem csoda, ha ilyen körülmények közt a könyvtár, mely 1878-ban 35,000 kötetből állott, 1893-ban 115,000 kötetre szaporodott. Ekkor aztán az történt, hogy a könyvtár új épülete szűknek bizonyult. Minthogy pedig a városnak a maga szaporodó hivatalaival amúgy is szüksége van a vele szemben fekvő könyvtári épületre, fölmerült az a terv, hogy a városi levéltár és a könyvtár részére egy nagy épületet építsenek. Akadt alkalmas, 2321 Q m. telek is, melyet 190,000 márkáért megvásároltak 1892-ben, 1893-ban pedig *Heimann* építész terveit elfogadták, ezek kivitelére 381,600 márkát egyhangúlag megszavaztak s az új épület alapköveteli ünnepélyét 1894. máj. 16-án meg is tartottak.

A könyvtár jelenlegi állománya löbb mint 120,000 kötet, közte 2000 ősnymtatvány. A könyvtár könyvkincsét nem gyarapították és a könyvtár jellege az adományok szerint alakúit, azonban a mennyire teheték, igyekeztek az u. n. Rajna-tartomány (Rheinprovinz) történelmének és ismertetésének irodalmát megszerezni, a mit most is nagy gondnal teljesítenek, minden legkisebb nyomtatványt is, mely Köln városára vagy a Rajna vidékére vonatkozik szorgalmasan gyűjtenek.

Érdekes különlegessége van a könyvtárnak az u. n. *városi repertórium*, melyet Dr. *Keysser*, a városi könyvtáros rendszeresített és melyet kiváló gondnal készítenek

évek óta. Minden olyan közleményt, melyek a Kölnben megjelenő hírlapokban, folyóiratokban és lehetőleg azokat is, melyek más városokban megjelenő lapokban Köln városára vonatkozólag — a mennyiben ezek a városi közigazgatást, bármily távolról is érdeklik — megjelennek, *kivágják* az illető lapokból vagy folyóiratokból és százanként kötetbe kötik. E cikkelyek gyűjteményéről (Sammlung von Zeitungsausschnitte) betűrendes repertóriumot vezetnek. A mellett, hogy ez a gyűjtemény a város történetére nagyon becses, igen fontos tájékoztatót nyújt a városi közigazgatási tisztviselőknek, de egyúttal a város közönségének is bármely városi ügy tanulmányozásánál Oly nyilvánvalóan gyakorlati és hasznos ez az intézkedés, hogy a legmelegebben ajánlom: kövesse minden nagyobb magyar város, ha nincs is könyvtára, a város levéltárnoka igen kényelmesen elvégezheti.

A könyvtár könyvtartalma inkább történeti művekből áll, a többi tudományzakokat legalább is a legfontosabb művek képviselik, gondoskodnak arról is, hogy a népszerű tudományos művek se hiányozzanak.

A *könyvtár épületéről* szólván, a jelenlegi épületről kevés mondani valónk van. Ez az épület kétemeletes és 160,000 márkába került. A földszinten van a könyvtáros szobája és az olvasóterem 32—35 személyre, az olvasóterem egyúttal könyvkiadó és katalógus-terem. A könyvraktár az első és második emeleten van, a könyveket faszekrényekben helyezték el, jóformán minden talpalatnyi hely felhasználásával, bár régi rendszer szerint.

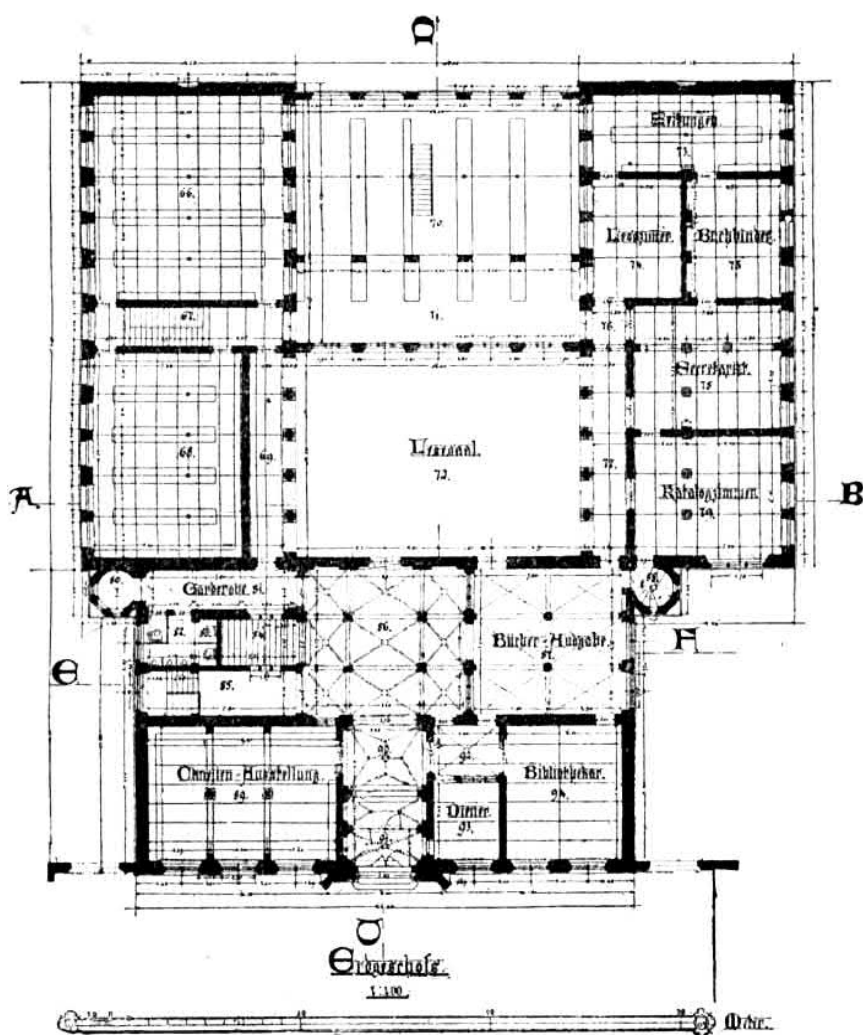
A könyvtár új épülete azonban megérdemli, hogy vele részletesebben foglalkozzunk. A St-Gereon templommal szemben van az új levéltári és könyvtári palota. A telek melyre az épületet emelték, mint említők 2321 négyszög meter. maga az épület 1355 négyszögméter területet foglal el s úgy — okulva a közelmúlton — hogy könnyen lehet hozzá építeni ha kell. 1897 júniusban, midőn az új épületet alaposan megszemléltem, ez már teljesen kész volt és a

belső munkálatokat végezték benne, tehát teljesen tiszta képet nyerhettem róla.

Az épület, mint Köln legtöbb középülete (így főpostája is) gót stílusban épült, amit azért is tettek, mert a vele szemben levő templom egyike a középkor legérdekesebb műemlékeinek. Könyvtár részére nem látszik alkalmasnak ez a stíl, a maga keskeny ablakaival, csúcsos boltozataival. Kissé aggódtam is, hogy nem lesznek-e helyiségei sötétek, de oly hatalmas ablakokat csináltak, hogy a könyvtár mindenik helyisége elegendően világos, főként azért, mert legtöbb terme két oldalról is kapja a világosságot. A XIV-ik század kifejlett gót stíljét alkalmazták, és egész belső berendezését, a bútortát is e stílusban készítik. Az épület előrsze díszesen ékített homlokzattal többnyire a kezelési és igazgatási helyiségeket foglalja magában, míg két szárnya a könyvtárak és levéltári iratok számára épült, közbüi van az olvasó terem és a raktárak egy része. Az épület hátsó része, igen magas földszint, melyben a fűtési és más géphelyiségeken kívül, kiállítási termet is terveznek a helyiség egy részéből, ugyanott lesz a könyvkötő helyiség és még mindig jut bőven hely arra, hogy a csomagolásra, ládák tartására alkalmas helyiség is legyen.

A földszintet a könyvtár, az első emeletet a levéltár foglalja el, a padláson is könyvraktár van elhelyezve.

A bejárat előcsarnokba vezet, melyből oszlopos, íves boltozató folyosóra jutunk. A bejáratától jobbra a szolga lakása, a könyvtárnok szobája, balra 9 méterhosszá, 7 meter széles, igen díszes kiállítási terem van, mely úgy a könyvtár, mint a levéltár által kiállításokra használható. Az oszlopos vesztibül jobbra a könyvkiadásra szolgáló terembe vezet (mely 7 51 m. hosszú, 7-80 m. széles). Ez a terem az olvasó-teremre és a katalógus-teremre nyílik. Ebből a szobából fogják a közönségre a felügyeletet gyakorolni az olvasóterembe is, elég szerencsés megoldással. A katalógus-teremben érdekesek a falba épített tűzmentes szekrények, a katalógusok részére. Ez a terem a titkári terembe



A kölni városi könyvtár földszintjének alaprajza.

nyílik, hol a könyvtár adminisztratív teendőit végzik. Ezen a szárnyon van a könyvkötő részére egy szoba, egy kisebb olvasóterem a folyóiratok részére és egy terem a folyóiratok, lapok elhelyezésére. Ez utóbbi magas termet, a terem magasságának kihasználása céljából, áttört vaspadlóval ketté választották.

A földszint közepét az olvasóterem képezi, 15 méter hosszú 10.50 m. széles, 6.70 m. magas. Gyönyörű faragott famennyezete van és oldaról öt ablaka, melyek 1'90m. szélesek, 2'90 m. magasak. Az olvasóterem két oldalról való megvilágítása itt is igen célszerűnek mutatkozott. Az olvasó terem minden tekintetben díszesen rendezik be, freskókkal, márvány oszlopokkal ékesítették. E terem hátulról és (a bejáratról) baloldalt a könyvraktárak határolják. A vesztibültől balra, a földszinten a ruhatár, mosdó helyiségek és klozetek vannak.

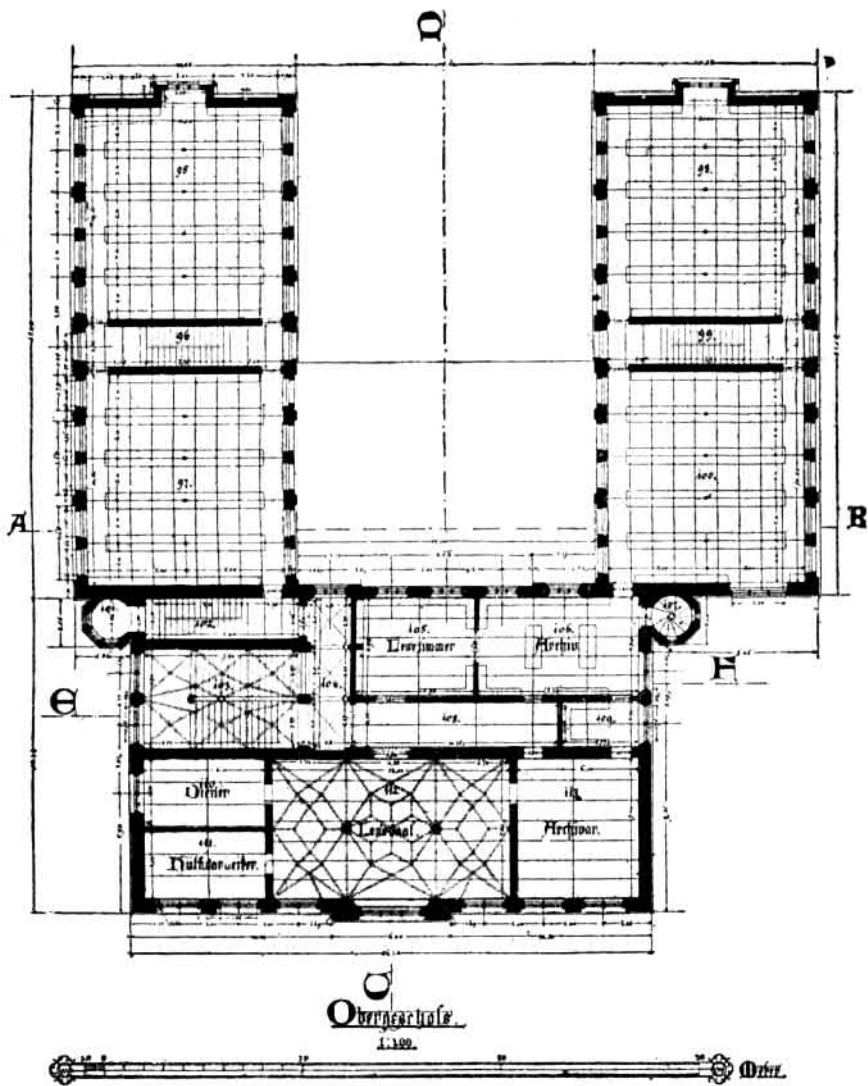
A könyvraktár a földszinten három helyiségből áll, egyik terem 10 m. széles, 10'50 hosszú, a másik 7 80 széles, 10-50 hosszú, a harmadik, a legnagyobb, 15 m. hosszú, 13'29 m. széles helyiség. A többi könyvtári helyiség az emeleten van, ezenkívül magát a padlást is — tűzmentesen lévén építve — szintén könyvraktári célokra rendezik be. Az emeleti és földszinti könyvraktáraknál az 5'30 meter magas emeletek 2-4 m. magas könyvtári emeletre vannak osztva vasrostélyzattal. A világítás az emeleti raktárakban kétfélel alkalmazott nagy ablakok által történik, s a helyiség eléggé világos. A könyvszekrények természetesen vasból vannak, oszlopaik egyúttal a tetőzetet is tartják és a pincehelyiségeken át, alapozás által vannak megerősítve. A könyvpalcokat a frankfurti rendszer szerint rendezik be, mely rendszer a régiekhez képest föltétlenül haladás ugyan, de mi a *strassburgi* s a *baseli* könyvtárakban alkalmazott polcokat, melyekről az illető könyvtárak ismertetésénél szólunk, a legjobbaknak tartjuk és *új könyvtáraknál csakis e rendszer alkalmazását javasoljuk.* A könyvraktárakban a padlás-helyiség fölhasználásával 208,500 kötet számára van hely,

azonban a két hátsó szárnynyal ki lehet építeni még 177 □ méter területre; ezzel még 7100 kötetre lesz hely, összesen tehát 279 500 kötetnyi könyvvállományt lehet elhelyezni az új könyvtárba.

Az épületet alacsony nyomású gőzfűtéssel fogják fűteni és pedig az olvasó termeket, hivatalos helyiségeket és a kiállítási termet 20 Celsius-fokra, a lépcsőházat a földszinti könyvraktárt, valamint a levéltári helyiségeket 18 Celsius-fokra. Ez a hőmérsék azonban a könyvraktárban igen meleg, mert télen legjobb, ha a könyvek 10 Celsius foknál nincsenek melegebb helyiségben.

Még meg kell említenünk, hogy az épület díszes homlokzatát, a bejárat felett levő legnagyobb gót ablakba alkalmazva, a város címere ékesíti, továbbá díszes fülkékben Zell Ulrich kölni könyvnyomtató és Hagen Gottfried krónikás szobrai díszítik.

A *könyvek elhelyezése* egyszerűen alakok szerint fog történni, arra, hogy szakok szerint helyezték el, nincs is szükség, de aligha volna elegendő hely és sokáig. Azonban a Rajna-tartomány (Rheinprovinz) irodalmát tartalmazó szakkönyvtárt külön állítják föl. E külön könyvgyűjtemény bibliográfiáját is feldolgozta dr. Ritter Ferencz és műve első részét 1894-ben közre is adta (1. a könyvtár irodalmát). Ez a bibliográfia 20 szakra van osztva s minthogy e szakrendszer egy külön *megye* irodalmát foglalja magában, érdemesnek tartjuk ismertetni. A szakrendszer következő: I. Bibliográfia. Általános vegyes tartalmú művek. II. Természettudomány. III. Földrajz. Topográfia. Általános statisztika. Útleírások, útmutatók, Kalauzok. IV. Történelem. Helyi történelem. Egyháztörténelem. V. Nemesség története. Nemzedéktan (genealógia). Címertan. Okmánypecséttan (sphragistika). Éremtan. VI. Művelődés-történelem. Viseletek, szerszámok. Népünnepélyek, játékok és ezekhez hasonlóak. Egyleti élet. VII. Jog és közigazgatás. VIII. Nemzetgazdaságtan. Házi gazdaság. Mezőgazdaság. Erdőkezelés és vadászat. Közlekedés. Kereskedelem és ipar. Technológia.



A kölni városi könyvtár I. emeletének alaprajza.

Bányászat. Bányaipar. IX. Orvostudományok. Fürdőirodalom. X. Gyakorlati hittudományok. XI. A tudományok története, főleg főiskoláké, levéltárak, könyvtárak története, közoktatás. XII. Szépművészet. XIII. Irodalom és nyelv. Mitológia, mondák, mesék. Rajnavidéki tárgyak költői feldolgozása. XIV. Könyvnyomtatás. Könyv és műkereskedés. A sajtó története általában. XV. Az időszaki sajtó termékei, beleértve a naptárakat, évkönyveket XVI. Űrnyomtatványok. XVII. Hadügy, várépítés. XVIII. Életrajzok, emlékiratok, levelezések, üdvözlések, gyászbeszédok és hasonló, nevezetesebb egyének vonatkozásai, összeköttetései a Rajnartartományokkal. XIX. Térképek és tervek. XX. Helyrajzi képek és arcképek.

A *könyvtár címjegyzékei* közül az írottak cédulaalakban vannak készítve. A betűrendes alapcímtáron kívül kis 8 rét alakú szaccímtárak van, melyet kötetekben, sarkukon vastag cérnával többszörösen átkötve bocsátanak a közönség rendelkezésére. Az újabb szaporodásról 1890-től, továbbá az űrnyomtatványokról címjegyzék nyomtatásban is megjelent. Külön cédula-repertórium van az újságcikkek gyűjteményének. A könyvtárból azonban mintegy 44—45.000 kötet nincs még földolgozva.

A *könyvek kiadása* kíváncsiak és térítvények útján történik. Az olvasótermet bárki használhatja, könyvet kölcsönöznek annak, akit ismernek, akiért tekintélyes városi polgár kezességet vállal, vagy aki biztosítékot tesz le. A könyvtár nyitva van naponként, ünnepnapok és vásárnapok kivételével 10—1, szerdán és szombaton délután 3—4-ig is. A személyzet kevés. A városi könyvtáron kívül egy állandó tisztviselő, *tudományos-asszisztens* címmel és egy-két napidíjas működik. Az új épületbe való beköltözés alkalmával okvetlen személyzetszaporítás lesz, mert előreláthatólag használatának forgalma, mely most nem nagy, emelkedni fog. Könyvvásárlásra évenként 6500 márka áll a könyvtár rendelkezésére.

A könyvtár irodalma.

a) nyomtatásban megjelent címjegyzékek:

Ennen. Katalog d. Inkunabeln in d. Stadtbibi zu Köln. Abt. 1. Köln 1865. — *Zuwachsverzeichnisse* v. 1890—92. — *Ritter* Franz dr: *Katalog* d. Stadtbibliothek i. Köln. Abth. Rh. Geschichte u. Landeskunde der Rheinprovinz 1. Bd. Köln. 1894. n. 8° XVI. 237. 1. (Veröffentlichungen d. Stadtbibliothek in Köln 5—6 Bd.J

a) a könyvtár ismertetéséről:

Veröffentlichungen d. Stadtbibliothek in Köln. Herausgegeben v. Stadtbibliothekar. A. *Keysser*. 1886 94. Az I. köt.: A. *Keysser*. Die Stadtbibl, in Köln, ihre Organisation etc.

Das Archiv u. die Bibliothek d. Stadt Köln. Festschrift... bei Grundsteinlegung d. neuen Archiv, u. Bibliothekgebäudes Köln 1894 4° 36 l. 4 tábla.

Centralblatt f. Bibliothekswesen csaknem mindenik évf. apróbb közlemények, adatok, úgyszintén a *Minerva*. I—VI köt.

IV. BONN.

5. A bonni királyi egyetemi könyvtár.

A bonni egyetemmel egyidejűleg, 1818-ban, alapították a könyvtárt. Az 1802-ben megszüntetett duisburgi protestáns egyetem könyveit átutalták a bonni egyetemi könyvtárnak, megvásárolták továbbá *Harless* G. filológus könyvtárát. A könyvtár vásárlások és adományok által a következő nevezetesebb könyvgyűjteményekhez jutott és magában foglalja ezeket: a birodalmi törvényszék, a koblenzi volt jogakadémia könyvtárait, *Nose* titkos tanácsos orvosi és természettudományi, *Elhers* jogi és theologiai, *Rougemont* tanár orvosi, *Miksa* neuwiedi herczeg könyvgyűjteményeit, *Kapp* Frigyes amerikai tárgyú, *Lasauls* tanár földtani és ásványtani, *Nasse* Erwin államtudományi és nemzetgazdasági könyvtárait. A kéziratok közül nevezetesebb a *Schlegel* híres keleti kéziratgyűjteményének egy

része, melyben különösen a *Ramayanara* vonatkozó becses darabok vannak. Igen becses autogramm-gyűjteménye van a könyvtárnak *Mertens-Schaffhausen* úrhölgy ajánlókártyájából.

A könyvtár műveinek számát most (1899.) mintegy 255,000 kötetre tehetjük. 1890-ben, hivatalos megállapítás szerint 219.000 kötele volt, ebből 1235 ősnymtatvány, továbbá 1273 kézirat. A könyvtár tartalma főleg az egyetemi szakoktatásra vonatkozik és fejlesztése ilyen irányban történik.

A *könyvtár épülete* az egyetem épületében van elhelyezve az emeleten. Az olvasóterem 30—40 ember részére ad helyet, tanárok részére külön dolgozóterem van.

A könyvtár már a raktárrendszer szerint, vas-szekrényekkel épült, miután az egyetemi épület e szárnyát pár évvel ezelőtt újjá építették. Az épület és a könyvek elhelyezése megfelel, általában, a kellékeknek, azonban már is közel az idő, midőn a könyvtár, mely évenként 8—9000 darabbal szaporodik, nem fér el s ezen kívül az olvasóterem, könyvkiadóterem nem elég nagyok, szóval itt is az a baj, hogy nem egyenesen könyvtárnak épült külön könyvtári épületben van a könyvtár elhelyezve. Új könyvtár építését tervezik azonban. A könyvtár raktári helyiségébe a tisztviselőkön kívül egyetemi tanároknak is szabad bemenniök. Ez csupán némely német, osztrák és magyar egyetemi könyvtár specialitása. Nagyobb könyvtárban külföldön a tisztviselőkön kívül másnak *nem szabad* bemennie, a mi azért helyes, mert a bejáró tanárok (így is kevesen szoktak, legtöbbnek nem élnek e jogukkal) legjobb szándék mellett is, az általuk nézegetett és használt könyvet rossz helyre, más szekrénybe teszik. Az ilyen könyv aztán elvegyül, mint a csöpp a tengerben. Ritka véletlen, ha előkerül.

A *könyvtár címjegyzéke* ABC-Betűsoros cédula-katalógus, melyet kötetben is vezetnek, szak- és tárgy- címjegyzékkönyv-alakban. Nyomtatott címjegyzék csak a negyvenes években

jelent meg, azóta csupán a keleti tárgyú művekről adtak ki nyomtatott katalógust, továbbá az ösnyomtatványokat ismertették.

1897-ben fejezték be az 1881-ben megkezdett alapcímtert, mely 42 folio kötetben magában foglalja a könyvtár valamennyi bekötött művét. Ez a címter, melyet természetesen folyton kiegészítenek, mindenki rendelkezésére áll. A *sémíta* irodalomról ugyancsak 1897-ben fejezték be a tó/gy-címjegyzéket, melyet *Flemming* könyvtáros készített, ez (*Realkatalog*) 2 kötetből áll. A doktori értekezések külön cédulakatalógusban vannak felvéve.

A *könyvek kiadása* igen szigorú szabályok szerint történik. Az egyetem udvarán és a könyvtár bejáratánál van egy-egy szekrény a kívántlaponk számára. Könyvet az olvasóterembe való használatra és azonkívül is adnak az egyetem tagjainak, tanügyi férfiaknak, állami tisztviselőknak, katonatiszteknek. Ha a könyvtárnoknak aggodalma van valamelyik könyvet kérő egyénnel szembe, joga van kezeit kérni. Minden egyes könyvről föltétlenül külön kívántlaponk kell adni és pedig tintával írva. Ez igen helyes intézkedés és a nyilvántartást megkönnyíti. E szabálynak úgy is szereznek érvényt, hogy a kívántlaponk kicsinyek, egy műnél többnek címe alig is férne rájuk. A könyvtár a kívántlaponkat pénzért árusíttatja, 12 darab öt fillér. A könyveket hat hétre kölcsönzik ki, egy napon ugyanazon egyénnek *egynél* több művet nem adnak ki és egyszerre *húsz* műnél többet a lakásán senki sem használhat. Könyveket idegen névre vagy más részére kivenni szigorúan tilos. Vidékre, gyakrabban használt műveket, nem kölcsönöznek ki. A bonni könyvtár is követi azt a helyes intézkedést, hogy mindenféle előfordulható könyvtári ügyre egész sereg nyomtatványt tart készletben, melyeket aztán csak kitöltenek, miáltal munkát és időt nyernek.

A könyvtár egyetemi tanárok részére nyitva van

d. e. 9—1-ig d. u. 2—6-ig.¹ Augusztus közepétől október közepéig és az év utolsó hetében csupán délelőtt. Az egyetemi hallgatóság és közönség részére naponként délután 2—4-ig, a rövidített szolgálat idején d. e. 11—1.

A könyvtár használatáról az 1896—97-ik tanévben a következő adatokat közölhetem. 20,554 művet használtak 29,525 kötetben. Az 1895—96-ik tanévben 21.500 művet használtak 30.065 kötetben. A beadott 19.663 kivánatlapból 1553-at nem tudtak elintézni, mert a rajtuk kért művek nem voltak meg, az elintézhető kérések az el nem intézhetőekkel szemben úgy állanak, mint 11 az 1-hez. Az olvasótermet azon a 285 napon, melyen nyitva volt, 11.785-en használták, 1331-el többen, mint az előző évben, a mi naponként 5140 átlagos látogatásnak felel meg. Vidékre 3988 kötetet küldtek. Kéziratot 18-at használtak a könyvtárban, 34 kötetet és 308 darabot vittek kölcsön.

A személyzet az igazgatón kívül 5 könyvtárosból, 1 segédkönyvtárosból, 2 gyakornokból és 2 rapidíjásból áll, összesen 10 egyénből. A könyvtár évi költségvetése (1899.): fizetésekre 31,220 márka, lakáspénzeken kívül, könyvbeszerzésre 28,702 m., dologi kiadásokra 3533 m., összesen 63,455 márka, a lakáspénzeken kívül.

Irodalom.

a) Nomtatott címjegyzékek.

Catalogus impressor. librorum quibus biblioth. Univ. Fridr. Wilh. Rhcnanae aucta est a. 1835—45. Bonnæ 1836—46.— Kiette A. u. Staender Sa. Catalogi chirographorum part 1—6. (Univ-Prograimne 1858—76)— Gildemeister, S. Catalogus librorum ma-

¹ Megjegyzendő, hogy az egyetemi tanárok részére való hivatalos órák alatt a személyzet váltakozva tesz szolgálatot, mert Németországban s főként Poroszországban a könyvtári tisztviselő naponként öt óránál többet nem dolgozik, tekintettel a folytonos figyelmet és szellemi megerőltetést igénylő, felelősségteljes munkára.

nuscriptorum orientalium fasc. 1—7. (az összkatalogus 7. részét képezi Univ. Progr. 1864—76.) — *Voullième*, A. Die Incunabeln d. Königl. Univ. Bibi, zu Bonn. Beiheft 13 zum Centralbl. f. Bibliothekswesen. Leipz. 1894. — *Milkau* F.; Verzeichniss d. Bonner Univ. Schriften. Bonn. 1897.

b) *A könyvtár ismertetéséről.*

A *Minerva*, II. és IX. köteteiben; a Centralblatt f. Bibliothekswesen I, II, VII. és X. köteteiben apróbb adatok a könyvi, történetéről, személyzetéről és néhány statisztikai adat,

V. FRANKFURT (A MAJNA MELLETT).

6. A frankfurti városi könyvtár. (Stadtbibliothek.)

Frankfurt városának, mely 1866-ig önálló állam: szabad város volt, városi könyvtára 1668. ápril. 28-án keletkezett, két könyvtár egyesítéséből. A könyvtár legelső alkotó elemét a tanács könyvtára képezte, itt is, mint a kölni városi könyvtárnál láttuk. Ez a *Rathsbibliothek* néhány jogi könyvből állott melyeket a városházán őriztek. Ott a tanács jogtudósai búvárkodtak bennök. Mai napig fennmaradt néhány könyv azokból. A könyvtár első nagyobb gyarapítója *Marburgi* Lajos (zum Paradies névvel), aki 1814-ben a szentföldre indulandó, könyveit a városi tanács könyvtárának hagyta. A túlnyomóan jogi jellegű városi könyvtár meltelt, nem messze ama helytől is, hol a városi könyvtárt elhelyezték, a mezítlábas-barátok kolostorának könyvtára indult fejlődésnek. 1529-ben a barátok évi járadékért eladják egész kolostorukat, minden ingóságával, tehát a könyvtárral együtt a városnak. A városi tanács bölcs elhatározással nem egyesítette e könyvtárt a sajátjával, hanem követte *Luther* tanítását¹ és nyilvános

¹ *Luther A német városok tanácsuraihoz, hogy keresztény iskolákat alakítsanak* című iratában már 1524-ben lelkére kötötte a tanácsosoknak, hogy „ne sajnálják a fáradságot és munkát, jó libreriákat avagy könyvesházakat állítsanak, különösen nagyobb vá-

könyvtárnak rendezte be a megvásárolt könyvtárt. 1562-ben már megvolt ez utóbbi könyvtár első címjegyzéke, melyet Magister *Pauli* állított össze, a város alamizsna-mestere. Ezt a könyvtárt ugyanis a tanács az alamizsna-mesterrel kezeltette, kinek jegyzéke szerint akkor 137 műből állott e gyűjtemény. Azután a könyvtár folyton szaporodott, úgy, hogy újabb és újabb katalógusokat készítettek róla. Fontos határozata volt a városnak 1603. sept. 8-án, midőn a városi tanács kimondta, hogy minden Frankfurtban nyomtatott könyvből egy köteles példány jár a városnak. Ez a rendelet, melyet darab ideig szigorúan végrehajtottak, azt eredményezte, hogy a városnak frankfurti XVII-ik századbeli nyomtatványokból szép gyűjteménye maradt. Első jelentékeny könyvadományát ez időben kapta a könyvtár. *Beyer* János orvos és neje szép könyvgyűjteményt testáltak 1624-ben, közös végrendeletben, a városi könyvtárnak, mely gyűjtemény mindenféle szakból állott. Ezt a hagyományt 1640-ben, mikor a *Bever* özvegye is meghalt és a könyvek a város tulajdonába jutottak, a tanács külön címjegyzékbe íratta össze. *Lommer* Dániel akkori gimnáziumi tanító kérést adott a városhoz, hogy szerény jövedelmét szaporítandó, bízzák őt meg az új könyvek címjegyzékének megírásával. Erre aztán a tanács kimondta végzésben, hogy adják oda a könyvtár kulcsait a tanítónak, a ki 80—90 tallért kapjon a tanításért, meg azért, hogy a könyvtárnál a registratúrát végezze. Megcsinálta két folio kötetben a katalógust. 1668-ban egyesítették a két külön kezelt könyvtárt és

rosokban, melyek tehetik“. Eredetiben „das man fleyss und koste nicht spare, gut libraryen odder bücher heuser, sonderlich yn den grossen stedten. die solichs woll vermügen tzu verschaffen“. Egyúttal az ide teendő derék könyvekül ajánlotta: a szentírást a legfontosabb nyelveken, legjobb magyarázóit, továbbá ami a nyelvek tanulására szükséges, szépirodalmat, művészetet, jogtudományt és mindenek előtt történelmet. Lásd *Dziatzko* Entwicklung u. gegenwärtiger Stand d. Wissenschaft!. Bibl. Deutschlands etc. (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten 5. H.) Leipzig 1893. c. műve 6. lapján.

Lommert a mellett, hogy tanítónak is meghagyták, könyvtárosnak szegődtek, a könyvtár felügyeletét pedig az alamizsnástól a *scholarchára* bízta. Ez évtől kezdve volt tehát Frankfurtban nyilvános és rendesen kezelt városi könyvtára. 1691-ben önálló városi könyvtárosi állást létesítettek. 1825-ben pedig a könyvtár részére külön nagy épületet emeltek, mely 210.000 forintba került. A könyvtárban egyszer, 1885-ben, tűz ütött ki, melyet gyorsan elfojtottak, azonban ennél jóval nagyobb bajt okozott 1877-ben a vízvezeték bevezetése, mely alkalommal a rosszul elhelyezett tűzcsap megrepedt és a könyvtár egyszerre víz alá került. Úgy az épületben, mint a könyvtárban kárt okozott ez a baleset, melyből az a tanulság, hogy a könyvtáraknál a vízvezetéki csövek jó és biztos elhelyezésére, jó karban tartására különös gond fordítandó. A régi épület csakhamar szűkké vált és két évtized múlva már gondolkodtak az épület átalakításán. Ujab tanulság ez arra, hogy új könyvtárnál előrelátónak kell lenni, legalább is 5—6 évtizedre, ha lehet még több: egy évszázad könyvszaporodására.

Hosszas tárgyalások után, melyeket az 1866. évi háború, majd az 1870. évi háború megakasztott, végre 1890-ben Dr. *Ebrard* városi könyvtárost, a város főmérnökével tanulmányútra küldték, ők aztán tanúhnányútjuk eredményéről írásban jelentést tettek, javaslataikat is megtévén.

1891.febr 24-én a városi képviselőtestület 427,000 márkát szavazott meg a könyvtár átalakítására, illetve újjáépítésére. A munkához 1891. ápril. 20 án fogtak hozzá. Először is a könyvraktárakat építették meg, úgy hogy 1893. februárban már hozzá is kezdtek a könyvek elhelyezéséhez, az új raktárakban.

Az olvasótermet 1894. febr. 26-án nyitották meg és ezt a napot lehet az új könyvtár megnyitási napjának is nevezni. A könyvtár berendezése céljából dr. Ebrardot újabb tanulmányútra küldték, a mi jellemző a frankfurtiakra, kiknek minden közintézményük mintaszerű és a legújabb találmányok felhasználásával el van látva. Minthogy az épí-

lésnél igen jelentékeny megtakarításokat eszközöltek, az épület díszítésére kiváló gondot fordítottak.

A már említett régibb könyvadományokon kívül az újabb időben egész sereg becses és nagy adomány gyarapította a városi könyvtárt. 1884-től 1895-ig nem kevesebb, mint 18,820 kötet adomány érkezett, ami igazán bámulatos érdeklődést mutat a könyvtár iránt. A nagyobb adományok közül főlemlítjük *Bethman* Hugó báróét, ki Párizsból egész sereg régi és becses frankfurti nyomtatványt küldött. *Du Fay* úrhölgy 620 kötetet, többnyire memoár irodalmat, báró *Gunderode* özvegye, férjének 2057 kötetből álló szépirodalmi és jogi könyveit ajándékozta, *Schäffer* Henrik magánzó egyiptonli és aszyriológiai becses műveket 1597 kötetben, *Griessbauer* György magánzó, frankfurti ember, ki Londonban halt meg 1894-ben szülővárosának hagyta becses utazási művekből, fényképekből, érmekből, levélbélyegekből álló gyűjteményét. Mindezek megható példái annak a valóságos szeretetnek, melylyel a frankfurtiak, még ha távol is szakadtak városuktól, a város e méltóan dédelgetett közintézménye iránt viseltetnek. Éppen azért közöljük ez adományokat, hogy tűnjék ki, mennyire járult hozzá a társadalom e nagy közkönyvtár gyarapításához.

A könyvtárt hatalmas mértékben gyarapították két nagy könyvtár megvásárlásával. Megvették a frankfurti zsidó hitközség és több magános ember pénzádományai-val gyámolítva, Dr. *Brüll* Nehemiás 1891-ben elhunyt rabbinak 9613 számból álló könyvtárát, mely páratlanul ritka gyűjteménye a héber irodalomnak. E gyűjteményt a könyvtár külön szakemberrel lajstromoztatta. A második nagy könyvtár, a melyet megvásároltak, Dr. *Kelchner* Ernőé volt. 14,725 műből álló gyűjtemény, mely bibliográfiára és minden ország, mindenik időszak könyvnyomtatásának és könyvkereskedésének történetére vonatkozik. A könyvtár ezenkívül több egylettől folyóiratokat kap, a frankfurti tanítók egylete a városi könyvtár

olvasótermében egész sereg tanügyi folyóiratot tétet ki és ezeket aztán a könyvtárba beteszi, maga költségén bekötöttetve. E művek az egyesület tulajdonát képezik, de a könyvtárban bárki használhatja őket.

A könyvek száma 1899. április 1-én 390,140 darab nyomtatvány, illetve mű, 254,970 (könyvkötői) kötetben. E feltűnő különbség magyarázata az, hogy a frankfurti könyvtárnak is, mint minden olyan könyvtárnak, melynek alapítása a középkorig nyúlik vissza, rendkívül sok vegyeskötete (*kolligátamá*) van, melyeket nem bontottak szét mai napig. E műveket 1,450.000 márkára becsülték, megközelítőleg. Az épületet 012,000 márkára, az éremgyűjteményt 75,000 márkára, a műtárgyakat 82,500 márkára, a bútort 15,000 márkára becsülték és mindent az összesített értékben 2,234.500 márkára *tűz ellen biztosítottak*. Amit azért tartunk megemlézendőnek, mert Magyarországon is, mint a legtöbb más államban egyetlen állami könyvtár vagy nagy gyűjtemény sincs tűz ellen biztosítva, amaz elvből, hogy az államnak a biztosítási összeg témérdek sokba kerülne.

A könyvtár tartalmáról, története és főlemlített nagyobb szaporodásai fogalmat nyújtanak. Kéziratai közül érdekes és becses ritkaság, inelylyel nem mindenik régi könyvtár dicsekedhetik, hogy legrégibb katalógusai, a 16-ik század elejéről, meg vannak. A könyvtárban a Frankfurtra, történetére stb. vonatkozó művek a lehető legnagyobb számban vannak képviselve.

A könyvtár jelenlegi új épülete a város egyik legszebb helyén, a Majna-part ama részén, melyet *Szép kilátásnak* (Schöne Aussicht) neveznek. Az épülettel majdnem szemben van a felső-majnai híd, mely a túlsóparton fekvő városrészt összeköti. A könyvtár épületétől nem messze lóvasúti állomás van, csupán azért, hogy a könyvtárhoz minél könnyebben lehessen hozzáférni. A könyvtárépület bejáratát meghagyták úgy, a mint azelőtt volt. Az épületnek teljesen új, alaphól épített új része a két hatalmas szárny-

épület a könyvtárak részére. A görög stílusú hatoszlopos bejárat igen szép benyomást tesz. Az épület előtt *Lessing* mellszobra van, a melyet, a mellett hogy szép helyre tettek, találóan is helyeztek el a könyvtár előtt, hisz *Lessing* könyvtáros volt, *Wolfenbüttel*-ben. A lépcsőzeten felhaladva, szép előcsarnokba jutunk, itt, a bejáratától balra, *Frankfurt* nagy szülöttének, *Goethének* pompáskarrarai márvány szobrát, *Pompeo Marchesi* olasz szobrász kitűnő művét látjuk, mely a nagy költőt ülve ábrázolja. Az oszlopos, szép lépcsőházat színes üvegfestményekkel ékített ablakok, freskók és mellszobrok ékesítik, ép úgy, mint az épület külsején, még a raktáépületek attikáin is, szoboralakokat helyeztek el. A lépcsőházban levő mellszobrok közt ott látjuk *Savigny-él* és több frankfurti író és költő, nevezetes férfi mellszobrát. A raktáépületek attikáján levő mellszobrok közt ott van *Schopenhaueré* is. A lépcsőház tetőzetét allegorikus festmény díszíti, tárgya és feladata *Frankfurt* városát a művészet és tudomány pártfogója gyanánt feltüntetni. A színes ablakokon üvegfestmények *Frankfurt* városa címerét és hajdani szabad-város voltának emlékét tüntetik föl. Két márvány táblán a nagyobb könyvadományokat tevők neveit örökítették meg kezdettől. Szembeötlő helyen márványból és ércből *Beyerbach* részére állított emléktáblát látunk, a következő felirattal: »Dem Eriinder des Büchermagazin, Dr. Johann Conradin *Beyerbach* Stadtarchivar und Consistorialsrath 1762—1831«. Ez emléktábla szövege arra vonatkozik, hogy *Beyerbach* Konrád városi levéltáros 1817-ben, írásban azzal a kéressel fordult *Frankfurt* szabad város tanácsához, hogy tervei szerint építsék a könyvtárt. Az általa mellékelt tervekben tényleg 1817-ben már egy négyemeletes, azaz négy 2.32 m. magas könyvemeletből álló épületet javasol szilárd padlókkal, keresztben állított kettős könyvszekrényekkel, melyeket csak olyan magasra tervezett, hogy egy ember »létra és zsámoly nélkül« felérhesse tetejüket. *Frankfurt* városának alkalmá nyílt volna arra, hogy a földön az első

raktárrendszerű könyvtárt ott építsék. Ámde a tervet a város építési bölcsei nem találták jónak, az alacsony termeket, vagyis a könyvemeleteket siralmas kinézésűeknek vélték, sőt úgy hitték, hogy így levegője sem lesz elég az épületnek. A terveket *ad acta* tették s a praktikus új raktárrendszer a régi helyében Parisban és Londonban csak évtizedek múlva, 1832-ben, kezdett tért foglalni és lassan fejlődni.

Az egyemeletes újjá alakított épület földszintjén¹ az előcsarnoktól jobbra, a városi könyvtáros mellett dolgozó tisztviselő irodája s egyúttal váróterem van, mely a könyvtáros (igazgató) szobájába vezet. Ez a váró-szoba egyúttal vaslépcső által az emelettel összeköttetésben van. A városi könyvtáros szobájából a kiállítási helyiségbe jutunk, innen a »kincstárba«, egy tűzmentes szobába, melyben a könyvtár legbecsesebb darabjai, kéziratai vannak elhelyezve. E szobából egy zárt folyosó vezet az új jobb szárnyba, a könyvraktárak egyik részéhez.

Az előcsarnokból balra a könyvkikölcsönző szobába és ebből a katalógus-terembe, egyúttal hivatalnokok szobájába jutunk. A könyv-kikölcsönző teremből vaslépcső vezet az emeletre és e könyvtári épületbe elhelyezett éremgyűjtemény helyiségébe. A földszint e szárnyán van még a szolgák részére egy terem, egyúttal csomagoló terem, továbbá egy folyosó, melyből closettekbe lehet jutni, A csomagoló termen át a könyvraktár balszárnyába érke-zünk. Az első emelet közepén, a lépcsőtől balra van az olvasóterem, 39 személy részére, mellette a ruhatár, továbbá az éremtár és egy szoba a könyvkötő részére, valamint a földszinttel megfelelő mellékhelyiségek. Az emeleti két saroktermet könyvraktárnak rendezték be, a mennyire tehették, az új raktárrendszer alkalmazásával.

¹ A régi épület legnagyobb részét túlnyomó adminisztratív célokra rendezték be, egészen új, mint említők a könyvraktárak részére épített hatalmas két oldalszárny épület.

Az olvasóterem azelső emeleten van, 17 méterhosszá, 8 méter széles, felülvilágítással, egy karzattal, melyen régen könyveket tartottak, de a mely most üres. A teremben hat hosszú keskeny asztal van, 6—6 ülőhelylyel és három külön fiókos asztal egy-egy ülőhelylyel, olyanok részére, kik huzamosabb ideig dolgoznak az olvasóteremben és jegyzeteiket, dolgozatukat a könyvtárban akarják tartani. Az olvasóteremben kézzel elérhető magasságban, a fal mellett fölállított könyvszekrényekben, kézikönyvtár van elhelyezve. A teremben, rácszal elválasztott emelkedett helyről egy tisztviselő ügyel föl. Az asztalok csak egy oldalról való használatra készültek, az olvasók a felügyelő tisztviselővel szemben ülnek mind. A karzat fölötti falat olajfesmény-arc képek díszítik, a terem fülkéit pedig mell-szobrok. Az asztalokat és pádig minden két ülőhelyet, egy-egy villamos állólámpa világítja s a terem közepén villamos nagy kerek csillárlámpa.

A könyvraktárak, az emeleten levő két saroktermen kívül az épület tulajdonképen való új részét képezik két hatalmas szárnyépület mintegy 20—20 méter hosszú, 14—14 méter széles és öt könyvemeletre osztva, melyek között a két alsó 2 45, a két felső 243 meter magas. A 3-ik és 5-ik emelet összeköttetésben van a régi épületszárnyal. A három alsó könyvtáremelet tölgyfapadozattal vastartók közt, a két felső cement-beton padozattal, szintén vastartók közt van egymástól elválasztva.

A könyvraktárak alatt boltozatos pince van és az építésnél nagy gonddal vigyáztak arra, hogy a talaj nedvességétől különböző izoláló rétegek által (aszfalt) megóvják a falakat. A könyvraktárakat, a palával fedett tetőn át alkalmazott kettős felülvilágítókon, felső világítás és oldalablakok világítják meg, ez utóbbiaknak, hogy ne legyen szükség függönyökre, halványra csiszolt üveglablakaik vannak. Az emeleket vaslépcsők és könyvfelhúzó gépek kötik össze. *Sehol* kényelmesebb lépcsőket, kevésbbé fárasztókat, másutt nem láttam s éppen ezért a lépcsők

méretét szükségesnek találtam feljegyezni: 17—35 cm. Új könyvtár építésénél ez az egyszerű adat is haszonnal alkalmazható.

A könyvszekrények, természetesen a raktár (magazin) rendszer szerint, a raktárépületek hossz tengelyével keresztben állanak, öntött vasból vannak, magasságuk mintegy 220 meter, a felső polcot vaslépő segítségével el lehet érni. A kettős könyvszekrények közép-tengelytávolsága (vagyis az egyik kettős szekrény közepén függőlegesen húzott tengely távolsága a másik szekrény közepén függőlegesen húzott tengely távolságától) 2 05 meterre van, ezáltal 130 méternyi széles járóhely marad köztük; a középen aztán épen 2 30 méternyi járó, a szekrények és az ablakok közt 0 60 m. hely marad. Az egész nagyon kényelmes és elegendő helyet juttat a közlekedésre. A szekrények polc-rendszere mozgatható. *Ebrard- Ifo/Áféle* szabadalom, melyet *Ferenczi Zoltán dr.* »Modern könyvtárak szervezéséről« c. művében leírt.¹ Ezek a polcok bár nagy haladást képeznek az előbbi régi rendszerüekhez képest, de — mint már a strassburgi polcrendszerről szólva említettem — legjobbnak és legpraktikusabbnak a *strassburgi* és az ebből variált *bázeli* polcrendszert tartom. Mindhárom polcrendszert (a frankfurtit, bázelit és strassburgit) működésben és használatban látva, határozottan, ismételten kell hangsúlyoznom, hogy ez idő szerint új berendezéshez a két utóbb említett egyszerűbb és kényelmesebb rendszert ajánlhatom és pedig inkább a *bázeli* rendszert.

Az épületet alacsony nyomású központi gőzfűtéssel fűtik.²

¹ A könyvszekrény két oldalfala fogazatot kap s a könyvpolc megfelelő csapja elől ezekbe illeszkedik, míg hátul fogazott lécz tartja a megfelelő bevágással ellátott könyvpolcokat (I. m. 7. 1.).

³ Meg kell jegyezmem, hogy az alacsony-nyomású gőzfűtés, melyet az orvosi szaktudomány közegészségi szempontból is legjobbnak tart, könyvtárakban is jobban bevált, mint a légfűtés. A szóban levő gőzfűtés ugyanis nem *szárítja*, úgy ki a levegőt, mint a légfűtés. Különösen az olvasótermekben levő könyvek bekötési

A könyvraktárakat 12° Celsiusra fűtik, és két óránként egyszer melegített levegőt hajtanak át rajtuk, ventilátorokkal, a hivatali helyiségekben 20° C-ra a folyosókon, lépcsőkön 12° C fokra, az olvasóteremben 18° C fokra fűtenek. Az olvasótermeket és hivatali helyiségeket este villamos lámpákkal világítják, a könyvraktárakban még nincs mesterséges világítás.

A könyvtár mostani épülete 500,000 kötetet képes magába fogadni, ebből 210,000 kötet esik egy-egy új raktárépületre, 80,000 kötet pedig a régi épület két termére.

A könyvek elhelyezése szakok szerint történik. A jelenlegi szakrendszert Ebrard, a könyvtár igazgatója, külön e célra tett hosszabb tanulmányút után készítette, külföldi szakemberekkel átnézte. A városi tanács 1880-ban elfogadta e szakbeosztást, melyről megemlítendő az, hogy keretébe bevette lehetőleg a meglevő régi szakbeosztást. Az új szakrendszer 257 szakból áll és a következő főrészek képezik alapját. I. Generalia. II. Philosophia et artes. III. Linguae. IV. Litterae. V. Geographia et historia.

VI. Theologia. VII. Jurisprudentia. VIII. Disciplinae politicae et oeconomicae. IX. Malhematica et disciplinae naturales. X. Medicina. XI. Dissertationes et programmata. XII. Judaica. XIII. Francofortana. XIV. Miscellanea. (Ez utóbbi főcsoportban a középkori kolostorokból származó elkobozott könyvgyűjtemények vannak, többnyire vegyes kötetek, az egyes kolostorok és szerzetek szerint elhelyezve.) Végül XV. Manuscripta. A csoportokban levő alszakok tetszés szerint szaporíthatók, a mit főleg abból a célból szerkesztettek így, hogy a szakkönyvtárak vásárlása vagy ajándékuł érkezése esetén mindjárt megfelelő külön szakot lehessen csinálni. E tekintetben hasonlít a rendszer a Dewey Melwil-féle nemzetközi tizedes táblája szenved és a mi ennél is fontosabb, a közönség, tisztviselők részére is kellemesebb és egészségesebb ez a fűtési rendszer. Csak vigyázni kell rá, nehogy víz áradjon ki belőle.

számrendszerű szakrendszerhez. A *katalógusok* az említett szak-rendsor szerint cédula alakban vannak. Jelenleg készül a teljes betűrend szerint osztályozott címjegyzék, mely jövőre az egyedüli katalógus lesz, a szakkatalógust folytatni, minthogy a művek szakok szerint vannak elhelyezve, főlöszlegesnek tartják.

Említsük föl, hogy a könyvtár épületében, mint több más nagy könyvtáréban, állandó kiállítás van a szebb kéziratokból, ősznyomatványokból, érmekből stb. Mindezekről külön katalógus jelent meg és igen csekély, 10 fillér árban kapható. Az olvasóterem kézikönyvtárának és folyóiratainak jegyzéke szintén csekély árért nyomatásban rendelkezésre áll. A könyvek kezelését tekintve nevezetes az, hogy a frankfurti könyvtárnak külön nyomatott szabályzata van a *könyvkereskedőkkel* való érintkezést és eljárást illetőleg.. A szabályzat kimondja, hogy a könyvtár minden olyan műből, mely Németországban, Ausztriában vagy a Svájcban jelent meg, *ha új*, 5% *engedményt* kíván, kivéve a folyóiratokat, melyek engedmény nélkül adhatók, ódon könyvek (antikvár szerzemények) árából ellenben 10% engedmény jár a könyvtárnak.

A könyvek kiadásáról szólva, örömmel és elismeréssel kell számot adnunk arról, hogy ebben a könyvtárban a legmeszebb menő előzékenységgel, liberalizmus-sal vannak a közönség iránt. Nem azt teszi ez, hogy akármit s akármikor kiadnak, hiszen így elzúllenék a könyvtár, de a megállapított szabályok könnyen hozzáférhetővé teszik a könyvtárt bárki részére és az olvasóteremben nem állítják föl azt a túlszigorú elvet, melyet nem egy nagyobb könyvtárnál láttunk, hogy »csak tudományos« műveket szabad használni. A frankfurti könyvtár olvasótermében *napilapok* is olvashatók, a folyóiratokon kívül bárki által. Jó intézkedés ez: mert a könyvtár épületében olvasó, a jól megválogatott napilapok olvasása után mindjárt a kézikönyvtári használja s így hozzá-

szokik a könyvtárhoz, a komolyabb tanulmányhoz, ilyen módon elszokhatik a kávéházi élettől, a mi Magyarországon oly ártalmas a fiatalságra.

A kézikönyvtárból kivett műveket *nem szabad* visszatennie az olvasónak, hanem az asztalon kell hagynia. így aztán soha nincsenek a könyvek össze-visszaságban. Az új szerzeményeket bekötötésük után 14 napig az olvasóteremben helyezik el.

Pompás berendezés a *kivánatlapok részére levélszekrények elhelyezése a város területén* és a könyvek házhoz szállítása. A város különböző pontján levélszekrényei vannak a könyvtárnak. Ezekbe bárki díjtalanul kivánatlapokat dob be és másnap a kért művek az olvasóteremben vagy könyvtárban rendelkezésére állanak. A ki lakására akarja szállíttatni a műveket, ez is módjában áll. Húsz fillért fizet egy küldeményért és a könyvtárnak e célra tartott szolgálai lakására viszik vagy lakásáról elszállítják a kölcsönként műveket. A könyveket csupán megbízható frankfurti polgár által kiállított kezességi nyilatkozat ellenében adják ki azoknak, kik nem állami vagy városi tisztviselők.

A könyvtár olvasóterme hétfőtől péntekig délelőtt 10—1, d. u. 4—8; szombaton 10-1 nyitva van. A három első asztalt olyanok részére tartják fenn az olvasóteremben, a kik hosszabb tudományos munkát végeznek.

A személyzet létszáma a következő: a könyvtáros (könyvtár-igazgató) másodkönyvtáros; 2 tudományos szakmunkatárs; titkár; igtató és irodavezető; 2 —3 gyakornok, 3 állandó szolga és kisegítő szolgálk.

A könyvtár költségvetése 1899—900-ra: fizetések 39,411 m.; dologi kiadások 16 650 m.; könyvvásárlás 22,250 m.; éremgyűjt 603 m. Összesen 72,914 m. A könyvtári személyzet fizetése pedig szintén azt mutatja, hogy Frankfurt városa méltányolni tudja a könyvtári szak fontosságát. Az 1895-ben készült szabályrendelet sze-

rint a fizetések a következők. Könyvtáros: 4600, 5100, 5600, 61(X), 6600 márka. (Minden három esztendőben előléptetés egyik fizetési fokozatból a másikba.) Másodkönyvtáros: 4000, 4400, 4800, 5200, 5600 márka. Titkár: 2900, 3100, 3300, 3550, 3800 márka. Igtató és irodavezető könyvtártiszt: 2100, 2300, 2500, 2700, 2900 márka. Szolgák: 1500, 1700, 1900, 2000, 2100 márka.

Irodalom:

Ebrard, Fridrich Clemens: Die Stadtbibliothek in Frankfurt a/M. Herausgeg. v. Dr. Friedr. Clemens Ebrard Stadtbibliothekar. Frankfurt a/M. 1896. 4° V, 1791.19 fénynyomatu táblával. A Minerva megfelelő évfolyamai.

VI. LIPCSE (LEIPZIG).

7. A királyi egyetemi könyvtár (Bibliotheca Albertina).

A lipcsei könyvtár Európa egyik legfényesebben és legpazarabbul épített könyvtára. Nemcsak, hogy a könyvtári szaktudományok által megkívánt valamennyi fölszerelése megvan, de díszítése is gazdag.

A *könyvtár története* visszanyúlik a XVI ik századig. Alapításának éve 1543. A Lipcsén és környékén megszüntetett Domokos rendű kolostorok könyvei képezik a könyvtár alapját. A gazdag szász állam mindig figyelmet fordított a könyvtár gyarapítására és fejlesztésére, számos gyűjteményt vásároltak és több gyűjtemény, e könyvtárban is, ajándékba jött, magánosoktól. A nevezetesebb gyűjtemények, melyek a könyvtár állományát szaporították, ezek: Carpzov, Menken, Rosenmüller könyvtárai. Hirscl híres Goethe gyűjteménye és Kestner nevezetes nagy hasonmás (autograph) gyűjteménye, mely 1892-ben ajándék útján jutott a könyvtár tulajdonába és melyben hazánkat is érdeklő magyar vonatkozású osztrák, meg néhány magyar darab is van.

A könyvtár 1891. ősze óta jelenlegi pompás palotájában van. Könyvállománya (1898 őszen) mintegy 500,000 kötet, 5000 kézirat. Teljesen pontos számot nem lehet adnom, mert a könyveket nem számlálták meg.

A könyvtár épülete Roszbach Arvéd pályanyertes terve után épült. Az egyes helyiségek elhelyezése itt is amaz elv szerint történt, mely nélkül ma már könyvtárt építeni lehetetlen. Ugyanis, közel a bejáráthoz, a pompás lépcsőházból egyenesen a nagy olvasóterembe jutunk, melyet a szintén nélkülözhetetlen *kettős világítás*, oldal és felső világítás világít. Az olvasóterem mellett van a katalógusterem, folyóiratok olvasóterme, a hivatalnokok szobái, aztán külön olvasóterem a tanárok részére, *ami egyetemi könyvtárnál egyenesen nélkülözhetetlen*. Tovább kéziratok elhelyezésére termék és külön expeditiószoba, a mi szintén szükséges minden nagyobb forgalmú könyvtárban. Az inkunabulumok részére külön helyiség van, teljesen tűzmentesszoba. A földszinten hivatalnokoknak is vannak lakásaik, igen kényelmesen és egymástól elkülönítve. Az olvasóterem mögött és fönn az emeleten a szárnyakon is vannak a könyvraktárak. Az ötemeletesre osztott raktárak három méter magas, 1075 méter széles nagy termék, beton padozattal, tehát nem áttört vas padozattal. A raktártermék világítása oldalt, nagy ablakokból jön. A könyvemeletek mennyezetét hatalmas vasoszlopok tartják. A könyvszekrények, lépcsők, minden vas, sőt az épület minden részét vasajtók választják el, ami tűzbiztonsági szempontból tett intézkedés. Természetes, hogy a könyvek raktár rendszer szerint vannak elhelyezve, kézzel elérhető magasságig. A beton padozat a portól is nagyon védi az egyes könyvemeletet, ami az áttört vasfolyosókról nem mondható. Londonban a British Muzeum hatalmas könyvtárában az egyetlen, a mi kellemetlenül lepett meg: a könyvekre rakódott vastag porrétég. A könyvtár 800,000 kötetet képes befogadni, a raktárak magasságának erősebb kihasználásával csak-

nem egy millió kötet számára van hely a pompás épületben, melyet légfűtéssel fűtenek.

A könyvtár folyosói, feljárata csupa márvány, csupa díszítés. Igazán pazarul bántak a márvánnyal, bele is került a könyvtár épülete és berendezése $\frac{1}{2}$ millió márkába.

A könyveket szakok szerint helyezték el, a könyvraktárba az egyetemi tanári kar tagjai külön e célra a könyvtárostól kapott belépti jegy mellett bejárhatnak. Van a katalógus-teremben általános címjegyzéke (Nominal kát.) 350 dobozban, továbbá a szakcímjegyzék írott kötetekben, 165 kötetben; külön kéziratok jegyzéke és cédulákból álló hely-katalógus (Standortskatalog), ami minden könyvtárban valóban nagyon szükséges. Az olvasóterem kézikönyvtárának külön nyomtatott katalógusa van. Érdekes, amit máshol nem láttam, hogy itt az olvasóterem *kézi könyvtárából* is adnak művet kölcsön, vasárnaptól hétfőig, míg a könyvtár zárva van. Helyes az az intézkedés is, melyet szigorúan megtartanak, hogy mikor sokan vesznek ki könyvet, ilyenkor nagyobb számú könyvet senkinek sem adnak ki, csupán arányosan néhányat, a többit másnap kapja. Cédulakatalógushoz csak tisztviselőnek szabad nyúlania. Az új szerzeményeket, bekötötetésük után a folyóiratok termébe helyezik el, egy hétig, közszemlére. Ez több külföldi könyvtárnál szokásos. Föltétlenül követendőnek tartom, ha alkalmas helyiség van rá. Szigorú intézkedés, hogy a kiadott műveket *minden félévben* be kell hozni, revízióra. Akinek sürgős munkája van, az rögtön kikaphatja ismét, új térítvényre. Igen okos intézkedés ez, mert tapasztalatom szerint is, a közönség nagy része, épen az, mely nem dolgozik a kivett könyvekből, tartja leghosszabban magánál a műveket, feledékenységéből, vagy hanyagságból. De elég évenként egyszer a revízió.

Akit kétszer felszólítanak, hogy a kikölcsönzött könyvet adja vissza és a felszólítás eredménytelen, azonnal törvényes eljárással — rendőrséggel hozzák vissza a művet, egyetemi tanárok ellen a rektornál tesznek panaszt.

Kölcsönöznek folyóiratokat is, kötetekben, amit szintén helyesnek tartok, a mennyiben nem pótolhatatlan folyóiratokról van szó.

Föl kell még említenem, hogy a könyvtár igazgatását és kezelését, annak ellenére, hogy nagy személyzet áll rendelkezésre, egész sereg nyomtatvány könnyíti meg. Nincs a könyvtár rendes kezelésének, a közönséggel való érintkezésének olyan mozzanata, melyre nyomtatványok készen ne volnának, többnyire kész válaszok, melyek kitölthetők s melyek által sok írás vagy az idő takarítható meg. Szükséges ezt hangsúlyoznom Magyarországon, hol még könyvkérő levelei sincsenek nyomtatásban a nyilvános könyvtárak igazgatóságainak, hanem, minden egyes alkalommal, külön, újra írnak levelet. Könyvet kaphatnak a lipcsei egyetemi könyvtárból a lipcsei egyetem és műegyetem tanárai, az állami hivatalnokok, a lipcsei egyetemi hallgatók: félévenként a könyvtár igazgatóságától kapott engedély-jegy alapján. Mások kezesség mellett. *Könyvtári tisztviselőknél* — igen helyesen — *nem* szabad ilyen kezességet vállalniok.

A könyvtár nyitva van vasárnapok és ünnepnapok kivételével d. e. 9—1-ig; hétfőtől péntekig d. u. 3--5-ig. Az olvasóterem ugyanaz napokon, csakhogy délután 1 órával tovább.

A személyzet áll az igazgatón kívül egy aligazgatóból, 3 könyvtárosból (Bibliothekar), 6 őrből, 4 segédből és kisegítő munkaerőkből. Mint látható, kellő mennyiségű személyzetből.

A könyvtár budgetje 65,000 márka dologi, 52,250 márka személyi kiadások.

Irodalom.

a) *Nyomtatott címjegyzék.* Verzeichniss d. Handbibliothek des Lesesaales d. Universitäts-Bibliothek zu Leipzig, 1896. 8° 1401.

b) *A könyvtárra vonatkozólag:* Schwenke P. Adressb. der deutschen Bibliotheken.

A Minerva megfelelő évfolyamában néhány adat.

Az egyetem évkönyveiben évenkénti statisztikai adatok.

VII. HALLE.

8. A hallei egyetem könyvtára.

A 17-ik század utolsó éveiben, 1696-ban alapították mega hallei egyetem könyvtárát, Simon I. G. tanár könyvgyűjteményének megvásárlása által. A miből látszik, hogy bárhol alkalmas mód lehet egy könyvtár alapjának megvetése egy nagyobb könyvgyűjteménynek megvásárlása révén. Ez a fiatal csemete, melyből aztán terebélyes, hatalmas fa fejlődhetik. Két év múlva, 1698-ban, a berlini királyi könyvtár dublettái szaporították az új könyvtár könyvállományát. Nehány könyvgyűjtemény vásárlásán kívül egész sereg szétosztatott kolostorból kapott könyveket a hallei könyvtár. A könyvtár alapja kezdetben csak 200 tallér volt. 1823-ban a *wittenbergi* egyetemi könyvtár könyveinek nagy részét, a teológiai és filológiai szakok kivételével, a hallei könyvtárba kebelezték be. Ez alkalommal rendkívül értékes szakgyűjteményt, a Ponickau féle külön könyvtárt is megkapta Halle. *Ponickau* János Hugó drezdai haditanácsos Szászországra és Thüringiára vonatkozó könyv- és kéziratgyűjteményt és 3000 frt tőkét ajándékozott a wittenbergi egyetemnek, a XVIII. század végén. Az egyetemi könyvtár részére 1878–80-ig modern raktárrendszer szerint új könyvtári épületet építettek *Tiedemann* tervei szerint.

A könyvtár műveinek száma a legújabb kimutatás szerint (1898/9) 202,500 kötet és 811 kézirat. A Ponickau féle könyvtár áll jelenleg 1041 kéziratból, 15,800 kötet könyvből és mintegy 35,000 füzetből. A könyvtárba nincs bekebelezve, de ott tartják az épületben a *Deutsche Morgenlandische Gesellschaft* könyvtárát. ezorientális tárgyú könyvgyűjteményt és a hallei magyar könyvtárt, melyről alább szólunk.

A *könyvtár épülete*, mint említők, 1878-80-ig épült, *Tiedemann* tervei szerint és pedig francia mintára. Német

szakírók, így *Graesel*, mintaszerű könyvtárnak állítják a hallei könyvtárt. Tagadhatatlan, hogy a hatalmas háromemeletes épület, a könyvtári tudomány legújabb kívánságainak, követelményeinek túlnyomó részben megfelel. De kötelességünk teljes őszinteséggel számot adni egyik hiányáról, annál is inkább, mert az újabb könyvtárak építésénél e hiba elkerülésére nagyon kell vigyázni. A bejárat, az olvasóteremhez való 'följárat, szóval az egész előcsarnok sötét. Felső világítása van, mely nem elég, úgy hogy nappal is többnyire lámpa ég az előcsarnokban és lépcsőházban. Oldalvilágítás is kellett volna — így megfelelő világosság jutott volna. Ettől eltekintve, tényleg a hallei könyvtár több tekintetben mintaszerű. Mindenekelőtt a fekvése kitűnő. Köröskörül szabadon fekszik és *Hartwig* úrtól, a német bibliographia és könyvtári szakdoyenjétől nyert adatok szerint, az épület normális könyvszaporodás mellett kiegészíthető új szárnyakkal, 100 évi időre. Az, hogy minden oldalról szabadon fekszik az épület, tűzbiztonsági szempontból megbecsülhetetlen. Hogy gondoskodtak szabad helyről, melyre az épületet terjeszteni lehet, igen bölcs előrelátás. Nem egy könyvtár vált használhatatlanná e fontos elővigyázat mellőzése miatt. A háromemeletes épület földszintjének és első emeletének egyharmad részét, felső két emeletét pedig teljesen a könyvraktárak foglalják el. A bejáratától balra, földszinten a *Morgenländische Gesellschaft* könyvtára van elhelyezve, mellette külön csomagoló szoba, melyben, mint a legtöbb modern könyvtárban, az érkező és elküldendő csomagokat bontják, csomagolják. Bármilyen apróságnak lássék ez a külön helyiség: tűzbiztonsági szempontból is figyelemre méltó. Következik a bejáratától balra a *Ponickau* féle könyvtár. A bejáratától jobbra, a földszinten, a kapus lakása, aztán külön szobák a rézmetszetek, a kéziratok és inkunabulunok számára. A földszint többi részében könyvraktár van.

Az első emeleten a lépcsővel szemben a könyvkiadó szobába jutunk, mely az olvasóteremre nyílik. Itt is az

olvasóteremben a padlót linolin-lemezek borítják. Az olvasóteremben 60 hely van olvasók részére és katalógus áll rendelkezésükre. Az asztalok 10—10 olvasóra számítva, 5—5 méter hosszúak, 125 m. szélesek. Külön, nagyobb kézikönyvtár nincs. A könyvkiadó mellett jobbra külön ruhatár van, ezen az oldalon van a tanárok külön olvasóterme, mely nélkül modern egyetemi könyvtár el sem képzelhető. A lépcsőföjárattól balra van a könyvtár-igazgató szobája és a könyvtári örök helyisége. A második és harmadik emelet teljesen könyvraktár. A főlépcsőn kívül külön melléklépcső áll rendelkezésre tűzveszedelem alkalmára, vagy a munkások részére javításonál. A könyvtárt csakis tűzbiztos anyagokból építették. A főlépcső gránit, a könyvraktár belsejében levő lépcsők vasból vannak. Az épület alatt pince nincs, csupán a központi légfűtés részére való földalatti helyiségek léteznek. Azonban a nedvesség ellen az épületnek alá nem pincézett részében 80 cmnyi üres hely van, melyet a fűtési rendszer felhasználásával gondosan szellőztetnek. A könyvtárak 23 m. magas könyvemeletekre vannak osztva, mindenik emelet könnyű öntött áttört vas-padlóval két könyvemeletet képez. A világítás oldalt történvén, kifogástalan. A könyvállványok fából készültek. A könyvállványok mellett — külföldi mintára — 18 cm. széles szabad hely vonul végig, hogy a felső világosság a könyvek alsósorát jobban érje. Ez a szabad hely széles közökre font dróttal van behálózva, hogy könyv át ne hullhasson rajta. Hogy a felsőbb polcokról a könyveket könnyen lehessen levenni, vaslépcső van itt is. Említsük még föl, hogy a villámhárító magában az épület belsejében levő vasszerkezeten három, a fedélig érő vasoszlopon vezeti le a villámcsapásokat. A könyvek szállítására ellensúlylyal ellátott, kézrel vezetendő szállító gép áll rendelkezésre.

Az épület egyik hiányossága, hogy nincs benne külön helyiség a cimeliumok, ritka nyomtatványok, kéziratok *kiállítására*. A legújabb könyvtárakban köve tika párisi

Bibl. Nationale és a British Muz. könyvtára helyes példáját: állandó, vagy időnként változó kiállítást rendeznek e célra föntartott alkalmas helyiségükben. A kiállítások tanulságosak és érdeklődést keltenek a nagyközönségben, a fiatalságban a könyvek iránt. Ezért kár, ha új könyvtári épületben ilyen célt szolgáló intézményt nem honosítanak meg.

A könyveket szakok szerint helyezik el. A könyvvállványokon alól a folio, aztán a 4°, a felső polcokon az 8° alakú művek vannak elhelyezve. A 25 cm. magas és kisebb könyvek a 8°, a 25—35 cm. magasak a 4°, a 35 cm.-nél magasabbak folio alakuaknak vétetnek. A könyvpolcokról meg kell említenünk, hogy ezek vas-csapok (Stellstift) által vannak felosztva, amit magunk részéről, mint azt e műben több helyen, így a strassburgi könyvtárról szólva is mondtuk, most már, midőn jó rendszerű mozgatható polcok vannak, újabb könyvtár építésénél alkalmazandónak nem tartunk. A legnagyobb alakú műveket külön csoportosítva helyezik el.

A beérkező könyveket *Accessions Journalba*, szerzemény-könyvbe vezetik, az ajándék műveket egészen külön naplóban kezelik, aztán az alfabetikus cédulakatalalogusba, melyet két példányban készítenek, egyik az olvasóteremben áll az olvasók szabad használatára és rögtön a tárgykatalogusba. A dissertációkról külön cédulakatalogus van. A tárgykatalogus mintegy 140 kötetből áll, a Ponickau féle két. külön 25 kötet, 2 köt. kézirat két. és külön két. az inkunabulumokra.

A könyvek szaporítása tisztán az igazgató intézkedésére történik. Van könyvtári bizottság is a könyvtár mellett, de alig jut tennivalója.

Igen praktikus és követésreméltó a könyvek elhelyezésénél az, hogy valamennyi füzetes mű, a folytatások, és természetesen a folyóiratok is, külön kezeltetnek. A könyvraktárban csakis teljes művek, illetve kötetek vannak. A szabályzat külön pontban kötelezi a könyvtári

tisztviselőket, hogy midőn a könyvtár közelében tűz üt ki, azonnal kötelesek a könyvtárban megjelenni, hogy a könyveket mentő munkálatokat vezessék és részt vegyenek bennök.

A könyvek kezelésére és általában a könyvtári élet több ágára nézve *Hartwig* úrnak, Németország egyik leg-hirnevesebb könyvtári szakemberének, a *Centralblatt Bibliothekswesen* alapítójának elveit személyesen volt szerencsém tőle magától hallani. Ilyen szaktekintélynek külön-véleményei is érdekesek és méltók arra, hogy legalább is gondolkozzunk rajtuk. *Hartwig* például a szak-katalógusok kinyomatását *merőben fölöslegesnek* mondja. Úgy is elavúlnak egyes kötetei — így véli — ellenben kell egy teljes szakkatalógus, egy tárgycímjegyzék, melybe a könyvtárba inkorporált művek azonnal bevezetendők.

Ezt a nézetét *Hartwig*nak teljes tisztelettel bár, de nem osztjuk, ellenben mindkettő: a törzsállomány szak-címjegyzéke után lígy az 1—2 évi szaporulatokról számot adó szakcímjegyzékeket, mint az általános szakcímjegyzéket és pedig tárgy szakjegyzéket (*Realkatalog*) szükségesnek, a szaporulatokról kiadott szakcímjegyzékeket legalább is hasznosnak tartjuk.

A másik különvéleménye *Hartwig*nak az, hogy a statisztika merőben fölösleges. Mi célja van annak — kérdi — hogy az olvasóterem forgalmáról, a könyvkiadásról, nagy munkával statisztikát vezessenek? Nézetünk szerint a lehető pontos statisztika a könyvtár használatának egyik állandó mutatója, mely főleg arra nézve adhat hasznos útmutatást, megfelelnek-e a könyvtárnak a közönség által használt helyiségei, a személyzet száma, a szükségletnek? Túlságos fontosságot magunk sem tulajdonítunk a statisztikának, bár kulturtörténelmi jelentősége sem tagadható.

Följegyzésre és főként követésre méltónak tartom e kiváló szakembernek azt a nézetét, mely a hivatását szerető könyvtári szakembernek egyik vezető eszméjét képezze: »A könyvtári tudományok alkalmazásában,

a könyvtári életben — úgymond — *nincsenek egyedül üdvözítő elvek*». Valóban, a viszonyok, a gyakorlat, a szükség szerint kell alkalmazni a könyvtári szaktekintélyek elveit is. Ezért nem szabad rajongani külön valamely nemzet könyvtáraiért, például csakis az angol, vagy csakis az olasz könyvtárakért. Ellenben alkalmaznunk kell minden általunk ismert nevezetes könyvtár, vagy könyvtári szaktudós elveiből azokat, melyek a mi könyvtáraink, társadalmunk viszonyainak megfelelnek.

A hallei egyetemi könytár használatát illetőleg teljesen érvényre jut az újabb, felvilágosodott liberális szellem a könyvtári életben. Minden előzetes engedély nélkül bárki használhatja a könyvtár olvasótermét. Könyveket az olvasóterembe hozni nem szabad, az ellenőrzés céljából. Ha kinek mégis múlhatatlan szüksége van, hogy magával hozott művet is használjon, köteles azt úgy érkezése, mint távozása alkalmával az ellenőrző képviselőnek felmutatni. Az olvasóterem előtt szekrények vannak a kíváncsiak részére, a könyveket kellő idővel előbb kell kérni, így péld. mindennap reggel kiveszik a könyvkérőlapokat és aznap csak azokat a műveket adják ki hazavitelre. Csakis egyetemi tanároknak szabad bármikor a könyvraktárból is, saját maguk részére könyvet kihozni és beírni hazavitel céljából.

A könyvtár forgalmi statisztikája 1898 nyári félévben és 1898/99 téli félévben: (az új igazgató állította össze) 28,438 kötetet adtak ki és az 1898-ik nyári félévben 518, az 1898 9. téli félévben 492 tanuló használta a könyvtárt.

A könyvtár nyitva van hétfőn, kedden, csütörtökön, pénteken 8—1-ig; szerdán és szombaton 9—12-ig, 2—4-ig; az egyetemi szünnapokon 9—1-ig d. e.

A személyzet áll 1 igazgatóból, 2 főkönyvtárosból (megfelel a mi könyvtári őrünknek) 2 könyvtárosból (könyvtártiszt nálunk) egy segédkönyvtárosból és két gyakornokból, megfelelő szolgaszeméllyel.

A budget 53,801 márka évenként; ebből fizetésekre

megy 28,286 m. dologi kiadásokra, könyvekre 25,515 márka.

Irodalom

a) *nyomtatott címjegyzék.*

Nincs. A könyvtárban levő folyóiratok jegyzéke ki van nyomtatva, továbbá a *tárgycímjegyzék* (Realkatalog) vázlata. (Beihefte zum Centralblatt für Bibliothekswesen 3.) Leipzig 1888.

b) *a könyvtárra vonatkozólag*

Tiedemann: Die Universitätsbibliothek in Halle a. d. S. Zeitschr. f. Bauwesen Jhg. XXXV. 1885.

Schwenke: Adressb. d. deutschen Bibliotheken (Centralbl. f. Bibliothekswesen H. 10.) Leipzig 1892—93.

Minerva: Bd. II. és Bd. IX.

Grasel: Grundzüge d. Bibliothekslehre. Leipzig 1890, több adat.

*

A hallei magyar könyvtárról is szólnunk kell e helyen. Nem tárgyalhatjuk itt részletesen e könyvtár ügyét, mert kívül esnék e mű keretén. Ámde, mint elsőrangú bibliográfiai nevezetességre, rá kell mutatnunk. E könyvgyűjtemény régi neve: *Bibliotheca Nationis Hungaricae-Vitebergensis*. Ugyanis Wittenbergben volt állandó helye, a reformatio korától kezdve (mely időig visszavihető eredete) 1829-ig. A hallei és wittenbergi egyetemnek 1829-ben történt egyesítése után, a magyar könyvtárt hajókon hozták a wittenbergi egyetem könyveivel együtt Haliéba. E hurcolkodás alkalmával a könyvtár természetesen megkárosodott, több igen becses, eredeti okmány és mű odaveszett. *Cassai* Mihály wittenbergi tanár hazánkfia volt a könyvtár tulajdonképpen való megalapítója, részére hatalmas alapítványt tevén, melynek kamatja jelenleg évenként 600 tallér. Egész sereg becses mű, hungarikumok voltak s még vannak benne, bár több mű és kézirat, melyről a régi katalógusok tudnak, elkallódott. A hallei egyetem hihetetlenül rossz és alkalmatlan helyet adott ennek a könyvtárnak. 1881-ben emlegették már a *Magyar Könyvszemlében* M.N. Múzeum

kéziratai közt talált és Wittenbergában 1755-ben készült katalógus másolata alapján a hallei könyvtárt, mint a melyben 1030 magyar vonatkozású nyomtatvány és kézirat van. Nehány könyvet 1881-ben a múzeumi könyvtár át is kért kölcsön a hallei egyetemtől, meg is kapott. 1881-ben Majláth Béla¹, nyilván a múzeum előjáróságának tudtával, kijelentette, hogy a Múzeum oda fog törekedni, hogy e becses nagy magyar könyvtárt megszerezze. Ami valóban helyes, kíváncsú és jogos terv volt. Fájdalom, tervnek maradt mai napig. Sem a Múzeumnak, sem az evang. egyháznak, ez utóbbinak az 1886. évben hivatalosan is megpróbált fáradozásai ellenére, nem sikerült a könyvtárt hazaszereznie. Pedig a könyvtár kétségtelenül magyar tulajdon és habár a hallei egyetem felfogása az, hogy magyar alapítvány, a hallei magyar ifjak részére: megfelelő könyvsere által a hallei magyar ifjak részére használhatóbb modern tudományos műveket kaphatna és kötelessége volna, a nemzetközi jogosság és méltányosság úgy kívánná, hogy a könyvtár régi könyveit és kéziratait arra a magyar földre küldje, melyből és mely számára azok adattak. Ezzel helyre is hozná azt a tudományos szempontból menthetlen, hibáját, hogy a könyvtárt 1829 óta rossz helyiségben tartotta, hogy több művét incorporálta, hogy bár azért nem akarta visszaadni, mert, mint alapítványt, a magyar ifjúság részére megtartani kívánta: célszerűtlen elhelyezése, rossz helyisége által, jóformán használhatatlanná tette.

A könyvtárnak két első könyvtárosa Halléban (1829-ben) *Kalchbrenner* Károly és *Stenzel* Hugó voltak. Későbbi könyvtárosai közül, kik igazán megható gondnal és szeretettel örködtek a könyvtár fölött, kik megtették mindent, amit erejük engedett s megvédték a könyvtárt minden illetéktelen oldalról jövő káros szándéktól; fölemlítendő első helyen *Schneller* István dr., jelenleg a

¹ M. Könyvszemle 1881. 240—42. 1.

kolozsvári egyetemen a paedagogia professora, ki pár évig volt könyvtáros, továbbá a 80-as években *Szlávik* Mátyás és *Stromp* László, jelenleg a pozsonyi prot. theologiai akadémia tanára, ez utóbbi egyháztört. és paedagogiai író, Schneller prof. tanítványa. Ami pedig a könyvtárra vonatkozó irodalmat illeti, mely egyúttal sarkalta a mozgalmat a könyvtár visszaszerzésére: a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap-ban* Szlávik Mátyás 1882-ben, mint akkor a haliéi magyar könyvtár könyvtárosa *A hallei wittenbergi *Bibl. Hungarica* rövid ismertetése* c. alatt írt cikket (525—529. l.). Ismertetésével kapcsolatosan Haan Lajos csabai evang. lelkésznek hosszabb jegyzéket és értesítést küldött, melynek következtében Haan, mint az egyetemes egyház egyik főjegyzője, az ág. h. egyetemes egyháznak 1882. évi okt. 18—20-án Budapesten tartott gyűlésén, a könyvtár ügyében indítványt tett, melyre nézve az idézett folyóirat szerint¹ elhatározott, hogy a hallei egyetemhez kérvény intéztessék az ott levő Bibl. Hung.-nak az egyetemes egyház számára való átengedése iránt. Csak a kéziratokat kérték a Haan által megírt és Haliéba elküldött kérdésben, de a hallei egyetemi tanács, mint fönnebb említők, visszautasította a kérést, udvarias formában. 1886-ban ismét fölújították a könyvtár ügyét. Révész Kálmán az idézett egyházi folyóiratban,³ valamint *Stromp* László³ és *Szlávik* Mátyás érdekes és becses cikkekben, a lelkesedés melegével, az igazságérzet öntudatával szólaltak föl a könyvtár ügyében, Révész pedig ismertette a könyvtár becses hungarikáit. Révész cikkét a *Magyar Könyvszemle*⁴ átvette, bibliográfiái ismertetését jegyzetekkel kísérte, egyúttal jegyzet alakjában ismertette a könyvtár ügyének fejlődését, állását, biztosítván a közönséget, hogy a múzeumi könyvtár az ügyet *nem ejtette el*.

¹ Prot. Egyh. és Isk. Lap 1882. 1374. l.

² U. a 1886. 1301-1305. l.

³ U. o. 1402-4404. l.

⁴ M. K. 1886. 254. és köv. lapjain.

Azóta annyi történt, hogy a könyvtárt a haliéi egyetemi könyvtárban helyezték el és ott külön kezelik. Ez haladás, abból a szempontból, hogy így a könyvek nem mennek tönkre, mint az előbbi célszerűtlen helyiségben, jobban is hozzáférhetők. Természetesnek tartjuk azonban, hogy azáltal, hogy az egyetem végre alkalmas helyet adott a könyvtárnak, nem fog az beolvasztatni az egyetemi könyvtár könyvállományába, mint ez egyes művekkel megtörtént. Az ügy maga még mindig nem jutott dűlőre, de hisszük, hogy előbb-utóbb meg fog történni az, a minek jogosság és méltányosság szempontjából meg kell történnie: a 4000 kötetnyi könyvtár számos kéziratával együtt magyar földre kerül.¹

VIII. BERLIN.

9. A királyi könyvtár.

(*Königliche Bibliothek.*)

Európa legnagyobb könyvtárai közt méltán foglal helyet, könyvkincsét és kitűnő adminisztrációját illetőleg. A porosz fejedelmek legtöbbjének bőkezősége, az állam szerencsés viszonyai hatalmas eszközöket nyújtottak fejlesztésére, melyhez nagyon hozzájárul, hogy idejekorán jutott köteles nyomtatványpéldányokhoz.

A királyi könyvtár alapításának esztendejét 1659-re lehet tenni. A nagy választó fejedelem, Rave új udvari könyvtárosának ez évben megrendelte, hogy kastélyának könyvtárát rendezze. E fejedelem halála után 20,000 kötet könyv maradt már. Fia és utódja I. Frigyes, nem érdeklődött a könyvtár iránt, a könyvtárosok is teljesen elhanyagolták a könyvbeszerzést, úgy hogy mikor II. Frigyes Vilmos uralomra jutott, csak a könyvtár pénz-

¹ Kezelésére a Halléban tanuló magyar ifjak közül kettőt örneke választanak jelenleg is.

tárában talált fölösleget, 3000 tallért. A katona fejedelem rögtön fölhasználta a pénzt, a könyvtár részére pedig évenként, állítólag néha 4, máskor 20 tallérnál többet nem adott. Jóra fordult a könyvtár helyzete II. Frigyes uralkodása alatt, ki évek során át, évenként 8000 tallért adott és palotáját építtette, *Nutrimantum spiritus* felirattal, 1774—1782-ig. Később *Humbolt* Vilmos védelme és buzgólkodása alatt, a szabadságharcok után, nyert nagyobb föllendülést a könyvtár és főként a német-francia háború után, mikor bőséges anyagi segítséget bocsátottak rendelkezésére. 1884-ben kibővítették a könyvtár épületet egy szomszédos palota hozzácsatolásával.

Könyvkincsének gyarapodását kezdetben kolostorok, felosztatott intézetek könyvtárai képezték és dubletták. Egyik nevezetes vásárlás a könyvtár részére Luther Márton hagyatékából, Luther eredeti kéziratainak és több bibliájának megszerzése volt. Már 1661-ben megkapta azt a jogot, hogy mindenik nyomtatványból, mely Poroszországban megjelent, egy példány illeti. Később, mai napig a könyvgyűjteményeknek és kéziratkollekcióknak egész sorát vásároltak meg a könyvtár számára.

A könyvtár műveinek száma a legutóbbi (1899.) statistika szerint: kerek egy miiló kötet könyv; kézirat mintegy 30,000. A kéziratokból 13,000 drb. keleti, 3288 sanskrit, 6500 drb. arab, 1177 perzsa, 259 héber, 523 török, 106 örmény, 90 abyssiniai kézirat. Egész sereg inkunabulumán kívül érdekes különlegességei: a *Bledow* féle, sakkjátékra vonatkozó könyvtár, melyet 1846-ban vásároltak meg, továbbá I. Vilmos császár rendeletére megkezdett gyűjtemény az 1870/71 iki háborúra vonatkozó művekből, mely gyűjteményt most is szaporítanak. Egy gyűjtemény a reformáció és ellenreformáció történetére vonatkozólag, egy röpirat-gyűjtemény ugyancsak az 1870/71-iki háborúra, gazdag térképgyűjtemény, nagy gyűjtemény zeneművekből nyomtatásban és kéziratban. Ez utóbbiak közt egész sereg újabb zeneköltő hátrahagyott

zeneirodalmi kéziratai vannak, közöttük *Mendelssohn-Bartholdy* és *Cherubin* hagyatéka.

A *könyvtár épületéről*, a ini szempontunkból, kevés leírni valónk van. Hatalmas barokk stílusban épített palota, nagy termekkel, a múlt század tipikus könyvtári palotája, könyvraktárában falig érő magas könyvpolcokkal, melyekre, mint minden régi könyvtárban, létrákon kell feljutni. A nagy olvasótermen kívül, melyben 150 olvasóra van hely, 6000 kötetnyi kézi-könyvtárral, folyóiratoknak, kéziratoknak, térképeknek külön olvasó szobái vannak, úgyszintén a zeneműveknek. Könyvfelhuzó gépei víznyomásúak.

A könyvtár, kivéve a külön gyűjteményeket, könyvállományában is szak szerint van elhelyezve. Mint minden régi könyvtárban, ebben is a régebbi szerzemények közt sok a colligatum: több különböző mű egybekötve, ezeket mai napig sem választották szét.

A beérkező új műveket címét, a szerzeménykönyvbe való bevezetés után azonnal, leírják és kinyomtatják, a könyvet rögtön könyvkötőhöz küldik, mire onnan visszaszakerül, kész róla a nyomtatott cédula is, ekkor aztán a bekötött példány segítségülvétele mellett történik a nyomtatott cédulának a szakkatalógusba való beosztása.

A katalógusokat 1892 óta azzal a módszerrel vezetik a mely leghelyesebb: a címek kinyomatásával a *British Muzeum* könyvtára példájára. A papír féloldalára nyomtatott címeket akárhány katalógusba be lehet igtatni, ami beragasztás által történik, sőt a berlini könyvtár e címeket szétküldi a nagyobb német könyvtáraknak. *Ez a legfontosabb*, a legmodernebb, a legtanulságosabb és követésre leginkább való e királyi könyvtárnak igen derék és minden tekintetben szakszerű kezelésében és igazgatásában. Egy központi könyvtár, mely munkáját küld, feldolgozott munka alakjában szerteszét az ország könyvtáraiba. így a vidéki könyvtárak az általuk felhasználható cédulákat készen kapják, nem kell nekik lemásoltad! iok.

A berlini királyi könyvtárnak mindenekelőtt több száz kötetből álló betűrendes katalógusa (Namenkatalog) van, melyet bárki szabadon használhat, van továbbá tárgykatalógusa is 610 kötetnyi (Realkat.) valamint kinyomtatott számos kézirat katalógusain kívül újabb kéziratairól is katalógusa. Az új czédulákat beragasztják a kötetes nagy katalógusokba, melyekbe új lapokat is lehet beleiglatni.

A királyi könyvtár nagy és mondhatni európai híré hasznavehetőségét, mint ezt *Schönherr* Gyula helyesen figyelte meg, szakkatalógusa kitűnő szakrendszerének köszönheti. Hangsúlyozzuk azonban azt is, hogy a hatalmas könyvtár, kikölcsönzése által, melyet nagy készséggel teljesít és melyre egészen külön és főszlyt is fektet, szintén megérdemli azt az elismerést, melyben részesül.¹

A könyvtár használatára csakis jegyekkel rendelkezők vannak jogosítva. A nyomtatványok osztályában kétféle jegyeket ad ki a főigazgatóság és pedig az olvasóterembe és kikölcsönzésre jogosítót. Az olvasóterembe szóló, csakis ide jogosít belépésre, a kikölcsönzésre szóló engedélyt ad egyúttal arra is, hogy a könyv-kikölcsönzésen kívül bármikor az olvasóterembe is léphessen a jegy tulajdonosa. *A berlini főiskolák hallgatóinak személyi igazolványai egyúttal belépőjegyek az olvasóterembe.*

Kikölcsönzési jegyeket adnak az igazgatóság által ismert tudományos vagy egyébként tekintélyes állású egyéneknek, másoknak ellenben csakis kezességi nyilatkozat mellett, melyet tekintélyes egyéntől, előkelőbb közhivatalnoktól kell kérni és melynek tartama két évre szól, hacsak a kezes nem köti ki, hogy rövidebb ideig szóljon a kezességi határidő. Állami tisztviselőknek nem szükség-

¹ Minthogy a könyvtár szakrendszerét *Schönherr* Gyula külön ismertette, a szakrendszer beosztását e helyen közöltni fölöslegesnek tartom, hanem utalok *Schönherr* Gyulának »A berlini udvari könyvtár szakrendszere« című és a *Magyar Könyvszemle* 1894. évfolyamában, 52—59 lapokon, olvasható jeles ismertetésére.

ges kezességi nyilatkozat. A folyóiratok terméből folyóiratok új füzeteit ki nem kölcsönzik, régebbi füzetet a kötetlen évfolyamból legfönnebb három napra adnak ki. Térképeket nem kölcsönöznek ki. Aki könyveket hoz magával, köteles az ellenőzés céljából azokat bemutatni. Az olvasóteremben szükséges műveket lehet postán is előre kérni, vagy a könyvtár épületében levő szekrénybe dobott kivonatlappal, vagy a felügyelő tisztviselőnek átadott kivonatlap útján. Az előbbi két módon kért műveket két óránként intézik el, az utóbbi módon kérteteket lehetőleggyorsabban.

A könyvraktárba lépni csakis külön igazgatósági engedély mellett szabad, külön Írott engedéllyel. Mihelyt észreveszik, hogy valaki a könyvraktárban a legcsekélyebb rendetlenséget okozza, azonnal megvonják tőle a belépési engedélyt.

A *kikölcsönzésre* szokásos eljárását és kezelését a könyvtárnak szintén érdemes részletesebben tárgyalnunk. Említettük, hogy a könyvtár erre a működésre kiváló súlyt fektet és alább a könyvtár forgalmáról adandó statisztikánkban látni lehet, hogy tényleg a könyv-kikölcsönzés jóval nagyobb, mint az olvasóterem forgalma.

A kikölcsönzésre külön helyiség van fenntartva, külön bejáratral. A kikölcsönzésre kért műveket *előre* kell megrendelni, kívánat-lapokkal, melyeket vagy a könyvtár épületén levő levélszekrénybe kell dobni, vagy pedig postán beküldeni. Megrendelési vagy könyvtári lapokat 25 drbot 10 fillérért előre lehet vásárolni. A reggel 9 óra előtt megrendelt művek 11 órától, a 11 óráig megrendelt művek 1 órától kezdve a könyvkikölcsönzési helyiségben rendelkezésre állanak. 11 óra után megrendelt műveket csakis másnap lehet megkapni. Ha sok a munka, leszálítják az azon napon elintézendő könyvkérések számát. A könyvkivevő köteles módot nyújtani arra, hogy sürgős szükség esetén bármikor vissza lehessen hozni tőle a könyvet. E célból lakását pontosan kell megjelölnie és

ha elutazik, gondoskodnia arról, hogy a könyveket bármikor vissza lehessen hozni. *Más neve* alatt könyvet kivenni nem szabad. Ritkább és enciklopédikus műveket csak különösen kivételes esetben adnak ki. Tíznel több művet nem adnak ki azoknak, kik kezességi nyilatkozat mellett vettek ki könyvet. A kikölcsönzési határidő azok részére, kik kezesség mellett vesznek ki könyvet: egy hónap. Azoknál, kik nem kezesség mellett kapnak könyvet, ha más nem kéri a művet, két hónapig is künn tartható; de ha kéri, akkor egy hónap múlva bekérendő. E célra, e kérések nyilvántartására külön könyvet (Desiderienbuch) vezetnek. Mihelyt a mű, melyet valakitől visszakértek, ismét szabaddá válik, az előbbi olvasó rendelkezésére bocsájtják. A könyvek kikölcsönzési határidejének meghosszabbítása, anélkül, hogy a műveket vissza ne hozzák a könyvtárba, nem lehetséges. Március és aug. elején valamennyi művet be kell küldeni. E célra kitűzött napokat a birodalmi hivatalos közlöny, a *Reichs- und Staatsanzeiger* adja tudtuk A könyvek átvizsgálása idején könyvkiadás nincs. Őszintén megjegyezve, mi elégnek tartanók évenként egyszer ezt az ellenőrzési szemlét. De legalább egyszer évenként tényleg föltétlenül szükséges.

Nagyon szigorú, de egészen helyes és mindenütt követésre méltó eljárást követnek azokkal szemben, kik a könyveket a kellő határidőre be nem küldik. Csakis ilyen szigorúság mellett lehet a közönség érdekeit megóvni, azokkal szemben, kik a könyvtár felszólításaival nem törődnek. Aki a kikölcsönzött könyvet az előirt időre be nem küldi, azt *bérmentetlen* levelen szólítják föl kötelezettségeinek teljesítésére. Ha ennek a fölszólításnak az illető nem tesz eleget, egy könyvtári szolgát küldenek a műért és a szolgának egy *márka* jár. Ha a művet ilyen úton nem lehet megkapni, a *rendőrség segélyét veszik igénybe*, sőt, ha ez sem elég, a törvényszékhez fordulnak, az eljárás összes költségeit a makacskodó viselvén.

Aki hosszabb ideig könyvtári szolgálatot teljesített, csak az tudja kellően méltányolni azt a helyes eljárást, mely megállapított szabályrendelet alapján, minden további hosszadalmasság nélkül, visszaszerezheti a könyvtár könyveit olyanoktól, kik legtöbbször kényelmeskedés, vagy közönyösség miatt a könyvtár felszólítását figyelembe nem véve, a kivett könyveket évekig is képesek maguknál tartani, még ha szükségük sincs rájuk és más használni óhajtja ugyané műveket.

Igen gyakorlati intézkedés a helyben kikölcsönzők részére az, melyet *Frankfurtban* is alkalmaznak. A helyben levő *csomagszállító társaság* (Packetfahrt-Gesellschaft) közvetítésével küldik haza a könyveket. A kinek szüksége van könyvre, borítékban beküldi az előre vásárolt kíváncsi lapon könyvrendelését. A könyvtár erre a csomagszállító társaság útján (nálunk szállító-hivatalnak hívják) küldi haza a műveket. A szállítási díjak a következők: 1—5 kilogrammig 10 fillér; 5—20 kilogrammig 20 fillér; 10 kilogrammon felül 30 fillér. Az ember azt hinné, hogy nagy mértékben veszik igénybe ezt a kényelmes módot, de *aránylag* kevesen használják, naponta átlag 23 csomag megy e könyvtárból ilyen úton.

Vidékre könyveket az igazgatóság engedélyével lehet kapni. A vidéki *felsőbb* tanintézetek részére külön megállapított szabályok szerint rendes kikölcsönzés foly, de nem az egész német birodalomba, hanem a berlini könyvtár u. n. kerületébe, mely külön van megállapítva. Ezekre nézve a kikölcsönzési határidő 3 hét. Ki vannak zárva a kölcsönzésből az olyan művek, melyek az illető tanintézetre nézve, célját tekintve, mulhatatlant!! nélkülözhetetlenek. A könyvek küldése hivatalból portómentesen történik, a fölmerült költségeket időközönként leszámolás útján egyenlítik ki. A kikölcsönzés a felsőbb tanintézetek tanárainak tudományos működésük elősegítése céljából történik, mint ezt *Bőssé* közoktatásügyi

miniszter 1897 október 31-én kiadott rendeletének bevezetésében határozottan kifejezi.¹

Azokat, akik Berlin kerületéből 30 kilométernyi távolságnál nagyobb távolságra nem laknak, kívánságokra, helyi lakóknak lehet tekinteni a kikölcsönzést illetően.

Egyik intézkedés a vidékre kikölcsönzésre nézve az, hogy a berlini kir. könyvtárhoz csak olyan kérések intézendők, melyeket ellátni az illető által közelebbről elérhető egyetemi vagy más vidéki könyvtár útján nem lehetett. Ezért könnyebben teljesíti a könyvtár azokat a kéréseket, melyek valamely vidéki könyvtár útján jutnak hozzá. Ritkább vagy becses művet vidékre csakis könyvtárhoz küldenek, mely azt kizárólag a saját épületében engedi használni. *Kéziratokat* csakis így küldenek el. A főigazgató engedélyével különösen kivételes esetben adnak ki kéziratot tudósoknak, akinek azonban köteleznie kell írásban magát arra, hogy másnak nem adja oda a kéziratot és ennek elveszése esetén kész a főigazgató belátása szerint kárpótlást adni.

Megjegyezhetjük, hogy e könyvtárnál is egész sereg kész nyomtatvány áll készen, minden elképzelhető könyvtári hivatalos alkalomra. A rövidebb vagy hosszabb időre kiadott műveket külön-külön számú térítvényeken tartják számon

A könyvtár forgalma 1898-ban a következő volt: Kikölcsönzés helyben mintegy 175,000 kötet, az olvasóteremben mintegy 99,000 kötet, szétküldés kölcsön mintegy 12,000 kötet.

A királyi könyvtár nyitva van vasárnapok és ünnepnapok továbbá husvét és karácsony szombatja kivételével, összes helyiségeiben való használatra, délelőtt 9-től d. u. 3-ig, a nagy olvasóterem nyitva van reggel 9-től este 9-ig.

Zárva van a könyvtár pünkösd hetén és szeptember utolsó hetén.

¹ Centralblatt f. Bibliothekswesen 1898. 62—63 1.

A személyzet a következő: 1 főigazgató, (General-direktor) a nyomtatványok és a kéziratok osztályának egy-egy külön igazgatója, 9 főkönyvtáros, 23 könyvtáros, 10 alkönyvtáros, 2 assistens, 4 gyakornok, 1 főtitkár, 2 titkár, 2 kiadó, 1 írnok, 29 szolga. Az adminisztratív tisztviselőkkel együtt tehát 56 azaz *ötvenhat tisztviselő* van rendszeresítve.

E kimutatás szerint tehát 100,000 kötetre 5 6 tisztviselő esik. Az európai könyvtári fogalmak szerint fényes szám, mert vannak könyvtárak, melyeknél 100,000 kötetre 2—3 tisztviselő jut, Magyarországon még kevesebb. Ámde az amerikai könyvtáraknál az arány olyan, hogy 100,000 kötetre 10—12 sőt még több tisztviselő jut. Csak is így lehetséges aztán a könyvtárakat megfelelő ideig nyitva tartani, a könyvtár igazgatását, kezelését állandóan, mintaszerű pontossággal vinni.

A könyvtár évi költségvetése a ministerium 1899/900. évi előirányzata szerint következő: Fizetések 216,760 márka; lakáspénz-pótlékok 42,660 m.; más személyi pótlékok 30,650 in.; rendkívüli jutalmak 2000 in.; könyvbeszerezésekre 150,005 m.; dologi kiadásokra 55,324 m. összesen 497,334 *márka*.

Irodalom.

Minthogy a berlini kir. könyvtárról nagy litteratura jelent meg, mely teljesen összeállítva a *Schwenke-féle Adressbuch d. deutschen Bibl.-bán* (Leipzig, 1892-93), a nyomtatásban kiadott *katalógusok* jegyzékével együtt olvasható: e könyvtárról csak az újabb műveket és értekezéseket soroljuk föl, azokat, melyek egy részéből mi is használható adatokat kaptunk.

Benützungs Ordnung für die königl. Bibliothek zu Berlin. Berlin, 1887.

U. ez. A berlini kir. könyvtár legújabb szabályai c. alatt a Magyar Könyvszemle 1887. évi folyamában nem éppen a legszabatosabb fordításban jelent meg. Azóta e szabályzat kibővített, *Schönherr Gyula* dr: A berlini kir. könyvtár szakrendszere, Magyar Könyvszemle, 1894.

Minerva legújabb évf, statiszt. adatok.

10. A berlini egyetemi könyvtár.

A berlini egyetemi könyvtár sok tanulságot nyújt a szakembernek. Legfőbb tulajdonság benne az a negatív tanulság, hogy könyvtári épületet úgy építeni, mint a hogy ez egyetem könyvtárát építették, nem szabad. A könyvtári tudományban ma már kikristályosodott és megállapított a modern könyvtáráépület szükségszerű típusa, mintája. Részletekben el lehet térni ettől, de a kivitel lényegében egyet sem szabad elmulasztani e típusban levő kívánalmakból, mert különben a könyvtár használhatatlanná válik. Alább, e könyvtár épületéről szólva, rámutatunk hibájára, arra a kárra, melyből tanulunk kell.

A könyvtárt 1831-ben alapították. Szaporításáról nagy buzgósággal gondoskodtak, egész sereg tudós könyvtárát vásároltak meg számára, így a *Grimm* testvérek, Jaffé, *Trendelenburg*, *Olshausen* könyvtárait.¹ Említjük itt föl, hogy 1842-ben a Berlinben tanuló magyarok magyar könyvtárt akartak létesíteni. Felszólítást intéztek az akkor élő magyar írókhoz, hogy küldjék meg műveiket. így is, részben saját költségükön, 500 kötetből álló magyar gyűjteményt létesítettek, melyet átadtak a könyvtárnak. E gyűjtemény folytatólagos szaporítására senki sem gondolt.

A könyvtárnak joga van a *Brandenburg* tartományban megjelent művekből köteles példányra, de csak azokat tartja meg a maga számára, a melyekre szüksége van.

¹ Általában, az eddig tárgyalt könyvtárak történetéből láthatjuk, hogy mily nagy szerepük van a tudósok magán-könyvtárainak a könyvtárak könyvvállományának gyarapításában. Örömmel kell felemlítenünk, hogy hazánkban is kezdenek gondot fordítani erre a körülményre. Nem is szabad egyetlen szaktudósnak jelentékenyebb könyvgyűjteményét is elkallódnia hagyni, mint eddig sok esetben történt. Csupán a *Knauz-í(Ae)* hatalmas könyvgyűjteményt említjük föl az újabbak közül, mely antikvárius kezére jutott. Ellenben *Szilágyi* Sándor könyvtárát a vallás és közokt. minister gondossága megtartotta, a bpesti egyetemi könyvtár számára.

A könyvtár tartalma az egyetem által művelt tudományszakoknak felel meg. Áll 149,000 kötetből (1899), 136,438 egyet, nyomtatványból és 26,400 iskolai értesítőből stb. Mintegy harmadfél-száz kézirati kötete van, 65—70 fasc. kézirata és a diplomatika tanítására *Kopp* által alapított gyűjteményből, mely 121 eredeti oklevélből, pecsétekből, íráspróbákból áll.

A könyvtár épületét 1872—73-ban építették. Azonban *beépítették* a házak közé, nem gondolva arra, hogy könyvtárt nem csupán egy-két évtized számára kell építeni. Másfelől a könyvtár helyiségei általában nem felelnek meg a modern kívánságoknak. A könyvek már rég nem férnek el és a *padláson van* 30,000 kötetnyi könyv. Olvasóterme eléggé használható terem, 80 olvasó részére. Az olvasóteremben villamos világítás van. Valamennyi helyiség szűk. Hogy a könyvtárt ebben a helyzetben tartják, annak oka az, hogy 1890 óta rendeletben is ki van fejezve, hogy e könyvtár bizonyos tekintetben *kiegészítő* része a királyi könyvtárnak, midőn egyúttal az egyetemi oktatás segédeszköze. A könyvtár épületének jelenlegi állapota *tarthatatlan*. Most a szomszédban egy épületei kisajátítottak, a könyvtári épületek kibővítése céljából. Ez is csak ideiglenes segítség.

A könyv-állomány alapcím-tárban van katalogizálva, névkatalogus ez, mely 250 kötetből áll. Szakkatalogus nincs még, most van munkában. Az olvasóteremnek külön könyvtára van 1500, műből 5500 kötetben kerek számban. Ezt a könyvtárt mindenki, használhatja, minden kíváncsi nélkül. Ebben a kézikönyvtárban enciklopédikus művek, nevezetesebb szerzők műveinek teljes kiadása, kritikai folyóiratok, egyes tudományok állásáról évi jelentések vannak és a leginkább szükséges kézikönyvek, ez utóbbiak többnyire kettős példányokban. A többi folyóiratok *register* kötetait, a név- és tárgymutatókat itt tartják ebben a teremben. A kézikönyvtárban, mely az olvasóterem közelében van felállítva, 250 mű van 7500

kötetben. Ebben akadémiai kiadványok, szakfolyóiratok vannak. E könyvtárból kíváncsiak mellett adnak ki műveket helyi használatra, azonnal. Végül a tisztviselők szobájában bibliográfiái művek gyűjteménye van, mintegy 50 mű 150 kötetben. Ezeket is használhatják az olvasók. E három külön könyvtár szakok szerint van rendezve és róla nyomtatott szakcímár áll rendelkezésre. Tizenegy főszakra vannak osztva, ú. m. 1. Akadémiai kiadványok és enciklopédiák. 2. Bibliografia és irodalomtörténet. Egyetemek és iskolák. 3. Theologia. 4. Nyelvtudomány és filológia. 5. Szótárak. 6. Történelem és földrajz. 7. Jog- és államtudományok. 8. Orvostan. 9. Természettudományok. 10. Bölcelet és művészet.

11. Mennyiségtan és csillagászat. E főszakok mindegyike több alszakra oszlik föl. A szakrendszert közli teljesen a *Magyar Könyvszemle* 1895. évf. 152—157. 1. Az egyetemi nyomtatványok betűrendben vannak, városok szerint elhelyezve. A többi műveket kölcsön is adják s ezért kölcsönkönyvtárnak (Ausleih-Bibliothek) hívják e könyvállományt.

A könyvkiadás igazoló-jegyek előmutatásával történik, kivéve az egyet, tanárait és tisztviselőit. A rektori iroda az igazoló-jegyek tulajdonosait nyilvántartja és okmányait addig ki nem adja, míg bizonyítványt nem hoznak arról, hogy a könyvtárral nincsenek hátralékban. Az olvasóterembe való belépésekor mindenki tartozik nevét beírni egy könyvbe, az ajtónál szolga ül, ki erre vigyáz.¹

A könyvtár fölött az egyet, tanács áll, melynek orgánuma a könyvtári bizottság. Helyes intézkedés, hogy az olvasóteremben könyv áll az olvasók rendelkezésére,

¹ Mint külön figyelmet föl kell említenünk, hogy a könyvtár ivóvízről is gondoskodik és pedig arra is vigyáz, hogy a már használt poharak külön tétessenek. Igen figyelmes, humánus intézkedés ez is, mint minden, ami azt akarja előmozdítani, hogy a könyvtárt használók részére a könyvtárt kellemessé, otthonossá tegyük.

melybe kívánataikat, a megrendelendő műveket illetőleg, beírhatják. Ezt a könyvet (Desiderien-Buch) hetenként egyszer átnézi az igazgató és a kívánságokat lehetőleg teljesíti.

A *könyvtár forgalma* 1898/99-ben ez volt: könyv-kikölcsönzés haza 25,143 mű, 32,333 köt. Az olvasóteremben: 5705 mű, 10,243 kötet.

Nyitva van a könyvtár vasárnapok és ünnepnapok, húsvét és pünkösd szombatja, valamint dec. 24-ike kivételével, naponta, könyvkiadásra 9—3 óráig; az olvasóterem nyitva van 9—7 óráig. Zárva van a húsvéti szünidő utolsó hetében és szeptember egész első hetében. Az egyetemi szünetek alatt 11—2 óráig nyitva van.

A *személyzet* áll 1 igazgatóból, 3 főkönyvtárosból, 3 könyvtárosból, 2 segédkönyvtárosból, 2 assistensből, 2 gyakornokból. Ossz. 13 tisztviselő. Budgetje 1899/900-ra: 58,760 márka, ebből fizetésekre 37,760 m., lakáspénzpótlékra 8340 m., dologi kiadásokra 24,000 m.

Irodalom.

a) *Nyomtatásban megjelent címjegyzékek:* Verzeichniss d. Lesesaal u. Handbibliothek etc. 3 Ausgabe. Berlin, 1898. — Verzeichn. d. Berliner Univers. Schriften 1810—1885. Berlin, 1899. Van a könyvtárnak egy 1839-ben megjelent nyomtatott címjegyzéke, ma már használhatatlan.

b) *Ismertetések.* Schwenke P.: Adressb. d. deutschen Bibl. Leipzig, 1893. *Desiderius:* A berlini egyetemi könyvtár szakrendszere. Magyar Könyvszemle, 1895. *Minerva.* IX. Bd. (Statiszt.-adatok).

IX. DREZDA.

11. A drezdai királyi nyilvános könyvtár.

(Königliche Öffentliche Bibliothek.)

Ágost szász választófejedelem 1556-ban, kastélyában, Annaburgban könyvtárt alapított. Utódja ezt a könyvtárt a drezdai kastélyba hozta és gyarapította, hatalmas

könyvvásárlásokkal. Háborús idők alatt szünetelt a könyvtár nagyobb mérvű fejlesztése, de legalább nem rabolták ki, nem hordták szét, mint a mi magyar könyvtáraink némelyikét. 1733-ban egyszerre egy 18,000 kötetes gyűjteményt kebeleztek be a választófejedelmi könyvtárba. 1769-ben két nagy magánkönyvtárt és pedig a német történelmi műveket tartalmazó Bühlau grófi könyvtárt 42,000 kötetben, továbbá a Brühl gróf minister vegyes tartalmú, 62,000 kötetnyi könyvtárát. 1786-ban az úgynevezett japáni palotát, egy hatalmas kétemeletes épületet, a könyvtár rendelkezésére bocsátottak és a könyvtár mai napig ebben az épületben van. Nagy érdemei vannak a könyvtár fejlesztésében Francke könyvtárnoknak, kinek vezetése alatt 1788-ban nyilvánossá alakúit át a könyvtár. A 19-ik században is hatalmas gyarapodásokban volt része a könyvtárnak. Legjelentékenyebb szaporodása az volt, hogy 1885-ben Albert, jelenleg szász király, aki a tudományt és művészetet oly nagy bőkezűséggel pártfogolja, az egykori oelsi kastély könyvtárát 30,000 kötetben, 200 köt. kézirattal a könyvtárba utalta be. A könyvtár tulajdonába jutott számos más gyűjteményen kívül, Schlegel Vilmos kézirati hagyatéka, továbbá Böttiger Ágostnak 20,000 drbból álló levélgyűjteménye. Nevezetes és említésre méltó a könyvtár kézirati állománya szaporodásának az a módja, hogy a királyi (állami) *főlevéltárból többször adtak át kéziratokat*. A könyvtár jellege egy évszázad óta az, hogy Szászország központi könyvtára.

A könyvtár minden szakban gazdagon van képviselve. Leggazdagabb a történelmi szakban, aztán a modern irodalomban és irodalom-történetben. Gazdag térképgyűjteménye van, melyben *Adehing-nak* térképgyűjteménye benne van. Műveinek száma a legutóbbi kimutatás szerint, a következő: 400,000 kötet könyv, köztük a kisebb nyomtatványok dobozokban, melyeket egy kötetnek számítanak, 6000 köt. kézirat, 2000 inkunabulum és 28,000 térkép.

A könyvtár ritkaságai közül néhány cimelium külön ki van állítva szekrényekben. Ezek közül értékesek: egy görög papyrus-töredék a Ptolemaeusok idejéből; Pál apostol levelei, az ú. n. Börner-féle codex, melyet a 9-ik században írt egy ir barát St.-Gallenben; a Yucatanból származó ú. n. Maya-kéziratok, Amerika őstörténelmére fontosak; Luther és Melanchton saját írott levelei és értekezései, Hans Sachs költeményének egy kötete, a költő eredeti kézírásában. Philaetes (János szász király, a kiváló Dante-tudós, Dante fordításának kézírata, továbbá a könyvnyomtatás történelmére vonatkozó néhány igen érdekes emlék, több táblanyomás; Gutenberg 42 soros bibliájának (az első, mozgatható külön betűkkel nyomtatott könyvnek) egy töredéke és a legrégibb dátummal ellátott könyv: Füst és Schöffler Psalteriuma.

A drezdai udv. könyvtárnak magyar vonatkozású kézíratait a könyvtárnak nyomtatásban megjelent kézirat-katalógusából kiírta és közölte a Magyar Könyvszemlében Csontos János, az id. folyóirat 1886. évf. 251. s köv. lapjain. Összesen 38 hazai vonatkozású! kézirat van benne, köztük két *Corvin codex*, egy Janus Pannonius codex.

A könyvtár épülete régi, a híres japáni palota, melynek leírását, a mi szempontunkból nem lévén szükséges, mellőzhetjük. Nagy előnye, hogy kényelmesen helyet ad minden könyvtári célnak. A földszinten van a könyvtár expediáló helyisége, melyben a könyvkiadás történik. Az olvasóterem az első emeleten van, hasonlóképpen a katalógus-terem. Az első emeleten vannak külön kiállítva a ciméliumok is.

A könyveket *szakok* szerint helyezték el, az alszakkokba alfabetikus sorrendben jönnek be a könyvek, beigatás útján. A katalógusok a következők: van egy régi alfabetikus írott katalógus foliánsokban, ezt csak 1891-ig vezették. Van aztán 600 dobozban elhelyezett újabb cédulakatalógus, külön helykatalógus és szakcímtár (Beáikat.) több szakból, különösen históriai szakokból. Van

aztán egy életrajzkatalogus, mely repertórium nevezetes emberekről, továbbá arcképjegyzék és címerjegyzék. — Föl kell említenem, hogy sehol oly pontosan leírva a térképeket, mint a drezdai könyvtárban, nem láttam. Külön nyomtatott cédulák vannak e tárgyra és a téglalakú, 30 X 13 cm. nagyságú vastag cédulákra a térképekről a következő adatokat kell kitölteni: *Címszó* és *tárgy* (felül) *Címe*. E két leírás számára a vonalzott cédula fele áll rendelkezésre, következnek ezek az adatok egy-egy külön sorban. Rajzoló [Metsző]. Kiadó (Herausgeber). Nyomtató. (Könyvkiadó (Verleger) (Mérték [Projectio.] Kiviteli mód. (Színes vagy fekete. (Nyomtatási helyésév.) Alak. Lapok, szám, magasság, szélesség mmekben. (Jegyzetek.) A térkép beszerzésének eredete.

Könyveket ki is kölcsönöznek. A szükséges művet előre kell kérni, kíváncsiakokon, melyeket 20 darabonként 5 fillérért árusítanak. A kíváncsiakok számára szekrényeket helyeztek el a könyvtár-épület kapujára, továbbá a városban három könyvkereskedő boltja elé. Naponta kétszer kiüresítik e szekrényeket, délelőtt. 1897-ben 12 710 művet kölcsönöztek ki helyben, 3246-ot postán küldtek szét. A könyvtár nyitva van hétfőtől péntekig (kivéve július második hétfőjétől augusztus második szombatjáig) 9—2; 4—6, szombaton, valamint az imént zárlatban említett időben 9—2-ig. Zárva van, teljesen, vásárnapokon, ünnepnapokon pünsköd hetén és karácsony szombatján.

A személyzet áll 1 igazgatóból, 2 főkönyvtárosból, 5 könyvtárosból, 3 őrből, 1 napidijasból. Összesen 12. A könyvtár évi költségvetése: 48,000 márka fizetésekre, 32,000 márka könyvekre.

A. könyvtár irodalma.

a) Nyomtatott címejegyzékek.

Fleischer:. Cat. codicum manuscript. orientalium bibi. Regiae Dresdensis. Leipz. 1831. — *Schnorr v. Carolsfeld*: Catalogd. Handschriften d. K. öff. Bibl. Dresden. Bd 1—2. Leipzig 1882—1883.

Richter: Verz., d. neuen Werke d. K. öff. Bibl. z. Dresden 1876 - 1887. 12 füzet. — *U. a.* Verzeichniss der Periodica a. d. Gebieten d. Litteratur, Kunst u. Wissenschaft d. K. Bibl. v. Dresden (Repertorium). Dresden 1880. — *U. a.* Verz. d. 1897. noch im Erscheinen begriffenen Zeitschr. Dresden 1897.

b) A könyvtár ismertetéséről.

Ebert: Gesch. u. Beschr. d. Kön. öff. Bibl. z. Dresden Leipz. 1822. XVIII, 3581.— *Falkenstein:* Beschr. d. K. öff. Bibl. z. Dresden. Dresden 1839. IV 87 1. — *Ed. Förstemann:* Mittheilungen aus d. Verwaltung d. K. öff. Bibl. i. Dresden 1866—81-ig külön, 1881-85 a Centralbl. f. Bibl. W. III.1886. 319-331 1. - *Führer* durch die Kgl. Sammlungen zu Dresden. Herausg. v. d. Generaldirect. d. Kön. Samml. Dresd. 1896. 297—3051. — *Schwenke* id. műve és a *Minerva* IX. köt. (Statist. adatok).

SVÁJC.

X. ZÜRICH.

12. A zürichi városi könyvtár. (Stadt-Bibliothek.)

Négy zürichi előkelő család fia, a XVII-ik században, miután elvégezte gimnáziumi tanulmányait, világot látni ment Olaszországba, Németországba, Franciaországba. Hazajövetelük után régi tanáruknál vacsoráltak, *Ulrich* Henriknél és elbeszéltek, hogy mit láttak a művelt idegen földön. Legjobban azt fájlalták, hogy nincs szülővárosuknak nyilvános könyvtára. Ekkor, kettejük közül *Müller* Henrik azt indítványozza, hogy alapítsanak egy városi könyvtárt, mely közhasználatra legyen nyitva. így is történt¹ A négy zürichi ifjú, Keller Boldizsár és Félix, Müller Henrik és Ulrik János megkezdték a könyvgyűjtést. Könyvtár-társaságot (Bibliothek-Gesellschaft) alapítottak, mely a könyveket *Ulrich* Henrik tanár lakásán helyezte el. Az első könyvtáros K. Félix volt. 1631-ben, mikor Ulrik meghalt, a város, a Társaság kérésére, a Wasserkirche nevű, XV. században épült templomba adott helyet. A könyvtár nagy része mai napig is ebben az ódon tem-

* *Vögelin*, S. Geschichte d. Wasserkirche u. d. Stadt-Bibliothek in Zürich.

plombán van. Most építenek számára új épületet, miután a könyvtár szépen felvirult és használttá vált, úgy hogy a nyilvános könyvtár hivatását becsületesen betölti. A város tulajdona, melyet a könyvtár-egylet vagy társaság kezel a város megbízásából. Az egylet választmánya, melyben a város képviselve van és egy könyvtári bizottság a választmány kebeléből, ügyel föl a könyvtárra, mely éremtárral kapcsolatos. Az egylet tagja lehet minden zürichi polgár, a ki a könyvtár alapja javára évi 10 frankot fizet. Ezzel joga van, a könyvtár használatán kívül, az egylet ügyeiben is részt venni, választó és választható. A könyvtári személyzetet is választás útján alkalmazzák, a könyvtáros maga három évenként újból választás alá esik. (!) 1890-ben a svájci alpesklub letétbe helyezte nagy könyvtárát a városi könyvtárba.

A zürichi városi könyvtár műveinek száma 135,000 kötetből áll 4500 kéziratból. 2000-nyi címcunabulumból. 1898-ban 11,300 kötetel, 5000 füzetel gyarapodott. Könyveinek jellege különösen történelmi tárgyú. Svájc történelme gazdagon képviselve van a művek közt. A reformáció történetére és a 30 éves háború történelmére vonatkozólag szép számú mű van rendelkezésre. Van arcképgyűjteménye és prospektusok gyűjteménye.

Néhány év óta állandó kiállítást rendeztek címéliumaiból, ezek közt látható egy görög psalterium (codex vaticanus) a 7-ik századból, piros pergamenre írva, ezüstös betűkkel; több görög papyrus, továbbá Gray Johanna lefejezett angol királyné (1554.) hét levele; Zwingli levele és görög bibliája (Aldus-féle velencei kiadás 1518-ból) jegyzetekkel; egy asztal, rajta *Holbeinnak* halványuló hiteles rajzai és festménye és, ami szintén nagyon becses: *a legrégebb svájci nyomtatvány*, egy Beromünsterben 1460-ban nyomtatott kommentár a bibliához, végül több régiség, kép, slb.

A könyveket szakok szerint helyezték el, melyen belül nagyságuk, alakjuk szerint vannak rendezve. Azon-

ban a művek egyrésze a padláson van, a helyszűke miatt, melyen most már az épülő új könyvtár segít. A könyvtár szakrendszere, mely szerint könyvei is csoportosítva vannak, a következő: 1. Bölcsészet. 2. Teológia. 3. Jogtud. 4. Történelem. 5. Földrajz. 6. Helvetica. 7. Classica philologia. 8. Régiségtan és művészetek. 9. Bibliographia. 10. Életrajzok, levelezések. 11. Enciklopédiák, akadémiai kiadványok. 12. Német irodalom. 13. Francia írod. 14. Angol írod. 15. Olasz és spanyol írod. 16. Újabb írod. 17. Orientalia. 18. Miscellanea. 19. Kéziratok. 20. Arcképek és prospectusok. 21. A kiállításba tett művek, ritkaságok.

A könyvtárnak régi, immár használhatatlan katalógusán kívül, 1867-ben 4 kötet betűsoros katalógusa jelent meg nyomtatásban. 1897-ben fejezték be újabb katalógusát, pótléka a már kinyomtatott katalógusnak. Van továbbá kötetekbe írott helyrajzi jegyzéke. Szakcím-tára, kéziratainak teljes katalógusa most készül, de van egy 592 lapos, Írott, név- és tárgymutatója a könyvtárhoz, továbbá egy kronologikus jegyzéke a diplomatica történetével, a középkori kéziratokból. Újévenként a könyvtár egy lapot: *Neujahrsblatt* c. ad ki, értekezésekkel.

A könyveket akár helyi használatra, akár külső használatra kiadják. Aki nem törzsökös városi polgár, biztosítékot tesz le. A könyvtár forgalma, tekintettel nagyon alkalmatlan, kicsi sötét olvasótermére és helyiségére, elég szép és egyre emelkedik. 1898-ban 8243 kötetet kölcsönöztek ki. Nyitva van az olvasóterem naponta 10—12 és 1½—5 óráig vasárnapok és ünnepnapok kivételével. Télen a sötétség beálltáig, mert lámpát gyújtani nem igen szoktak, az olvasóteremben sem. Könyveket 10—12 és 1½—4-ig adnak ki. A könyvtár-egylet tagjai 8—12 és délután 2 órától zárásig használhatják a könyvtárt. Az egyletnek 1300 fizető tagja van.

A személyzet áll 2 könyvtárosból, 1 titkárból, 1 őrből

A könyvtár évi költségvetése 30,000 frank, ebből Zürich kanton ad 4500 frankot, Zürich városa 12000 frankot.

A könyvtár irodalma.,

a) *Nyomtatott címjegyzékek.*

Katalog (1. Stadtbibliothek in Zürich. Zürich, 1864. 1—4 vol. Folytatása 1898-ban került ki a sajtó alól. E folytatást még nem látam, állítólag másfélszáz nyomtatott ív. Mindkettő alfabetikus .

b) *A könyvtár ismertetéséről.*

Vögelin. Sál. Geschichte d. Wasserkirche u. d. Stadtbibl. in Zürich. Zürich 1848. 4°.

A könyvtár évi jelentései *Jahresbericht* d. Stadt bibi. Zürich.

13. A múzeum-egylet könyvtára.

(Bibliothek d. Museums-Gesellschaft)

Nem tehetem, hogy külön meg ne emlékezzem Zürich e kitűnő könyvtáráról, mely kiegészíti a városi könyvtárt. A múzeum-egylet egy olvasó intézet létesítése céljából alakult, 1833-ban. A könyvtár két olvasóegylet könyvtárának egyesüléséből származik. Hatalmas, szép-irodalmi tárgyú gyűjteménye van, 80.000 kötetből; német, francia, angol, olasz nyelven. Könyveket térítvény mellett adnak ki. Ami azonban ezt a könyvtárt egy tudományos könyvtár mellé emeli és arra kötelez minket, hogy szóljunk róla, pompás olvasóterme és folyóiratai.

Az olvasóterem hatalmas, világos terem, márványoszlopokkal. 150 különböző bel- és külföldi napilapon kívül 500 tudományos, ipari, kereskedelmi, művészeti és szépirodalmi folyóiratot tart a könyvtár az olvasók rendelkezésére. A folyóiratok, szakok szerint, külön vannak elhelyezve, igen praktikus állványokon. Külön nyomtatott jegyzék áll a tagok részére a folyóiratokról és az új szerzeményekről. Az olvasóteremben állandóan felügyel egy tisztviselő, úgy hogy e kényelmesen és gazdagon berendezett olvasóterem, nesztfogó gummi-szőnyegeivel,

jól megválogatott kézikönyvtárával és külön berendezett útleírás-könyvtárával valósággal egy tudományos köz-könyvtár olvasótermének benyomását teszi az emberre. Nyitva van, nyáron reggel 8-tól, télen 9-től este ½10-ig. Az olvasóteremben sem dohányozni, sem hangosan beszélni nem szabad. Kettő az, ami megkülönbözteti egy köz-könyvtár olvasótermétől. Az egyik, hogy aki nem tagja, még ha idegen is, meglehetősen nehezen jut be, hacsak egy tag nem ajánlja. A másik, hogy a teremben naponta háromszor kiragasztják a lapoktól felküldött új táviratokat.

Ily intézethez hasonlót sokat óhajtanék hazánkban, hol az olvasóegyletek, kaszinók fő részének olvasóterme néhány politikai lapon és egy-két képes folyóiraton kívül egyébbel nem rendelkezik és többnyire üres, holott kártyaszobái tágasak és tele vannak.

A zürichi múz.-egyletnek 766 tagja van, kik 30 frank évi járulékot fizetnek.

A zürichi múz.-egyletchez hasonlók vannak Svájc leg-többvárosában. »Múzeum« Bernben; »Olvasótársaság« *Frauenfeld ben.*; U. a Gezz/ben; Múzeumkor *Neuchatel*-ben; Múzeum-egylet *Szt -Gallenben*; Olvasótársaság *Winterthurtoan*; *Bázelben*, *Aaraubavr*, *Irodalmi Társaság* könyvtára és olvasóterme *Solothurnban*. Legtöbbnek olvasótermében különös gondot fordítanak a szaklapokra, folyóiratokra. És mindezek az egyletek egymással »kartellben«, abban a megállapodásban vannak, hogy tagjaik, tagsági jegyük előmutatása melleit, egy hónapi időtartamra bármelyiknél ugyanazt a tagsági jogot élvezik, mint otthon.

Irodalom.

Nyomtatott címjegyzékek és statisztikai adatok: Jahres-bericht 1. Museumgesellschaft in Zürich. 1834-től évenként. Zürich.

XI. LUZERN.

14. A kanton könyvtára (Kantonsbibliothek).

A svájci nagytanács határozatából 1832 febr. 11-én alapították a luzerni nyilvános kanton-könyvtárt. E célra megvásárolták a gimnáziumi tanári könyvtárt, egykor a jezsuiták könyvtárát, továbbá *Balthasar* Antal tanárnak mintegy 10,000 kötetes könyvtárát, ez utóbbit 8000 frankért, 1844-ben az 1788-ban alakult Olvasótársaság 12,000 kötetes könyvtárát ajándékozta a kanton könyvtára részére. Később, felosztott zárdák könyvtárai szaporították e könyvtárnak is, mint annyi másnak, könyv-állományát. Nevezetesebb könyvtár ezek közül a ciszterciták zárdájából való, *St.-Urbanból*. Belekerült a könyvtárba továbbá *Pfyffer* Kázmér jogtudós. *Kopp* történettudós és mások könyvtára, valamint több értékes ajándék. Van benne egy *Luthert* nevű nápolyi kapitánynak ajándékba adott érdekes könyvgyűjteménye, mely Nápolyra és Szicíliára vonatkozik.

A könyvtárban 85,000 kötet mű és néhány száz kézirat van. A katolikus Svájcban ez a könyvtár a leggazdagabb, könyvekben. A könyvtár épületéről keveset mondhatunk, régi épület, olvasóterme kicsiny, a könyvek elhelyezése a régi módon, tehát nem raktárrendszer szerint történik. Ellenben gondosan szakok szerint vannak a könyvek elhelyezve és pedig a szakokban és alakok szerint elkülönítve (8°, 4°, folio), az egyes alakok mindenike betűrendben kezdődik. Szakrendszere a következő: A. Enciklopédia, irodalom-történet, bibliográfia, kritika, vegyes művek. B Szépművészet és tudomány. C_x. Filológia és régiségtan. C₂. Görög és római klasszikusok. C₃. Orientalia. D. Bölcsélet. Ej. Mennyiségtan E₂. Természet-tan és vegytan. E₃. Természetrájz. F_x Földrajz, átázások statisztika. F₂ Forrásművek, történelemre vonatkozóak.

F₃. Politikai történelem. F₄. Életrajzok. F₅. Művelődés tört. G. 1—4. Teológia és pedig: G_v Biblia és exegesis. G₂. Patrisztika. G_s. Egyháztörténelem. G₄ Enciklopédia, dogmatika és erkölcsan. G₆. Liturgia, pastortaleologia és liturgika. G₆. Egyházi beszédek, katekizmusok és askzétikus művek. H. Jogtudományok. Egyházjog. I. Államtudományok. K. Neveléstan. L. Technológia. M. Orvostan és állatorvostan.

Két írott katalógusa van a könyvtárnak és pedig az egyik betűrendes, cédulákon, a másik pedig helykatalógus, mely tehát szakkatalógus, lévén a művek mint említők, szakok szerint elhelyezve. 1840—45-ben megjelent a művekről nyomtatott katalógus, melyhez kiegészítő kötetek jelentek meg 1866-ban, 1885-ben és 1892-ben.

Könyvet Luzern minden polgára kaphat ki, ha évenként 3 franknyi díjat fizet. Vidéki illetőségűek ugyanannyit fizetnek, de kötelesek a művek értékének megfelelő összeget biztosítékul letenni. Kéziratokat csak könyvtáraknak adnak ki. Naponta 30—40 olvasója van. Évente 5500—6000 kötetet ad kölcsön.

Nyitva van a könyvtár: Hétfőn, szerdán, csütörtökön, pénteken 10—12-ig, d. u. 3—6-ig nyáron, ápr. 1 — szept. 30-áig. Télen 1— 4 ig. Kedden 9—12; 1—3; szombaton 9—12-ig, vasárnap 10—12. Nyáron azonban 14 napig teljesen zárva van.

Személyzete egy könyvtárosból és egy segédkönyvtárosból áll. Költségvetése egy évre 4500 frank a két könyvtárosnak; 4000 frank könyvekre és köttetésre; 300 frank kisebb kiadásokra.

A könyvtár irodalma.

a) *nyomtatott címjegyzék.*
Catajog d. bibliófilek in Luzern. 1840—45. 2 köt. Pótkötetek 1866-ban, 1884-ben és 1892-ben, szakok szerint.

b) *a könyvtár ismertetéséről.*
Petzholdt: Adressenbuch d. Bibl. Deutschlands, Östr.-Ung u. d. Schweiz. Dresden 1875.

Sacconi-Ricei, Giulia: Una visita ad alcíme Bibi, della Svizzera etc. Firenze 1893.

Minerva: Bd. IX. statiszt.-adatok.

XII. BÁZEL.

15. A nyilvános egyetemi könyvtár.

(Öffentliche Bibliothek d. Universität Basel.)

A szabadság földjéhez, Pestalozzi hazájához méltó az a minden tekintetben modern és célszerű könyvtár, melynek épületét a társadalom és az állam együttesen emelték, dicsőségére a svájci nemzetnek, a *bázeli egyetemnek* és Bazel városának.

Valóban, csak a szabadságot szerető, művelt nemzet képes arra, hogy hihetetlenül rövid idő alatt, magánosok, a társadalom, az állam, a törvényhatóság segítségével összegyűjtsön egy vagyont, melyből több mint negyedmilliót *pár hét* alatt adtak össze magánosok, azért, hogy méltó palotája legyen nyilvános könyvtáruknak.

A könyvtár történetének ez a fényes lapja folytatása régi múltjának. A mint a bázeli új könyvtár épületével és berendezésével is teljes részletességgel kell foglalkoznunk, úgy története is méltó arra, hogy bővebben tárgyaljuk. A XV-ik század közepéig megy vissza históriája és egyúttal érdekes, jellegzetes képét adja egy könyvtár egész fejlődésének, a középkor végétől a mai időig. Egy darab művelődéstörténet e könyvtár életének folyása. Történetéről beszámol az az ünnepi mű, mely a könyvtár ünnepélyes fölavatásának napján jelent meg¹ s melyből históriájára vonatkozó adatainkat merítjük.

Aquinói Tamás rövid följegyzése az első hiteles emlék a könyvtár történetében. Tizenegy évvel az egye-

¹ *Heusler* Andreas. Geschichte d. öffentlichen Bibliothek d. Universität Basel. Festschrift zur Einweihung d. Bibliothek in Basel. Basel, 1896. 4« 88 1.

tem alapítása (1460) után, 1471-ben egy kéziratkötetre ezt írta elől: *Anno 1471. expensis universitatis emptus et liber iste. A kézirat-kötet végére ezt: iste liber pertinet ad librarian! universitatis Basiliensis.* A másik pedig az egyetem 1477-ről maradt törvénykönyvének melléklete, melyben a *libraria* kulcsai használóinak esküje és az a szabály van, többek közt, hogy *ezután többé* könyveket nem szabad kölcsönözni. A szóban levő könyvtári eskü 1477-ből, egyúttal egyike a fönmaradt legrégebbi könyvtári szabályzatoknak, így hangzik:

Juramentum prestari solitum per intrantes librarian! vniuersitatis.

Ego iuro et promitto quod fideliter agere volo enni libris vniuersitatis nullum alienando aut aliquod dampnum eisdem inferendo, et si casualiter aut alias quouismodo eisdem aliquod dampnum me inferre contingat, statim meis expensis fideliter reformabo.

Item quod librariam post mei introitum et exitum claudam nec aliquem vei aliquos intromittam seu introducarn, quin ilium sou illos mecum educam ac librariam per me fideliter claudam.

Item quod nulli communicabo vei accomodabo clauem librarie vt ingrediatur librariam vei alia in clauem de ea sibi faciat, quin ymo fidelius quo potero clauem custodiam, predicta precauendo.

Item quod si me ab hoc seculo cedere aut a ciuitate Basiliensi locum mutare contingat, clauem dicte librarie domino Rectori vniuersitatis pro tempore fideliter presentabo aut presentari procurabo.

Item quod dicte librarie comodum et augmentum vbicumque potero promouebo.

Item statuimus etiam quod claues dumtaxat pirretatis* et de consilio vniuersitatis existentibus qui saltim iuramentum presterunt prescriptum dentur et non aliis sine consensu Rectoris vniuersitatis.

Item nullus liber amplius extra librarium alicui accomodetur.

Tehát eddig kölcsönöztek, s ha kölcsönöztek: volt honnan kölcsönözzenek, létezett a könyvtár. Egy későbbi adat szerint, az egyetem magalapítása alkalmával néhány

¹ Pirretati, helyesebben birretati, az egyetem négy karának doktori és magisterei *Vischer, Geschichte der Univ. Basel*, 100 l.

bázeli és idegen tudós könyvekből és pénzmaradványokból alapját vetette a könyvtárnak is. Darab ideig a könyvtár csak ajándékokból gyarapodott. Az egyetem professorai kénytelenek voltak a kolostori könyvtárak könyvkincséből kölcsön kérni. Fönn is maradt egyik tudósnek kölcsön vett könyvről adott elismervénye ebből az időből: *egy térítvény*, mint ma nevezik, a XVI.századból. Ajelentéktelen egyetemi könyvtár kezeléséhez külön könyvtáros nem kellett, hiszen könyveket sem adtak ki. A könyvtár használata ugyancsak patriarchalis módon történt. Valamennyi *birrettati*-nak vagyis a doktori barret tulajdonosainak, tehát elsősorban a tanároknak is, megvolt az a joguk, hogy a könyvtár egyik kulcsát elkérték a rektortól és maguknál tartották. Meg kellett esküdniük arra, hogy a könyvet nem tulajdonítják el, az okozott károkat megfizetik, a könyvtárt gondosan bezárják, másnak a kulcsot oda nem adják, hanem Bázeltől való elköltözésük alkalmával a rektornak kezéhez juttatják. Másokatnem vihettek a könyvtárba, ellenben a rektor engedélyével kölcsön adhatták a kulcsokat. A reformáció idején 250 kötetnyi lehetett a könyvtár tartalma.

Midőn az egyetemet a reformáció viharai után újból szervezték, az egyetem emberei és más tudósok a könyvtárra fordították figyelmöket. *Amerbach* Bonifác egyetemi rektor nevét a könyvtár föllendülésének kezdetéhez kell fűznünk. Az 1535—36. tanévben volt ő rektor s mint ilyen mozgalmat indított arra, hogy a könyvnyomtatók tisztelet-példányokat adjanak az egyetem könyvtára részére. Egyúttal azt is sürgette, hogy könyvtári épületet emeljenek. *Amerbach* fáradozásait, köteles példányokat illetőleg, szép siker koronázta, a könyvnyomtatók csakugyan, ajándék-képpen beszolgáltatták a sajtójuk alól kikerülő műveket és néhány évtizedig úgyszólván csak is ezek az ajándékok képezték a könyvtár állományának gyarapodását. 1559-ben néhány kolostor könyvtára jutott ajándékba a könyvtárnak. Most már

szűkké vált helyisége és részére az egyetem épülete mellé szárnyépületet emeltek, mely ma már többé nem létezik.

Ez időtől származik a könyvtár első nyomtatott katalógusa, melyet *Pantaleon* Henrik tanár és könyvtáros készített. A katalógus címe: *Catalogus bibliothecae academiae Basiliensis secundum facultates et professiones dispositus anno 1559. Ostenditur item quis typographus et quoto anno ediderit. Ultimo ascribuntur etiam libri manuscripti et ii qui et antiquis bibliothecis hinc pervenerunt.*

Ez a régi címjegyzék tehát szakcímjegyzék volt. Első része a *bibliotheca nova* alcímmel van jelezve és tiz szakból (ordines) áll, u. m.: theologia, jus medicina, philosophia, história, poesis, linguae, dialectica, mathematica. Minden ordo után több üres lap van fenntartva az utána következő gyarapodásnak, a könyvnyomtató jelezve van mindenik mű után; csupa bázeli nyomtatvány. A matematikai szak után a könyvtár egy másik gyűjteménye, továbbá a kéziratok és végűi ismét szakcsoportokban az úgynevezett *bibliotheca antiqua* következik, mely mintegy 263 kötet. Ez utóbbiak valószínűleg azok a művek, melyeket még a reformáció előtt gyűjtöttek.

Külön katalógus maradt 1559-ből, az ajándékokról. Ebből kitűnik, hogy az egész *bibliotheca nova* 1583-ban 800 kötet, ajándéka a bázeli könyvnyomtatóknak.¹ Valamennyi gyűjtemény 1583-ban 1400 kötetből álló gyűjteményt tett ki, köztük 150 kézirat. Érdekes megnéznünk, hogy egyes szakok mi-módon voltak képviselve egy svájci egyetem könyvtárában a XVI-ik században. Theologia 180 kötet, jus 100, orvosi 80, bölcséleti 90, történelem

¹ Milyen kár, minő nagy kár, hogy Kolozsvárott akkor nem létesült olyan könyvtár, mely e város nagy nyomdáinak termékeihez jutott volna és ilyen módon, megőrizheti vala azokat teljes gyűjteményben.

135, költészet 80, nyelvek 60, dialektika 15, retorika 40, matematika 30 kötet. A *bibliotheca antiqua*, tehát a könyvtár legrégibb része, mint előre is gondolható, túlnyomó részben theologiai művekből áll és pedig 157 kötet theologiai, 40 k. jogi, 4 k. orvosi. 23 bölcséleti, 12 a művészet és 7 kötet történelmi tárgyú. A könyvtár kezelésére ebből az időből csak annyi maradt fenn, hogy 1580 táján *Wurstisen* Kereszlély volt könyvtáros, aki igen tiszta, csinos betűrendes katalógust készített az egész könyvtárról.

Az 1590 ik esztendő nevezetes a könyvtárra. Ekkor kezdődik a könyvtár berendezése. A tizenhármak tanácsa kimondta, hogy három kolostornak: a Karthausi, Szent-Lőrincz és a dóm alapítványi kolostornak könyvtárait az egyetemi könyvtárba bele kell olvasztani. Legnagyobb és leggazdagabb volt ezek közt a Karthausi kolostor könyvtára, 2100 kötetből állott és egész sereg pompás nyomtatványt szolgáltatott a könyvtárnak. Egy bibliophil a XV-ik századból gyűjtötte a kolostorba az ősnymtatványok legszebbjeit, melyek ma is díszét képezik a bázeli könyvtárnak. Heynlin de Lapide egyetemi tanár és tudós, változatos élet után, 1487-ben a Karthausi-kolostorba lépett és könyveit magával hozta. Ez a könyvkedvelő a könyvnyomtatás terjesztésén is működött és nyomdákat segített alapítani Párisban. A mai nap legritkább ősnymtatványokat hagyta hátra. Más kolostorok könyvei is gyarapították ezután a könyvtárt. Ez a szaporodás fejlesztette ki a könyvtár igazgatásának szervezetét és adott alkalmat arra, hogy a könyvtár részére költségekről gondoskodjanak. 1590-ben két könyvtáros volt. 1592. évben elhatározta az egyetemi előjáróság, hogy ha a nagy könyvszaporodás miatt a két könyvtáros nem elég, kísérletképpen rendeljenek melléjük mindenik karból egy-egy tanárt. Mindenik beosztott tanárt a *bibliothecarius* cím illette meg, a jogi kar képviselője mindig a dekán volt és ő vezette a számadásokat, melyek kezdetben csakis

a *könyvkötési* költségekre vonatkoztak. 1616-ig évenként 10 forintot (137a fontot) fordítottak kötetésre, 1616-ban elhatározták, hogy ezt az összeget 40 fontra kiegészítik és egyenlő részekben szétosztják a négy fakultás bibliothecariusára közt, könyvbeszerzésre és könyvkötetésre.

Ebből az következett, hogy a tulajdonképpen való könyvtáros nem rendelkezhetett a könyvvásárlásban. Mindenféle zavar támadt így, végre 1622-ben a tanács (Regenz) ezt a határozatot hozta:

1. Évenként egy könyvtáros választandó.
2. A könyvtároson kívül csak a rektornak legyen kulcsa a könyvtárhoz.
3. A könyvtárosok honorálására adott eddigi 4 fírt öt font és tizenöt shillinggel szaporíttassék és képezze a könyvtáros fizetését.
4. A négy dékán fakultása nevében gyakorolja a felülvizyázatot és adjon be számadást az általa vásárolt könyvekről.
5. *A rektor évi számadásának benyújtása után vizsgálják meg a könyvtárt, hogy minden könyve megvan-e a maga helyén.*

Érdekes, hogy a könyvek egyrészét ebben az időben, a 17-ik század elején, a frankfurti világhírű országos vásárokon és búcsúkon szerezték be. A XV-ik század 70-es évei óta a Majna melletti Frankfurtban a búcsuk és vásárok alkalmával nagy *könyv vásárok* voltak (Buchhandlernesmesse). Ide jártak Svájcra kívül Olaszországból, Franciaországból, Németalföldről könyveket vásárolni, papírt is itt vásároltak. Nemcsak a könyvkereskedők gyűltek ide össze a hazájukbeli tudósok megrendeléseit megvásárolni, hanem a nyilvános könyvtárak kiküldték könyvtárosaikat, hogy így a könyvtárosoknak járó százalékot ők maguk kaphassák a könyvtár részére. A bázeli könyvtárszámadásaiban, melyet *Heusler műve*, idézett forrásunk közöl, látjuk a könyvek provenienciájának ezt is: » Von dér Frankfurter messe mitgebracht« (1618).

A könyvszerzeményeknél azt a bölcs elvet követték, hogy, kevés pénz állván rendelkezésükre, néhány évig inkább takarékoskodtak azért, hogy nagyobb műveket vehessenek meg.

A könyvkötés költségei elég jelentékenyek voltak. Nem hiában, hogy a XVI—XVII-ik századbeli kötések igazán erős, századokon át tartó munkák, áruk is — méltán — jelentékeny. így egy Cardinalis Tuséi nyolc kötetének kötési táblája tíz fontba került.

1591-ben a könyvikölcsönzésre hoztak szabályzatot, melyet valószínűleg *Amerbach* Basilius fogalmazott. Ez az új szabályzat két pontban különbözik előnyösen az 1477-beli szabályoktól. 1. A könyvtárosnak senkire sem szabad rábíznia a kulcsokat, a rektort és a négy dékánt kivéve. 2. A könyvek kikölcsönzését bizonyos korlátok közt megengedik: a professorok, lelkészek, tanácsstagok és könyvnyomtatók bármikor kaphatnak ki könyveket haza, három hónapra. A térítvényre a könyv árát is reá kell vezetni, ha a könyvet a kikölcsönző elveszti, tartozik ezt az árt megfizetni. Kéziratokat és ritkaságokat nem kölcsönöznek ki. Idegenek, kik Bázelen tartózkodnak, kapnak könyveket egy professor kezességére, vidéken lakók csak az egyetemi tanács engedelmével.

Egy másik szabályzat 1622-ből ugyanezek az elveken van megállapítva.

1649-ben *Hagenbach* Jakab, az orvosi tudományok doktora, a logika professora, meghalt és könyvtárát, 336 kötetet, herbáriumával, az egyetemnek hagyta. Szó sem lehetett arról, hogy a régi könyvtári helyiségben ez az adomány elférjen. Az 1559-ben létesített szárnyépület különben sem felelt meg céljának, a Rajna partja mellé épült és nedvessége, valamint a Rajna folyó ki-kicsapása miatt (contra aquarum Rheni insidias ac injurias) sokat panaszkodtak. 1649 nyarán a Rajna szokatlan magasra dagadt, úgy hogy az épület falai megrepedtek. Az egyetem előljárósága a városi tanácshoz fordult és a »*Miieké*«

tievu városi épületet javasolta, mint a melyet a tanács nélkülözhet. Az egyetem kéttagú bizottságot küldött ki, mely tárgyaljon a várossal. A tanács három tagja beleegyezett volna, de a negyedik ellenkezett, úgy hogy ezúttal nem sikerült a dolog. Két év múlva, 1651-ben, újból kérést adtak be. A tárgyalások húzódtak, mert a tanács egy templomot ajánlott föl a könyvtár céljára. 1661-ben megszerezték az Amerbach féle híres gyűjteményt, melyben *Erasmii*ól örökölt jelentékeny könyvtár Volt, továbbá festmények, rajzok *Holbein*ól és műtárgyak. A gyűjteményt a városi tanács vette meg 9000 tallérért, ami nagy summa volt akkor. Most aztán okvetlen sürgősen gondoskodni kelle új helyiségről. Csakugyan rövid idő múlva a város polgármestere a tanácsházáról hazamenet az egyetem pedellusát az utcán találva, ezt izentette: mondja meg urainak, hogy a Mücke épületét rendezik be a könyvtár részére. 1671-ben történt meg ez épületbe a végleges elhelyezkedés.

1671-től 1818-ig, az egyetem újjáalkotásáig, semmi rendkívüli nem történt a könyvtár életében. 1651-től két könyvtáros működött, még pedig egyenlő rangban és kötelességekkel. 18*22 táján csak egy könyvtáros van, de könyvtári bizottságot létesítettek. A könyvtár szabályzatát 1681-ben átdolgozták, lényegében még az 1622-iki szabályzattal. Az új szabályzatot plakát-formában nyomatták és kiszegezték a könyvtár falára. Egy adat szerint a régi szabályzatból is belevettek egyet, mely így hangzott:

Qui sibi concedi vult librum et bene eredi
Lex ita nostra sonat alkun moxisse reponat
Qui valeat tantum, vei plus etiam aliquantuni,
Spe sua frustratur aliter quicunque precatur.

Továbbá:

Noli hospes numerare volumina bibliolhecae
Séd reputa quant pleraque sint pretii.

A szabályzat a kulcsokat csak a két könyvtárosnak

engedte át és az egyetem rektorának. Különösen érdemes professoroknak *számfeletti* kulcsokat (*claves supernumerariae*) engedélyeztek. Rendkívül nagy kegynek tartották ezt és a 18-ik század közepe óta arra vigyáztak, hogy túlságosan sokan ne kapjanak ilyen kedvezményt, miért is csak valamelyik kulcstulajdonos halála után juthatott újabb kedvezményes e joghoz. A könyvtár csakis csütörtök délután 2—4-ig volt nyitva. Három hónapnál tovább senkinek sem volt szabad — a tanárokat kivéve — könyvet tartania magánál.

Kéziratokat is kölcsönöztek ki. Jellemző volt az akkori korra, hogy mindannyiszor tekintetbe vették, vajjon valamely kézirat közzétévése miatt nem származik-e kára az egyetemnek, vagy a köznek, vajjon nem volna-e jobb, ha veszedelmes tartalma miatt inkább olvasatlan maradna. 1731-ben egy ismeretlen olasz idegen, a *Clavicula Salomonis* kéziratot 30 louisd'or biztosítékkal kölcsön kérte. Határozat: »Minthogy haszontalan könyv, mely által sok emberek elcsábíthatnak, tagadtassék meg kérése a pedellus által«. Igen, de e tilalom *Eglinger* tanár figyelmét felkeltette és maga akarta hazavinni. Az egyetemi tanács ezt megengedte, figyelmeztetvén őt arra, hogy »senki mással ne közölje«. Mikor, néhány nap múlva az olasz újból kérést adott be a kéziratért, egy délután idejére a könyvtárban odaadták neki, de útasításba adták, hogy *jól vigyázzanak* reá, t. i. az olaszra, hogy ne tudjon belőle mitse másolni.

Könyvtárbélyegzőt csak 1817 óta használtak. 1806. évben a könyvtárosnak e tárgyban beadott kérését visszaútasították. Ha egy-egy idegen átutazott, kedvéért a hivatalos órán kívül való időben is megmutatták a gyűjteményt. Nagy Frigyesnek fivére, Henrik porosz herceg Svájcban át utaztában, Bazelben csak egy napot tölthetett, ezért — egy francia nyelvű életrajza szerint — éjjel nézte meg a könyvtárt, melynek ritkaságait fáklyafény mellett mutatták meg neki.

Évenként, júniusban, az új rektor hivatalba lépése alkalmával, megvizsgálta a könyvtárt az egyetemi tanács. Miután a *traditio sceptri*, az egyetem jogarának átadása megtörtént, a tanács tagjai ünnepélyes menetben a könyvtárba vonultak, hogy győződjenek meg arról, vajjon a kikölcsönzött könyvek, melyeket az napra be kellett adni, benn vannak-e mind? Miután mindent rendben találtak, a könyvtárosok előtt a tanács köszönetét fejezte ki működésükért.

Nagy aggodalmat okozott az egyetemnek az, hogy 1768-ban a város, mely igényt tartott a teljesen függetlenül kezelt könyvtárhoz, egy általa mintegy 100 tallérral fizetett örökös könyvtárost (*Bibliothecarius perpetuus*) akart kinevezni. Hosszas tárgyalás után a város elállott szándékától. Említésre méltó azért ez a törekvés, mert minden jel arra mutat, hogy a városban olyan elemek voltak, melyeknek nem tetszett a könyvtárnak szigorúan tudományos jellege, hanem szerették volna, hogy »polgári könyvtár« is legyen belőle, mulattató irodalmi tartalommal. Mint látható, a tudományos irány győzött.

A könyvtár pénzalapja, a »*fiscus bibliothecae communis*« a doktori promóciókból és az idegen látogatóktól szedett belépti díjakból szaporodott. Az idegenek legalább fél tallér belépti díjat fizettek. 1679-ben 315 fontból állott az alap. 1691-ben, egy alapítvánnyal együtt, 1326 fontra szaporodott. 1698-tól kezdve azt az érdekes szokást hozták be, hogy a professoroknál, doktoroknál, papoknál, gimnáziumi igazgatónál és az egyetem iránt barátságos indulati: polgároknál (akárcsak Kolozsvárit mai napig is a városi szegények javára a tanács gyűjtést rendez hasonló időtáiban a polgároknál) újév napján ívet köröztettek újévi ajándékokra (*strenae*). 50 -80 font mindig összegyűlt a könyvtári alapra.

A könyvtár gyarapodása a bázeli könyvnyomtatás visszafejlődésével kisebbé vált. Köteles példány nem volt éppen, de a városnak 1558. febr. 23-án kelt rendelete értelmében az új könyvek fölött a cenzúrárt az egyetem

rektora és tanácsa gyakorolta. A tanács bírálatra valamelyik kar dékánjának adta ki a könyvet s a dékánnak a könyv minden ívéért hat fillér, továbbá egy tiszteletpéldány járt, »zu Ergötzung«, a rendelet szerint. Ezt azonban az egyetem úgy értelmezte, hogy a könyvnyomtatónak a rektorhoz is kell egy példányt adnia a könyvtár részére. A könyvkiadók igyekeztek a cenzúra alól is lehetőleg kibújni s így a könyvet is megtagadni. 1718-ban az egyetem panaszolt a városnál, hogy sok könyvnyomtató nem szolgáltatja be a könyvet cenzúrára. E panasz következtében a városi tanács elrendelte, hogy a dékánoknak, egy napos írnoknak magukhoz vétele mellett, joguk van bármikor meglátogatni a nyomdákat. A nyomdák kötelesek, visszamenőleg és jövőre is, beszolgáltatni nyomtatványait, cenzúrára, a tekintetes egyetemi könyvtárba (Lobi. Univ. Bibliothek). A könyvnyomtatók mégis csak el-elcsipegették a példányokat, úgy hogy 1761-ben az egyetemi tanács ismét panaszt tett a városnál. Most már a város nyomtatott könyvszabályzatot adott ki, elrendelven, hogy aki a nyomdájából kikerülő művet az első 14 napban be nem szolgáltatja a helybeli nyilvános könyvtárba«, egy példány helyett *tíz* példányt köteles adni, melyekből kilencet a könyvtár javára eladnak.

A sajtószabadság intézménye rombadöntötte ezt a rendeletet. 1798. március 28-án a helvét konstitúció 7-ik §-a a sajtószabadságot proklamálta, mint természetes következményét annak a jognak, mely mindenkié: hogy oktatást nyerjen. 1803-ban ismét helyreállították a könyvcenzúrárt, de 1833-ban végleg eltörölték és így esett el a bázeli könyvtár a kötelessé vált nyomtatványpéldányoktól.

A könyvtár azonban magánosoktól, sőt idegenektől is több ajándékot kapott. Különösen becses ajándékokat külön táblákra írtak föl, melyeket a könyvtárban kifüggesztettek. De ezt nem mindenkinek tették meg, még ha kérte is. A könyvtárt nagyobb összeggel gyarapítók közt *Iselin* professor 2000 forinttal, *Linder Hieronymus* tábor-

nők 2000 forintot adományozott 1762-ben építkezésre. A 19 század kezdetén a könyvtár könyvállománya 15—16,000 kötet nyomtatvány és 4000 kézirati mű volt, 1500 kötetben.

A bázeli egyetemet 1818-ban újból szervezték, a könyvtár pénzügyi viszonyai javultak. Az új szabályzat szerint könyvtári bizottságot alakítottak, melynek elnöke a könyvtáros volt, négy tagja közül egyik *Bernoulli*, a híres matematikus. 1821-ben új könyvtári szabályzatot készítettek, mely a könyvtárt hetenként kétszer 3—3 órára rendeli nyitvatartani. Felemlítendő e szabályzatból még az, hogy a könyvbeszerzés módját is irányelvek közé szabályozták. Kimondták, hogy minden tanárnak joga van új művek megszerzésére javaslatot tenni és ügyelni, kell arra, hogy mindenik kar tudományága egyaránt, arányosan képviseltesse a szerzeményekben. Újabb könyvadományozások, különösen *Fasch* jogtudós és *Huber* tanár és könyvtáros adományai által, melyek 16,000 kötetre mentek, a Mücke is szűkké vált. 1832-ben 46,000 frankon megvették az olvasó társaság házáat és terveket készítettek könyvtári célokra való átalakítására.

Valamennyi terv összeomlott azonban azáltal, hogy Bazel kantont felosztották és ezáltal az állami vagyont ketté osztották. A szövetségtanács Ítélete az egyetemi javakat is az állami javak közé sorolta és a felosztásnál, melyet pénzügyi tekintetben kellett tenni, a 43,974 kötet és 1500 füzetnyi könyvtárt 55,000 frank értékben vették föl 1834. évben. A becslés azért kevés és külön indokolásában azért szól kicsinylően a könyvtárról, mert kiemeli, hogy soha *tervszerűen* nem gyarapították a könyvállományt. Az egyetemi vagyon megosztása által az egyetem fönnállása is kérdésessé vált, de érdemes férfiak fáradozása megmentette. 1835-ben már új törvény szól az egyetem újjászervezéséről. A könyvtár alapja 1436-ban 54,683 franknyi volt. Az új könyvtárszabályzat ez időből semmi különöset nem tartalmaz, a könyvtár használatát kiterjesztették

hétfőn és csütörtökön 1—3 óráig, tanárok és más tudósok részére kedden és szombaton 1—3 óráig tartották nyitva.

1849-ben a könyvtár átköltözött a múzeum-épület helyiségébe, mely régi könyvtári típus szerint, magas termekből állott. A múzeum megnyitása napján az a terv merült föl, hogy a múzeum intézeteinek pénzbeli és ajándékok által való gyarapítására egyletet kell alakítani. Meg is alakították a bázeli Múzeum-Egyletet, mely nem-sokára szépszámu pártoló-taggal rendelkezett. Mégis kevés volt a könyvtár jövedelme. Az ötvenes években 6500 frank. Itt is a könyvtárosság a rendes professorsággal volt egybekötve, de ezt az állapotot nem tartották fenn, az 1866 jan. 30-iki törvény könyvtárosi állást létesített, rendes tanári fizetéssel.

A könyvtár legújabb kora, utolsó 30 esztendeje a rohamos gyarapodásé és fejlődésé. 1819-ben 70,000 kötet-tel vonúlt be, 1896-ban 200,000 kötet-tel költözött át új helyiségébe. Mind e szaporodás túlnyomó része az utolsó évtizedekben történt. Nemcsak vásárlás, de főleg hagyományok által. *Wackernagel* Vilmos, Id. *Vischer* Frigyes, *Bernoulli-Werthemann* slb. egy-egy könyvgyűjteményt ajándékoztak. Többen követték példájukat. 1870-ben 4185 kötet-tel szaporodott a könyvtár, azóta folyton emelkedett szaporodása. 1894-ben 7063 kötet volt.

A könyvtárnak emelésére nagyban szolgált egy ép oly kegyeletes mint bölcs szokás, mely vajha nálunk is gyökeret verne Szokás Bázelen, hogy az elhunytak emlékére rokonaik, barátjaik, tanítványaik vagy örököseik *alapítványokat tesznek a nyilvános könyvtár részére*. Van-e ennél maradandóbb állandósítása a kegyeletes visszaemlékezésnek?

Az egyre gyarapodó könyvtár, most már délelőttől alkonyaiig volt nyitva és helyiségének szűk volta egyre érezhetőbbé vált. Egyre sürögősebben jutott kifejezésre az az óhaj, hogy külön, új könyvtárt építsenek. A

A természettudományi intézetek is külön épületet kívántak, de a kormány az egyetemi könyvtár építésének elsőbbségét elismerte és a könyvtár építésének ügyét tanulmányozni lehetett. Alkalmas helyet választottak, a város központja közelében. Pályázatot írtak ki tervekre, de a pályázat *nem elégítette ki* a könyvtári bizottságot. *Bernoulli* jelenlegi főkönyvtáros (igazgató) kívánságára *La Roche* építésszt szólították föl tervek készítésére. És az általa beadott terveket elfogadták. A kormány szakértői felülvizsgálták a tervet és utasításukra a tervező részletesen dolgozza ki azokat. Költségvetési előirányzata 817,450 frankra rúgott. Ekkor a kormánytanács a nagy tanácsnak ajánlotta a könyvtár építtetését azzal, hogy az *akadémiai társaság* vagyis a *múzeum-egylet* járúljon 400,000 frankkal az építéséhez.

A könyvtár 1893. évi évi jelentésében Dr. *Bernoulli* Károly Kristóf a jelenlegi könyvtárigazgató, kinek nagy érdemei vannak az új épület létesítése körül, már nagy örömmel jelenti azt a páratlanul fényes eredményt, hogy a könyvtár részére különböző alapokból gyűjtésekből akkora összeg áll rendelkezésére, hogy az építésről mint tényről lehet beszélni. Az akadémiai társaság: az a múzeum-egylet, mely a könyvtárat 1835 óta segítette, mely a gyűjteményeket fentartotta és szaporította, 100.000 frankot tudott rögtön rendelkezésre bocsátani. *Merian* volt tanár emlékezetére fivérei és örökösei 100,000 frankot tettek alapítványul e célra. Szükség volt még 200,000 frankra, mert az egész költségek felét az állam hajlandó volt viselni. És a megkezdett gyűjtés *pár hét* alatt 249,650 frankot hozott. 1896 őszén az új könyvtár pompás és modern palotájába költöztették át a könyveket.

A könyvtár műveinek száma jelenleg több mint 220,000 kötet, köztük legbecsesebbek a helyi inkunabulumok. A kézirat-kötetek száma 1500.


A *könyvtár épületéről* szintén részletes leírást adunk, minthogy a legújabb európai egyetemi könyvtárak közt a

legsikerültebbnek tartjuk és legközelebb állónak ahoz az ideális könyvtárépülethez, melyet a könyvtári tudomány az eddig tett kísérletek, tapasztalatok alapján megállapított. *Különösen fontos ez reánk nézve, kik Kolozs várt új egyetemi könyvtári épületépítéseelőtt állunk, meri,* hiszen a kormány elvben már elhatározta egy könyvtárépület építését, igen fontos e könyvtár épületénél az, *hogy nincs fényűzéssel építve* (mint például a strassburgi, lipcei könyvtárak), mely ízléses, díszben sincs hiánya és gyakorlati használhatóságát ez idő szerint egyetlen egyetemi könyvtár sem múlja fölül. Mind emellett teljes építése, berendezése, az építkezési hely talajának gödrös volta ellenére is, olcsóbb bármely új könyvtárnál. Annyira sikerült minden benne, hogy mondhatni: Isten áldása kísérte ezt az építést — méltó jutalmúl annyi nemes, önzetlen áldozatkészségért, melyet ügyében e svájci város és az egész nemzet hozott.

A könyvtár fekvése mindenk előtt mintaszerű. Köröskörűi szabadon fekszik, építésére nem a szorosan beépített belvárosban kerestek helyet, hanem a botanikai kertben, melyben néhány vas egyetemi intézetet is elhelyeztek. A könyvtár helyét törvény védi attól, hogy szomszédjába tűzveszélyes épületet emeljenek. A könyvtár környékén, nem messze tőle, van a *Hernoullianum* (a vegytan-természettani intézet) és ugyanabban az utcában a bonctani intézet. A Bernoulli és Schönheim utcák sarkára nyíló épület balszárnya: a hosszú könyvraktár részére, talán két századra is terjedő időre van hely, folytonos kibővítésre. Már többször fölemlítettük tárgyalásunk során, hogy ez az első kellék a hely megválasztásánál. Könyvtárt nem egy nemzedék számára építünk, hanem előrelátással a nemzedékek sorára.

Az épület barokk stílusban épült. Hogy éppen ezt a stílus választották, annak az a történelmi érdekes alapja is van, hogy e stílus virágzása egybe esett az egyetem

fénykorával. A szögletépítménynek csupán utcai és kert felőli része van alapincézve, vagyis souterrain helyiséggel ellátva. Az olvasóterem és mellékhelyiségei alatt a házfelügyelő lakását és egy akkumulátor-telepet helyeztek el, míg az utca felőli rész különböző nyomtatványok, makulatúra elhelyezésére szolgál. A souterrain helyiségek egyik részét szénraktár, központi fűtés helyisége és ládák részére tartották fenn.

A könyvraktár hatalmas erős cementlapon áll. Ez képezi az alapját a  alakú vasoszlopoknak is, melyek a fedelet tartják. Egyes épületrészek mennyezetét, a tűzbiztonság okáért, erős betonlapokból készítették. Felső világítást használtak a lépcsőházban, az olvasóteremben, a katalógus tereremben és a folyóiratok olvasótermében. Az olvasótermeket oldal világítás is éri és általában a világítás a kedvező homlokzati elhelyezés miatt, kifogástalan. Az olvasóterem alatt levő helyiségek világítására mély árok szolgál, mely át van hidalva a kert felé. A könyvtárak oldalvilágítást kapnak. Az olvasóterem üvegfedelenek oldalfalai kinyithatók és könnyű szita-szövettel bevont keretekkel helyettesíthetők, a jobb szellőztetés céljára. Valamennyi helyiség világos színűre van festve. Az olvasóterem világos zöldes színű, stucco díszítményekkel. Az előcsarnok, lépcsőház és kiállítási terem mind világossárgára vannak festve.

Lássuk most az épület beosztását, a helyiségek berendezését. Mindenekelőtt, a könyvraktárakat nem számítva, az épület egyemeletes és a hivatalos helyiségek valamennyien, mind a földszinten vannak elhelyezve. Az előcsarnokkal szemben van az olvasóterem. Ez a terem 18 méter hosszú, 10 méter széles, magassága 8 méter. Négy asztal van benne, összesen 36 olvasóra. Mindenik olvasó részére 1-20 m. széles, 80 cm. mély terület jut az asztalból. A *British Muséum* könyvtárának olvasótermében, a hatalmas *Reading room*ban 127 m. és 0.62 m.



tervrajza (a könyvraktár
dszintnek megfelelően).



A bázeli nyilv. egyetemi könyvtár földszintjének tervrajza, a beosztással.

az a hely, mely egy olvasónak az asztalnál el van különítve. A térképek és a nagyobb alakú művek részére külön asztal van fenntartva. Az olvasóterem természetes világításáról már szoltunk, a mesterséges villamos lámpák által történik, melyek az asztalokból felnyúló tartókra vannak erősítve, ellátva zöldes ernyővel és alól tejüveg félgömbökkel. A lámpák alsó üvegborítója 36 cmnyi magasságra van az asztallaptól, ezt a magasságot hosszas kísérletek után találták így jónak. A lámpatartó oszlopokra erősített keresztrudakon két-két lámpa van, egyik-egyik 1—1 méternyi távolságban egymástól. Az olvasóterem bejáratától jobbra, a sarokban, a ruhatár szobája van. Az ellenőrzést a bejárat mellé jobbra helyezett emelvényről gyakorolják a felügyelő tisztviselők. Linolin lemezek fogják föl a lépések zaját, ez a padozatborító a legtisztábban tartható. A terem a maga világos színével, nemes egyszerűségével, valóban kellemes és jó benyomást tesz. Az olvasóterem közepétől jobbra, a folyóiratok olvasóterme van, 16 ülőhelylyel; belőle kettős, neszfogó ajtóval nyílik egy kis ülésterem a sarokban; (a tervrajzon Z jegygyei) viszont az ülésteremből az épület főbejárata felé van az igazgató szobája, melyet eredetileg ülésteremnek szántak, a könyvtári bizottság részére; továbbá az igazgatósági szoba előszobája. E két utóbbi szoba a főbejáratától jobbra, a folyosóra is nyílik. Most ismét visszatérve a nagy olvasóterembe: balról, a folyóiratok olvasótermével szemben, a katalógusterem áll, ezt követi a főbejáratától balra, körülbelül az igazgatósági szobának a balszárnyon megfelelő helyén, a könyvtárosok szobája. E szárnyon van a könyv-kikölcsönző terem és a *könyv-, kötő műhely*. Ez utóbbiban csupán kisebb könyvkötő munkát végeznek, a legszükségesebb javításokat és füzéseket. A könyv-kikölcsönző terembe a főbejáratról van a közönség útja. (L. a *mellékelt alaprajzokat*.)

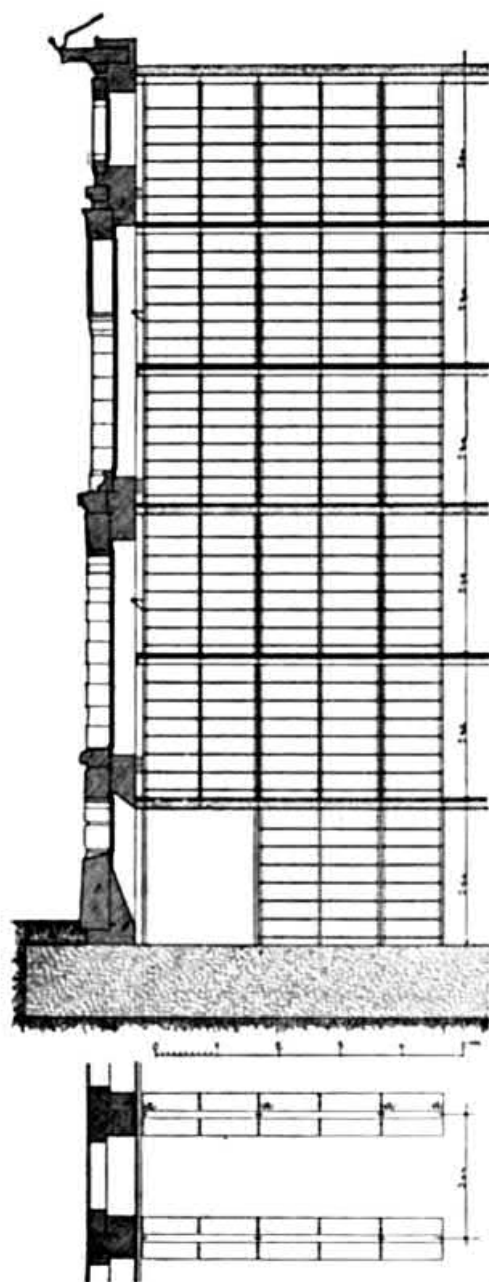
Az első emeleten, a lépcső-feljárattal szemben, van egy félkör alakú nagy kiállítási terem és egy kisebb terem

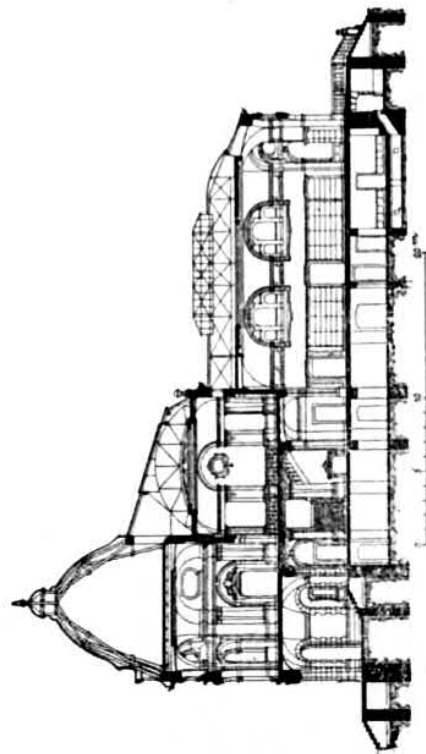
ugyané célra, szekrényeiben cimeliumokból, érdekes kéziratokból kiállítás, melyet koronként változtatnak. Az épület jobb szárnyán (az igazg. szoba fölött) *paleográfiai tanterem*. Igen helyes berendezés ez: a kéziratokat nem kell a könyvtár épületéből kivinni, mert mindjárt a szomszéd szobában *paleográfiai gyűjtemény* áll az előadó tanár rendelkezésére. Végűi, a tanteremen túl, a térkép-gyűjtemény van elhelyezve.

Lássuk most a könyvraktárakat. A magazin-rendszer szerint épült raktár 6 könyvemeletre van osztva, melyek magassága (a belvilág) 220 méter. A világosságot kétfelől oldalt nyeri, teljesen világos. A könyvemelet padozata aszfaltozva van, erős beton-alappal. A könyveket 100 kilót megbíró, víznyomású emelőgéppel szállítják le és a könyvtárkölcsonzó szoba egyik üveges rekeszül részébe kézikocsin tolják.

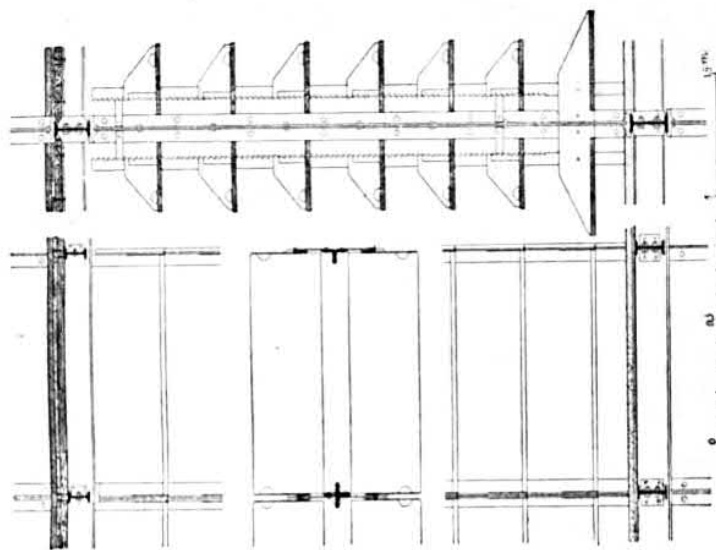
A könyvvállványok tengelytávolsága egymástól két méter, a folyosó 1 ½ méter széles. A kéziratoknak külön vasajtos helyiségük van.

A könyvpolcok szerkezete, mint már e műben többször említettem, a strassburgival együtt a legjobb modern könyvpolcszerkezet, jobb a marburgi még újabbnál is. Alapgondolata azonos a strassburgival. A bázelinél az a változtatás és állítólag előny is van a strassburgi fölött, hogy, a könyvpolcok hely változtatásánál, a bázeli kevésbbé könnyen billen föl. Ámde a strassburgi könyvtár polcainál is, gyakorlattal, nem történik meg ez az eset. Tény az, hogy mindkét rendszernél az egész könyvpolcot egyszerre lehet fölemelni. Ez a rendszer legjobban használja ki a helyet és egyszerű, nem romolhatik. A polcrendszer, átmetszetben, a mellékelt rajzok közt látható. A polc hátsó részén vaskampó akad a fogazott vassínbe. Amint a polcot felemelik, a kampó kikapcsolódik és a polc föl vagy le mozgatható. Mihelyt eleresztik a polcot, a kampó a legközelebbik fogban megakad és egyenesen, szilárdul megáll. így tetszés szerint, a lehelő legnagyobb gyorsasá-





A bázeli nyilv. egyetemi könyvtár előépítményének átmetszete.



Az új mozgatható könyvpolczok vázlata és alaprajza.

sággal, szabályozható a polcrendszer. Be lehet igitatni új polcot, ha kell, vagy ki lehet venni.

A mellékelt táblákon levő rajzok feltűntetik a könyvraktárak átmetszetét és alaprajzát, továbbá a könyvpolcok alaprajzát és átmetszetét, valamint rendszerét. Az egyik rajzon igen világosan és érthetően van ábrázolva a tolható polc-szerkezet.

A könyvraktárból itt is hátsó lépcső áll rendelkezésre tűzveszély esetére.

Említsük még föl a könyvtárépületről, hogy homlokzatának (façade) rendszere stilszerű és mégis alkalmas, világosságot bővön adó ablakaival.

A könyvek elhelyezése a raktárakban szakokban történt, a polcokon alak szerint, ami szintén alkalmas a hely jó kihasználására. Az új könyvek az olvasóterem mellett levő ülésteremben közhasználatra, illetve megtekintésre ki vannak téve, ami több könyvtárban szokásos.

A katalógusokról szólva, mindenekelőtt a pompás új szerkezetű katalógus-tartókat kell ismertetnünk. Valóban, ez az új berendezés is teljesen bevált. Az új cédulakatalógus szép tölgyfaszekrényekből áll, melyek 135 m. magasak. A szekrényekben, kétfelől, vannak a fiókok, mely utóbbiak mélysége 50 cmeter. A félkemény papírlapok, a cédulák, függélyesen állanak a fiókokban és a fiókot kihúzza, kényelmesen lehet lapozni a katalógusban. Ki nem húzható a fiók a közönség által, sem cédulát kivenni belőle nem lehet, igen elmés szerkezete miatt. Ugyanis amint a fiókot kihúzzuk, látjuk, hogy keskeny vaskeret van erősítve a fiók nyílására, két erős acélhúrral, úgy, hogy a fiók alapjának megfelelő felső nyílás 3 részre van osztva a két húr által. E nyílásokon, mint említém, kényelmesen lehet használni a katalógust, de egy zárószerkezet a keretet lezárja és egyúttal a fiók kivételét meggátolja. Ha a könyvtárszemélyzet akar cédulakatalógussal dolgozni, a kulcs egyetlen fordítása által a fiók

kivehető és elvihető, ugyanekkor a tetején levő keret is levehető. Egy-egy fiókban ezer cédula számára van hely és összesen 500 fiók van, tehát félmillió cédulára van egyelőre hely. A katalógus-szekrények fölött villamos lámpák vannak, közönséges izzólámpák, mint az olvasóteremben. Itt a kísérletek azt mutatták, hogy 47 cmnyi magasságra állítva a lámpákat a szekrények tetejétől, legalkalmasabb a mesterséges világítás. Azért említjük föl ismételten ezt az adatot, hogy feltüntessük, milyen részletkérdések megoldása is szükséges a gyakorlatban, melynek szolgálni a könyvtári tudomány e részének föladata.

A könyvtár címjegyzékei a következők: van az olvasóteremben szakok szerint kiállított katalógus az új szerzeményekről, az olvasóterem kézikönyvtáráról és egy kis bibliogr. kézikönyvtárról, mely az igazgató szobájában van és külön egy címjegyzék valamennyi folyóiratról, mely a könyvtárnak jelenleg is jár.

A katalógusterem szekrényeiben az új nagy katalógus (Gesammtekatalog) van elhelyezve, 8° cédulákon, szakok szerint. Az összes szakok nincsenek még feldolgozva teljesen, de a befejezéshez közel állanak. Bárki használhatja ezt az új katalógust is, csak tollal, tintával írni nem szabad a katalógusteremben, sem pedig a fiókokra rátámaszkodni. Van továbbá néhány régi szakkatalógus írásban s kötet-alakban, továbbá régi cédulakatalógus és egy pár szakról készített külön kötet írott szakcímjegyzék. Így: van egy numimatikai külön szakcímjegyzék. A kéziratokról külön címjegyzék van, a kéziratteremben.

Igen helyes az az intézkedés, hogy a katalógusok használatáról egyáltalában, a *címek kereséséről* nyomtatott utasítás van. Egységesen szerkesztett új katalógusnál, melynél figyelembe vették a bibliográfiai szak nemzetközi, majdnem általános megállapodását, a címek írására nézve: igen hasznos, különösen egyetemi hallgatók részére ez az utasítás. Valamennyi egyetemi könyvtárban kell ilyet írni és nyomtatni a közönség használatára, mert

sokszor szótárakban, enciklopédikus művekben és a könyvtár nyomtatott címjegyzékében nem tájékozhatják magukat azok, akik nem járatosabbak. És éppen az egyetemi könyvtárakhoz minden évben új generáció jön, ennek munkáját könnyebbíthetjük meg ilyen útasítás által.

A könyvkiadást illetőleg, itt is liberális szellem uralkodik, ami természetes is ilyen városban. Bázelen azoknak, kiket a könyvtár ismer, 12 darab mű is kölcsönözhető, több nem. A kik ismeretlenek, jótállási nyilatkozatot (Bürgschein) tartoznak valamely polgártól vagy egyetemi tanártól hozni. Ilyen nyilatkozat nyomtatva kapható, csak alá kell íratni és a könyvtárból könyvet kaphatni ki. Minthogy több könyvtárban szokásos ilyen kezességi nyilatkozat, íme bemutatjuk. Eredeti alakja kemény papírra van nyomtatva.

Universalitätsbibliothek.



Bürgschein.

Der Unterzeichnete empfiehlt

Herrn

zu benützung der Bibliothek und bürgt für die richtige Zurücklieferung der entliehenen Bücher.

Basel, den **189**

.....
Dieser Bürgschein ist zwei Jahre gültig.

Az egyetemi hallgatók addig nem kapják ki bizonyítványaikat, addig nem hitelesítik lecke-könyveiket, míg a könyvtártól igazolványt nem hoznak, hogy nincsenek vele szemben könyv-tartozással.

A könyvtár épülete előtt könyvkérő lapok befogadására alkalmas gyűjtő-szekrény van Postán is lehet előre könyvet kérni, levelezőlapon, vagy az előre megvásárolt könyvkérő lapokon.

A vidékre könyvet, tudományos működés támogatására, küld a könyvtár, még pedig *magán személyekhez* is, ha ismerősek. Ha nem, akkor jótállási nyilatkozatot kell beküldeniök valamely hatóság, vagy bázeli ismert egyén által aláírva. A portót a könyvkérő fizeti. Külföldre pedig utánvéttel. Kéziratokat és nagyon becses ritka műveket csak más könyvtárhoz küldenek és magánlakásba ezeket soha sem szabad adni. A könyvtári szolgálat érdekében, joga van a könyvtárnak bármely kiadott könyvet azonnal bekérni.

Más könyvtárakból kölcsön kérni a könyvtár, mint ez szabályzatában világosan ki van fejezve, nem köteles és ha teszi, csak szívésségből teszi, a mennyiben a helyi könyvtári szolgálat megengedi. A kéréseket az illető könyvtárakhoz címezve írásban kell beadni. A főkönyvtáros lebélyegzi a kérést, láttamozza és elküldi. A felelősség a könyvkérőt illeti, de a könyvtár mindent megtesz arra, hogy a kölcsönkért könyvek jó állapotban érkezzenek vissza. Szóval a könyvtár inkább csak *közvetíti* a kéréseket.

Nyitva van a könyvtár, vasárnapokat és ünnepnapokat kivéve, naponta 9 — $\frac{1}{2}$ —ig és 2 $\frac{1}{2}$ —7—ig; szombaton és július második felében, valamint karácsony hetén 2 $\frac{1}{2}$ —5 óráig. 1898-ban 28,329 művet használtak.

A könyvtár bevétele, az állami segélyből évi 15,300 frank, a könyvtári alapokból 4675 frank, több alapítvány kamatjával, beíratási és más díjakból összesen volt 1898. évben 44,027 frank Kiadásai, a személyi kiadásokat nem számítva: 34,761 frank, ebből 26,793 frank könyvekre, 6093 frank könyvkötőnek.

A személyzet áll: 1 főkönyvtárosból, 3 könyvtárosból, 3 asszisztensből és 1 gyakornokból.

A személyzet áll: 1 főkönyvtárosból, 3 könyvtárosból, 3 asszisztensből és 1 gyakornokból.

*A könyvtár irodalma.**a) Nyomtatott címjegyzékek:*

Wackernagel, W.: Die altdeutschen Hdss. der B. U. B. Basel 1836.

Richter, J.: Katalog d. Musik-Sammlung a. d. U. B. B. Leipz, 1892.

b) A könyvtár ismertetéséről:

Heusler, Andreas: Geschichte d. öffentl. Bibi d. Univ. Basel. Basel 1896. 4« 88 l.

Die neue Univers. Bibi, in Basel. Deutsche Bauzeitung 1898. 25-ik szám. Igen rövid műszaki ismertetés, több adata téves.